

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ВАДИМА ГЕТЬМАНА»**

На правах рукопису

ДЯЧЕНКО АНАСТАСІЯ ЛЕОНІДІВНА

УДК 339.9:330.101

**РОЗВИТОК МІЖНАРОДНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ
ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство
і міжнародні економічні відносини

ДИСЕРТАЦІЯ
на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

**Науковий керівник:
Каленюк Ірина Сергіївна,
доктор економічних наук,
професор**

Київ – 2016

ЗМІСТ

	стор
ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ І МОДЕЛЕЙ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	14
1.1. Глобальна трансформація освітнього середовища.....	14
1.2. Сутність та функції університетів в умовах глобальної уніфікації.....	30
1.3. Феномен, організаційна модель та критеріальна оцінка підприємницького університету.....	45
Висновки до розділу 1.....	69
РОЗДІЛ 2. МІЖНАРОДНА ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ	71
2.1. Динаміка та якісні тренди експорту-імпорту освітніх послуг.	71
2.2. Інтернаціональна комерціалізація дослідницької діяльності університетів.....	88
2.3. Методи та інструменти конкурентної боротьби на глобальному ринку інтелектуальних продуктів.....	121
Висновки до розділу 2	139
РОЗДІЛ 3. ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІЖНАРОДНОЇ МОБІЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ	143
3.1. Позиції української системи вищої освіти у глобальному освітньому середовищі.....	143
3.2. Інституціональні передумови збереження та розвитку національної інтелектуальної інфраструктури.....	169
Висновки до розділу 3.....	195
ВИСНОВКИ	198
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	202
ДОДАТКИ	220

Вступ

Актуальність теми. Сучасні світогосподарські відносини визначаються динамічними процесами глобалізації, що зумовлюють поглиблення кооперації і взаємозалежності всіх країн та їх суб'єктів. Глобалізаційні процеси охоплюють систему взаємовідносин не лише в економічній, а і в соціальній, політичній, культурній і духовній сферах суспільного життя. Проявом цих процесів стає формування глобального освітнього середовища, що характеризується розвитком різноманітних форм міжнародної співпраці та модернізацією основних напрямів діяльності сучасних університетів. Успішна інтеграція університетів у світовий освітній простір актуалізує необхідність, з одного боку, суттєвої активізації і розширення масштабів міжнародної діяльності за всіма векторами; а з іншого боку – розширення їх економічних, підприємницьких функцій з метою зміцнення в якості самостійних потужних інститутів на глобальному ринку освітніх послуг.

На сьогоднішній день спостерігається суттєве загострення конкурентної боротьби між вищими навчальними закладами як на внутрішньому, так і на світовому ринку освітніх послуг. Відбувається модернізація сучасних університетів у напрямі перетворення їх в потужних підприємницьких суб'єктів, які отримують диверсифіковані фінансові ресурси, розширюють спектр своєї діяльності та послуг. З огляду на вище викладене, актуалізується необхідність дослідження і наукового пошуку перспективних і практично досяжних за сучасних умов напрямів розвитку сучасних підприємницьких університетів.

Актуальні проблеми розвитку глобального освітнього середовища, світового ринку освітніх послуг та вищих навчальних закладів зокрема є об'єктами підвищеного наукового інтересу як у напрямі дослідження

питань фінансового та матеріально-технічного забезпечення, так і за вектором ідентифікації пріоритетів підвищення рівня їх конкурентоспроможності, удосконалення основних видів діяльності університетів, посилення інноваційної активності тощо. Ці та інші проблеми розвитку системи вищої освіти та університетів, закономірності і тенденції їх сучасного поступу досліджують вітчизняні та іноземні вчені, зокрема: Л.Антонюк, В.Андрущенко, Л.Антошкіна, І.Айдрус, В.Базилевич, Ф.Вікерс, А.Віфлеємський, Д.Ільницький, В.Іноземцев, Г.Іцковіц, І.Каленюк, Б.Кларк, О.Красовська, В.Кремень, О.Куклін, Д.Лук'яненко, І.Майбуров, О.Перфільєва, Є.Панченко, Я.Столярчук, А.Філіпенко, Л.Цимбал, А.Чухно, Т. Шульц та ін. Безпосередньо проблеми появи феномену підприємницьких університетів досліджували Ф.Альтбах, Д.Ділл, М. Джейкоб, Д.Кірбі, Г. Константинов, Дж. Крісмен, М. Люндквіст, Дж. Субоцькі, О.Романовський, Дж.Салмі, С. Філонович, С. Фрейсер, Т. Хайнес, Г. Хелсмарк та багато інших.

Поряд із цим, високий ступінь динамічності глобалізаційних процесів обумовлює необхідність перманентного дослідження специфіки їх прояву в університетській діяльності. Незважаючи на наявність ґрунтовного наукового доробку за обраною проблематикою, подальшого опрацювання потребують питання розробки теоретико-методичних засад дослідження феномену підприємницьких університетів та науково обґрунтованих практичних рекомендацій щодо їх успішного розвитку та функціонування в сучасній Україні. Саме цим зумовлено вибір теми дисертаційної роботи, визначення її мети та основних завдань.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано згідно плану науково-дослідних робіт кафедри міжнародного менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» у рамках міжкафедральної науково-дослідної теми факультету міжнародної економіки і менеджменту «Стратегії національного розвитку в парадигмі

глобальної економічної політики» (номер державної реєстрації 0111U007630). У рамках цієї теми автором особисто підготовлено розділи «Формування глобального освітнього середовища» та «Розвиток системи менеджменту сучасних університетів», в яких проаналізовано фактори формування глобального освітнього середовища та визначені новітні тенденції менеджменту провідних університетів світу. Відомчої науково-дослідної роботи «Соціальна інфраструктура в умовах реформування місцевого самоврядування» (номер державної реєстрації 0114U005339), що виконується відділом соціальної інфраструктури Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи НАН України протягом 2015-2016 рр. – автором підготовлено підрозділ відносно світового досвіду ефективних механізмів фінансування освіти та представлені пропозиції щодо диверсифікації фінансових надходжень до бюджетів вищих навчальних закладів.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є дослідження процесів диверсифікації міжнародних та підприємницьких функцій сучасних університетів, розкриття сутності підприємницького університету, а також обґрунтування напрямів активізації міжнародної та підприємницької діяльності українських університетів в глобальному освітньому середовищі.

Виходячи з мети дослідження поставлено і реалізовано такі завдання:

- дослідити еволюцію становлення, сутність та сучасні тренди розвитку сучасного глобального освітнього середовища;
- довести об'єктивність та розкрити масштаби процесу розширення функцій сучасних університетів;
- систематизувати уявлення про сутність та особливості підприємницьких університетів;
- проаналізувати тенденції і масштаби міжнародної діяльності світових університетів;

- позиціонувати різні країни на світовому ринку освітніх послуг;
- оцінити стан залучення українських університетів у світові глобалізаційні процеси;
- обґрунтувати ключові напрями активізації міжнародної і підприємницької діяльності університетів України.

Об'єктом дослідження є процеси глобальної комерціалізації університетської діяльності.

Предметом дослідження виступають чинники, форми та механізми міжнародної і підприємницької діяльності сучасних університетів.

Методи дослідження. У процесі дослідження використовувались як загальні методи наукового пізнання, так і специфічні методи економічної науки: абстрактно-логічний (при дослідженні сутності та тенденцій розвитку глобального освітнього середовища – п. 1.1; для узагальнення теоретичних засад функціонування підприємницьких університетів – п. 1.2;), системного аналізу (для визначення передумов розширення підприємницьких функцій вищих навчальних закладів – п. 1.3), кластерного аналізу (при дослідженні динаміки експортно-імпортних операцій на світовому ринку освітніх послуг – п. 2.1), економіко-статистичного аналізу (при дослідженні міжнародної дослідницької діяльності університетів – п. 2.2; при здійсненні оцінки сучасного стану включення української системи вищої освіти у глобальне освітнє середовище – п. 3.1), аналізу та синтезу (при визначенні методів та інструментів конкурентної боротьби університетів на світовому рівні – п. 2.3), економічного моделювання (при розробці науково обґрунтованих пропозицій щодо виходу університетів України на лідерські позиції на світовому ринку освітніх послуг – п. 3.2).

Теоретичною основою дисертаційної роботи є праці українських і зарубіжних учених щодо проблематики розвитку вищої освіти та університетів в умовах глобалізації. Інформаційною базою дослідження

стали нормативно-правові акти, статистичні та звітні дані Державної служби статистики України, Міністерства освіти і науки України, міжнародних організацій і дослідницьких агенцій (ОЕСР, Інституту статистики ЮНЕСКО, Євростату, Світового банку), сайти міжнародних рейтингових агенцій (ARWU, The Times, QS World University, Webometrics, U21 та ін.), Інтернет-ресурси, особисті спостереження та розрахунки здобувача.

Наукова новизна одержаних результатів дисертаційної роботи полягає в поглибленому дослідженні процесу глобалізації освітнього середовища, виявленні напрямів і масштабів міжнародної і підприємницької діяльності світових університетів, становленні феномену підприємницького університету та обґрунтуванні ключових напрямів міжнародної освітньої політики України. На захист винесено наступні наукові положення, розроблені особисто автором:

Уперше:

- дано визначення поняття «глобальне освітнє середовище» як складної системи багаторівневих і мультивекторних гуманітарних й економічних відносин між світовими університетами – багатофункціональними суб'єктами міжнародної наукової та освітньої діяльності на засадах академічного підприємництва; сформульовано наукові підходи до розуміння економічної природи та функцій підприємницьких університетів як суб'єктів дослідницької, освітньої, підприємницької та інших видів діяльності; доведено, що підприємницькі університети є складними соціально-економічними структурами, що характеризуються широко диверсифікованими традиційними й сучасними функціями; обґрунтовано, що ключовою ознакою підприємницьких університетів виступає потужна комерційна діяльність, спрямована на забезпечення притоку різноманітних внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів розвитку; в якості основних критеріїв ідентифікації підприємницьких університетів

запропоновано: наявність значної фінансової автономії щодо розпорядження своїм майном та коштами; широка диверсифікація фінансових надходжень як за джерелами (державні, приватні, підприємницькі), так і за видами діяльності (дослідницької, освітньої, міжнародної, консалтингової), що підтверджується отриманням не менше половини всіх надходжень з недержавних джерел;

удосконалено:

- систематизацію основних трендів розвитку глобального освітнього середовища: підвищення ролі вищої освіти в становленні економіки знань та соціально-економічному розвитку країн світу (зростання частки населення з вищою освітою, збільшення витрат країн на освіту); активізація процесів інтеграції та глобалізації (зростання глобального попиту на освітні послуги, активізація академічної мобільності, інтенсифікація міжнародних наукових досліджень); стрімке поширення інформаційно-комунікативних технологій (як в традиційних формах навчального процесу, так і в нових – дистанційних, відкритих); диверсифікація джерел фінансування (державних, приватних, підприємницьких, міжнародних, спонсорських), організаційних форм (дослідницькі, корпоративні, підприємницькі, літні, відкриті університети) та продуктів освітньо-наукової діяльності (навчальні програми і курси різної тривалості, для різних вікових груп, на основі реальних і віртуальних технологій навчання); трансформація та перетворення університетів у потужних суб'єктів економічної діяльності; посилення координації та співпраці між університетами і бізнесом (фінансування наукових досліджень, спільні проекти);

- розгорнуту характеристику підприємницьких функцій університетів через конкретизацію: причин (недостатність державного фінансування системи вищої освіти, необхідність диверсифікації фінансових джерел, зростання потреб у фінансовому забезпеченні інноваційного розвитку); переваг підприємницької діяльності

університетів (зближення науки з реальним сектором економіки; збільшення надходжень до бюджетів університетів; апробація результатів наукових досліджень; розвиток інноваційної діяльності освітніх установ; підвищення економічної потужності, національної та міжнародної конкурентоспроможності вищого навчального закладу) та напрямів розширення підприємницької діяльності (суттєве підвищення фінансової автономії, скорочення обмежень на операції з управління та використання майна і власних коштів університетів, розширення можливостей співпраці з банківським сектором, формуванні власних програм кредитування та зайнятості студентів);

- визначення перспективних напрямів розвитку університетами міжнародної діяльності в якості дієвого методу конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг, яка на засадах диверсифікованості та системності має наскрізно реалізуватися у всій університетській діяльності: залучення іноземних студентів, науково-дослідницькій (організація та проведення спільних науково-дослідних робіт, реєстрація авторських прав на наукові винаходи в іноземних патентних відомствах), фінансово-господарській (забезпечення притоку ресурсів з іноземних джерел фінансування, формування практики створення університетами ендаумент-фондів, отримання грантів міжнародних фондів, фандрайзинг), інноваційній (генерація інноваційних ідей, спільна ініціація та імплементація інноваційних проектів, комерціалізація інновацій у різних країнах світу тощо);

отримали подальший розвиток:

- кластерний аналіз глобального освітнього середовища за абсолютними та відносними параметрами експорту й імпорту послуг допомогою використання програмного забезпечення IBM SPSS Statistics Base, що дозволило підтвердити лідерські позиції США, Великобританії, Австралії, Франції на світовому ринку; довести позитивний вплив

міжнародної діяльності на рівень конкурентоспроможності вищих навчальних закладів, величину фінансових надходжень до університетських бюджетів, потенціал науково-технічного й інноваційного розвитку країн; підтвердити тенденції використання міжнародної діяльності в якості важливого інструменту конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг (студентські гранти, світові рейтинги університетів, спільні науково-освітні проекти, освітні кредити та пільги з оплати навчання, диференціація університетських послуг та ін.);

- оцінка ступеню включення української системи вищої освіти в глобальне освітнє середовище, доведено прискорення імпортової орієнтованості при задекларованій пріоритетності експорту освітніх послуг; сформульовано ключові позиції щодо слабких сторін українських вищих навчальних закладів у світовому науково-освітньому просторі: недостатньо використаний потенціал експорту освітніх послуг; низькі позиції вітчизняних вищих навчальних закладів у світових рейтингах університетів; неналежний рівень популяризації української вищої освіти; недостатньо розгалужена географічна структура іноземних студентів; повільні темпи впровадження практики викладання навчальних курсів іноземними мовами; не активність запрошення провідних іноземних професорів до викладання у вищих навчальних закладах України; необхідність нострифікації українських дипломів за кордоном; незадовільний рівень впровадження інформаційно-комунікаційних технологій і новітніх освітніх методик у навчальний процес; відсутність мотивації повернення на батьківщину українців-випускників іноземних університетів; недостатньо розгалужена профільна структура іноземних студентів; нестабільність українського законодавства у сфері вищої освіти тощо;

- шляхи нарощування національної і міжнародної конкурентоспроможності українських університетів у глобальному

освітньому середовищі у розрізі основних підсистем забезпечення їх діяльності: нормативно-правового (впровадження світової практики регулювання університетської діяльності на принципах академічної та фінансової автономії), організаційно-економічного (посиленні економічного потенціалу університетської діяльності, організація об'єктивного моніторингу якості та міжнародного аудиту), кадрового (висококваліфіковані фахівці, іноземні професори, академічна репутація, академічна мобільність), фінансово-економічного (диверсифікація джерел фінансування, розширення підприємницької діяльності університетів, трансфер і комерціалізація інновацій), матеріально-технічного (лабораторії, інфраструктура, інноваційні центри при вищих навчальних закладах) та інформаційно-консалтингового (єдина інформаційна база, інформаційна інфраструктура, мережа консультаційних центрів, система міжнародного маркетингу) забезпечення.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що імплементація запропонованих у дисертаційній роботі заходів, структурованих за ключовими підсистемами та традиційними напрямками діяльності сучасних вищих навчальних закладів, сприятиме ефективній інтеграції України у світовий науково-освітній простір, поліпшенню позицій вітчизняних університетів на світовому ринку освітніх послуг, підвищенню рівня їх конкурентоспроможності у середньо- та довгостроковому періодах.

Основні рекомендації та розробки подані у дисертаційній роботі, упроваджено в практичну діяльність: Департаменту економіки і фінансування Міністерства освіти і науки України – при розробці програмних документів з розвитку національної системи вищої освіти та ефективної імплементації світового досвіду функціонування підприємницьких університетів (довідка № 10/2/1-48-16 від 31.05.2016 р.); відділом соціальної інфраструктури Інституту демографії та соціальних

досліджень імені М.В. Птухи НАН України при розробці науково-дослідної теми щодо розширення економічних функцій та самостійності навчальних закладів різного рівня в умовах реформування місцевого самоврядування (довідка № 181-10/170 від 16.05.2016 р.); Інститутом вищої освіти ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» (довідка № 082 від 19.04.2016 р.). Матеріали і результати дисертаційного дослідження використовуються також у навчальному процесі при викладанні дисциплін «Глобальна економіка», «Міжнародний менеджмент», «Міжнародний консалтинг» (довідка про впровадження від 15 березня 2016 р.).

Особистий внесок здобувача. Усі наукові результати, які викладено у дисертаційному дослідженні, одержані автором особисто.

Апробація результатів дослідження. Основні положення та висновки дослідження були викладені та обговорені на чотирнадцяти міжнародних науково-практичних конференціях: «Людина, бізнес, держава: реалії та перспективи соціально-економічного та інноваційного розвитку» (Кіровоград, 17 квітня 2014 р.); The 12th International scientific conference «Information technologies and management» (Riga, Latvia, 2014 April 16-17); V Міжнародна науково-практична конференція «Сучасні економічні системи: стан та перспективи» (м. Хмельницький, 14-15 травня 2014 р.); «Проблеми розвитку економіки: оцінка та перспективи вирішення» (м. Дніпропетровськ, 11-12 липня 2014 р.); «Управління персоналом у XXI столітті: розвиток формування конкурентоспроможності, оплата праці» (м. Нетанія, Ізраїль, 19-26 вересня 2014 р.); «Фінансово-економічна стратегія розвитку в умовах євроінтеграційних процесів: аспекти сталості та фінансової безпеки» (м. Чернігів, 5-6 листопада 2014 р.); «Інноваційний розвиток і транскордонна безпека: економічні, екологічні, правові та соціокультурні аспекти» (м. Чернігів, 16 грудня 2014 року); «Актуальні проблеми розвитку галузевої економіки та логістики» (м. Харків, 2-3 квітня

2015 р.); «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі» (м. Київ, 8 квітня 2015 р.); «Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості» (м. Львів, 14-16 травня 2015 р.); «Інформаційно-комп'ютерні технології в освіті, науці та виробництві» (м. Луцьк, 26-28 травня 2015 р.); «Творчий пошук молоді – курс на ефективність» (м. Хмельницький, 25 лютого 2015 р.); «Інноваційний розвиток і транскордонна безпека: економічні, екологічні, правові та соціогуманітарні аспекти» (м. Чернігів, 21 грудня 2015 р.); «Особистість, суспільство, політика» (м. Люблін, Польща, 15-16 лютого 2016 р.); «Конкурентоспроможність національної економіки» (м. Дубаї, ОАЕ, 7-8 квітня 2016 р.).

Публікації. Основні положення і наукові результати дослідження опубліковано дисертантом самостійно та у співавторстві у 24 наукових працях, з них: 5 – у наукових фахових виданнях України, 1 – у зарубіжному виданні, 2 – у наукових фахових виданнях України, що зареєстровані у міжнародних наукометричних базах даних, 1 – у науковому виданні України, що зареєстроване у міжнародних наукометричних базах даних, 15 – в інших виданнях. Загальний обсяг опублікованих робіт, що належить особисто дисертантові, становить 6,7 д. а.

РОЗДІЛ 1

ЕВОЛЮЦІЯ КОНЦЕПЦІЙ І МОДЕЛЕЙ УНІВЕРСИТЕТСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

1.1. Глобальна трансформація освітнього середовища

Визначальними тенденціями суспільного розвитку в сучасних умовах є глобалізація світогосподарських зв'язків і становлення економіки знань (knowledge-based economy) у провідних країнах світу. Ключова роль у даних процесах по праву відводиться сфері вищої освіти [105; 145; 149] (рис. 1.1). Розбудова знанневої економіки передбачає перетворення знань на одну із основних продуктивних сил суспільства.

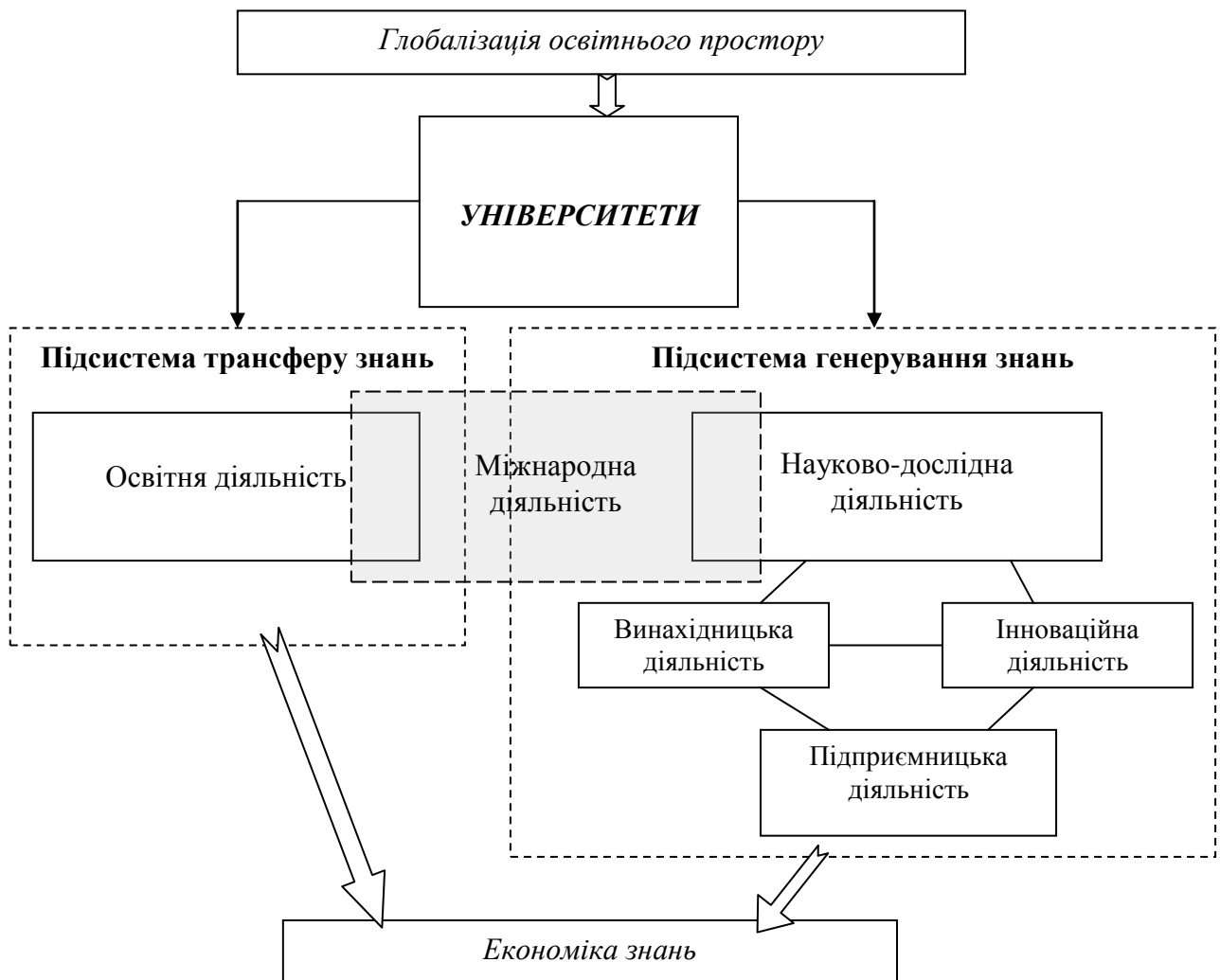

Рис. 1.1. Роль університетів в становленні економіки знань

Джерело: побудовано автором

Основними суб'єктами сфери вищої освіти виступають університети, які забезпечують генерацію і трансфер знань, підготовку висококваліфікованих кадрів, спроможних до інтелектуальної праці, використання наукомістких технологій, розробки інновацій і навчання протягом життя, що у своїй сукупності закладає основи розвитку наукомісткого сектору економіки [46; 76; 79]. Поряд із цим, сучасні вищі навчальні заклади, проводячи наукові дослідження, виступають потужними факторами інноваційного розвитку та формування економіки знань у світі.

Визначальною рисою сучасності виступає процес глобалізації, що знаходить прояв у поглибленні кооперації та взаємозалежності країн [7; 47; 49; 123]. Перебуваючи в науковому обігу з другої половини ХХ ст., термін «глобалізація» нині активно використовується та лежить в основі переважної більшості видів економічної діяльності. Слід відзначити, що глобалізаційні процеси охоплюють систему взаємовідносин не лише в економічній, а і в соціальній, політичній, культурній і духовній сферах суспільного життя.

Сектор вищої освіти по праву можна визначити як один із найбільш динамічних, гнучких та адаптаційно спроможних секторів економіки. У цілому, варто констатувати, що розвиток вищої освіти, з одного боку, визначається, а з іншого – визначає тенденції протікання глобалізаційних процесів у світі. У даному контексті мова йде про двонаправлений взаємовплив вищої освіти та глобалізації. Так, глобалізаційні процеси безпосередньо та опосередковано впливають на розвиток вищої освіти головним чином шляхом дії на весь спектр напрямів діяльності вищих навчальних закладів. Освітня, наукова, фінансово-економічна, адміністративно-господарська, міжнародна та інші види діяльності сучасних університетів певною мірою модернізуються і трансформуються під впливом глобалізаційних процесів. У своїй сукупності ці трансформації орієнтовані на уніфікацію освітнього простору,

універсалізацію принципів та основних аспектів функціонування навчальних закладів.

Поряд із цим, саме сектор вищої освіти закладає фундамент розвитку економіки будь-якої країни на інноваційних засадах шляхом підготовки висококваліфікованих фахівців, виховання інноваційної культури, генерації інноваційних ідей, розробки та комерціалізації інновацій, трансферу знань і технологій. На мегарівні це створює дієві імпульси для активізації інноваційного розвитку світового господарства, виступаючи таким чином потужним важелем перенесення світової економіки на якісно новий рівень економічного зростання.

Враховуючи вищезазначене, цілком обґрунтованим, на нашу думку, є ствердження про формування глобального освітнього середовища, значення і роль якого в умовах сучасних міжнародних економічних відносин динамічно активізується. Останнє доводиться стрімким зростанням і закоріненням проявів глобалізаційних процесів на мега-, макро-, мезо- та мікрорівні.

На мегарівні представленість і конкурування країн на світовому ринку освітніх послуг визначається їх замученістю до процесів науково-технічного прогресу, який створює додаткові передумови для все ширшого виходу нових гравців на міжнародний рівень. На макрорівні глобалізаційні процеси проявляються у загальних даних щодо входження на національний (внутрішній) ринок освітніх послуг іноземних вищих навчальних закладів чи іноземних студентів, відтоку вітчизняних студентів за кордон. Глобалізація проявляється і на мікрорівні, на рівні кожного окремого вищого навчального закладу. Сучасним університетам доводиться конкурувати з вітчизняними та іноземними університетами, що зумовлює необхідність активізації міжнародної діяльності, залучення іноземних студентів, підвищення конкурентоспроможності університету на внутрішньому і світовому ринках освітніх послуг.

У науковій літературі опрацьовано достатньо широкий масив підходів до розгляду економічної сутності глобалізації. Вдалу спробу

систематизувати наявні наукові підходи було зроблено Яном Шолте, який сформулював п'ять ключових визначень [137], цілком застосовних, на нашу думку, і стосовно розгляду глобального освітнього середовища – табл. 1.1.

Таблиця 1.1

Диверсифікація підходів до трактування сутності глобалізації в освітньому середовищі

Підхід	Характеристика
1	2
глобалізація як інтернаціоналізація	освітнє середовище здійснює поступовий перехід від інтернаціоналізації до глобалізації діяльності вищих навчальних закладів за ключовими векторами їх функціонування. Під цим розуміється уніфікація освітнього процесу, обмін студентами і лекторами; проведення спільних наукових досліджень, підготовка спільних наукових публікацій, співавторство у винаходах і патентах; спільна розробка й участь у реалізації науково-освітніх міжнародних проектів тощо
глобалізація як лібералізація	формування глобального освітнього середовища, становлення світового ринку освітніх послуг та послаблення державних обмежувальних заходів, що на мегарівні знаменують полегшення умов і спрощення офіційних процедур підготовки іноземних студентів, організації академічної мобільності, реєстрації та проведення наукових досліджень, у тому числі у рамках міжнародних освітніх програм
глобалізація як універсальізація	Болонською декларацією та низкою інших міжнародних документів закріплено перспективність орієнтації освітнього простору на єдині принципи, підходи, механізми діяльності вищих навчальних закладів різних країн, що особливо актуалізується у разі їх виходу на світовий ринок освітніх послуг. Завдяки універсальізації навчального процесу забезпечується багатостороння узгодженість та усвідомлення всіх аспектів здобуття вищої освіти: підходів до організації навчального процесу за напрямками підготовки та формами навчання; вимог науково-педагогічних працівників до рівня знань і оцінювання студентів згідно з кредитно-модульною системою; градації освітньо-кваліфікаційних рівнів, які присуджуються вищими навчальними закладами різних країн (що важливо як для студентів та університетів, так і для роботодавців та громадськості в цілому). Універсальізація наукового процесу спроможна забезпечити зрозумілість та визнання наукових ступенів і вчених звань, присвоєних у різних країнах; прозорість процедур конкурсного відбору наукових проектів за програмами виділення грантів на їх реалізацію; приведення до єдино прийнятних і визнаних підходів до оформлення звітної документації за науково-дослідними і дослідно-конструкторськими роботами, а також оформлення та процедури захисту дисертаційних робіт тощо
глобалізація як модернізація	інтеграційні та глобалізаційні процеси у сфері вищої освіти створюють ефективні передумови для її переходу на новий, якісно вищий рівень завдяки оновленню і вдосконаленню діяльності вищих навчальних закладів шляхом переймання провідного світового досвіду за умови обов'язковості збереження національної ідентичності та надбань вітчизняної системи вищої освіти як у навчальній, так і в науково-дослідній діяльності університетів
глобалізація як детериторізація, або супертериторіальність	Супертериторіальність, за Я.Шолте, – це відхід від відображення економічних явищ і процесів у поняттях територіальних кордонів [137]. Формування глобального освітнього середовища та розвиток світового ринку освітніх послуг дає цілковиті підстави говорити про супертериторіальність як характеристику глобалізації і в системі вищої освіти. Посилення цього ефекту забезпечується також новітніми досягненнями науково-технічного прогресу, що значно спрощують і розширюють доступ до якісної вищої освіти з оптимізацією часових рамок і фінансових умов її здобуття, одночасно умовно стираючи кордони між країнами та сприяючи їх інтеграції до світового освітнього простору

Джерело: складено автором на основі [47; 49; 137]

Систематизовано авторське бачення передумов формування, факторів і принципів розвитку та структури глобального освітнього середовища представлено на рис. 1.2. Невід’ємними складовими елементами і суб’єктами даної структури, на нашу думку, є міжнародні освітні організації, світовий ринок освітніх послуг та національні системи вищої освіти, кожен із яких агрегує в собі комплекс соціально-економічних відносин різного рівня складності і розвиненості. Ключовими суб’єктами глобального освітнього середовища виступають сучасні потужні університети.

Рис. 1.2. Передумови та фактори розвитку глобального освітнього середовища

Джерело: побудовано автором

Налагодження ефективної взаємодії та узгодженої кооперації елементів глобального освітнього середовища забезпечується системою міжнародних організацій, зокрема: ЮНЕСКО, Європейська агенція гарантій якості вищої освіти, Європейська асоціація інженерної освіти, Європейська мережа по акредитації у галузі інженерної освіти, Мережа агентств гарантій якості вищої освіти Центральної та Східної Європи, Міжнародна федерація співтовариств інженерної освіти та ін. Важливо відзначити, що вагомий вплив на глобальне освітнє середовище у сучасних умовах чинять міжнародні організації, центр інтересів яких зосереджено не лише у сфері вищої освіти, а й науки, інновацій і технічного прогресу.

Світовий ринок освітніх послуг охоплює багатовекторні відносини між країнами-експортерами та країнами-імпортерами освітніх послуг. Саме у рамках світового ринку акумульовано систему взаємовідносин між вищими навчальними закладами й іноземними студентами [100; 120; 121; 157]. У даному контексті мається на увазі рух освітніх продуктів від вищих навчальних закладів до студентів.

На сьогоднішній день у міжнародній практиці опрацьовано різноманітні механізми експорту освітніх послуг. Основою даних механізмів є країни місць базування вищих навчальних закладів-експортерів освітніх послуг та іноземних студентів:

- 1) навчання іноземних студентів у країні базування вищого навчального закладу, із чим пов'язано комплекс структурованих проблем, питань і аспектів оформлення офіційного запрошення іноземців на навчання, організації їх приїзду, забезпечення належними житлово-побутовими умовами відповідно до встановлених вимог, допомоги в адаптації до навчального процесу та суспільства, підтримки при перетині випускниками кордонів країн, сприяння в нострифікації дипломів за кордоном;

- 2) надання освітніх послуг у країні проживання студентів, що охоплює систему ієрархічно впорядкованих аспектів офіційного

заснування чи відкриття філіалу вищого навчального закладу за кордоном, організації навчального процесу із повним його матеріально-технічним забезпеченням, а також транспортування науково-педагогічних та адміністративних працівників до робочих місць в іншій країні [61]. У даному випадку першочергового значення набуває дистанційна (електронна, он-лайн) освіта.

Глобальне освітнє середовище характеризується гострою конкурентною боротьбою, яка точиться як між окремими університетами, так і між країнами, і особливо - країнами-лідерами світового ринку освітніх послуг. Протягом достатньо тривалого періоду світовими провайдером освітніх послуг виступають США, Японія, Великобританія, Німеччина і Франція. Чисельність іноземних студентів у світі щороку зростає, навіть в умовах загострення демографічних проблем у переважній більшості країн світу. Наприклад, за період з 2008 по 2012 роки у Великобританії кількість іноземних студентів збільшилась з 463 тис. осіб до 569 ос.; у Японії – з 127 тис. до 151 тис.; у Німеччині – з 246 тис. до 287 тис.; у Франції – з 243 тис. до 271 тис. осіб [113; 132]. Важливо відмітити, що чисельність іноземних студентів зростає набагато більш високими темпами, ніж чисельність студентства загалом у світі, що свідчить про динамічність та актуальність цього сегменту світового ринку.

Відповідно до досліджень, що проводяться щорічно з 2012 р. у рамках рейтингування національних систем вищої освіти Universitas 21, провідні позиції у світі займають національні системи вищої освіти США, Швеції, Канади, Данії, Фінляндії [150]. Дане дослідження враховує аналіз параметрів ресурсного забезпечення вищих навчальних закладів країни, середовища вищої освіти, інтегрованості університетів у суспільні та міжнародні зв'язки, а також результативності систем вищої освіти.

Аналізуючи структуру глобального освітнього середовища, принципово важливо зацентувати увагу на тому, що це відкрита, складна система, яка постійно розвивається і трансформується. Жорстка

конкуренція примушує університети та країни постійно підвищувати якість освітніх послуг, шукати нові підходи, технології та методи розширення своєї діяльності.

Окрім того, комплексність дослідження вимагає вивчення закономірностей розвитку та взаємодії національного і міжнародного ринків праці. Не менш важливим при цьому також виявляється забезпечення відповідності поточним і перспективним запитам суспільства, потенційних роботодавців та, відповідно, – ринку праці [89]. В умовах загострення проблеми молодіжного безробіття особливого актуалізується необхідність узгодження системи вищої освіти та ринку праці. Міжнародні аспекти вимагають розробки дієвих і ефективних схем оперативної адаптації вищої освіти до динамічно мінливих вимог світового ринку праці.

Таким чином, глобальне освітнє середовище – це складна система багаторівневих і мультивекторних економічних відносин між країнами-експортерами й імпортерами освітніх послуг на світовому ринку. Глобальному освітньому середовищу властиві ознаки і тенденції, характерні для розвитку сфери вищої освіти та глобалізаційних процесів загалом. Зокрема, однією із основних ознак глобального освітнього середовища, що по великому рахунку визначає саму сутність даного поняття, є посилення взаємозалежності та взаємопроникнення систем вищої освіти країн світу. Проявляється це, головним чином, в універсалізації вищої освіти, розширенні функцій університетів та перетворенні їх в потужних суб'єктів як освітньо-наукової, так і підприємницької діяльності, не обмеженої територіальними кордонами певної держави чи групи держав. В межах глобального освітнього середовища зростає обсяг фінансових потоків між такими суб'єктами різних країн як університети, студенти, бізнес, неурядові організації тощо.

До ключових ознак глобального освітнього середовища необхідно також віднести перманентну інтенсифікацію процесів обміну інформацією

та знаннями. Реалізується це каналами прямої або опосередкованої передачі інформації від лектора до студентів у ході навчального процесу, шляхом публікації ученими наукових статей чи оприлюднення результатів досліджень на конференціях, а також продажу ліцензій на комерційне використання запатентованих винаходів і т.п. Впровадження інноваційних досягнень технічного характеру корінним чином змінює саму сутність і принципи трансферу знань та інформації у світі, прискорюючи та знімаючи бар'єри в обміні.

Поява та функціонування інституцій міжнародного регулювання відносин, що протікають у рамках глобального освітнього середовища, відноситься також до його основних ознак. Особливої ваги в сучасних умовах набуває орієнтованість на єдність стандартів у сфері вищої освіти та принципів діяльності вищих навчальних закладів. Процеси універсалізації освітнього простору мають виступати об'єктом ретельного аналізу й регуляторного впливу міжнародних організацій та фондів.

Тяжіння університетів до освоєння нових ринків освітніх послуг, що підкріплюється тенденціями активного розвитку ІКТ, обумовлює загострення конкуренції між вищими навчальними закладами. При цьому доречно відзначити наявність певної нерівномірності в розвитку глобального освітнього середовища в регіональному розрізі.

Формування глобального освітнього середовища стало можливим в результаті комплексної дії великої сукупності різномірних факторів, які умовно класифікувати на політико-правові, техніко-технологічні, економічні та соціально-психологічні чинники (рис. 1.3).

Ступінь представленості та задіяності країни у глобальному освітньому середовищі перебуває у прямій залежності від законодавчо закріплених зовнішньоекономічних пріоритетів та орієнтирів розвитку держави. Нерідко політичні аспекти лежать в основі інтеграційних процесів, у тому числі у сфері вищої освіти. Політична нестабільність спричинює мінливість законодавства, що значною мірою ускладнює

відносини (у першу чергу, фінансово-економічні, інвестиційні) між країнами у ході експорту-імпорту освітніх послуг.

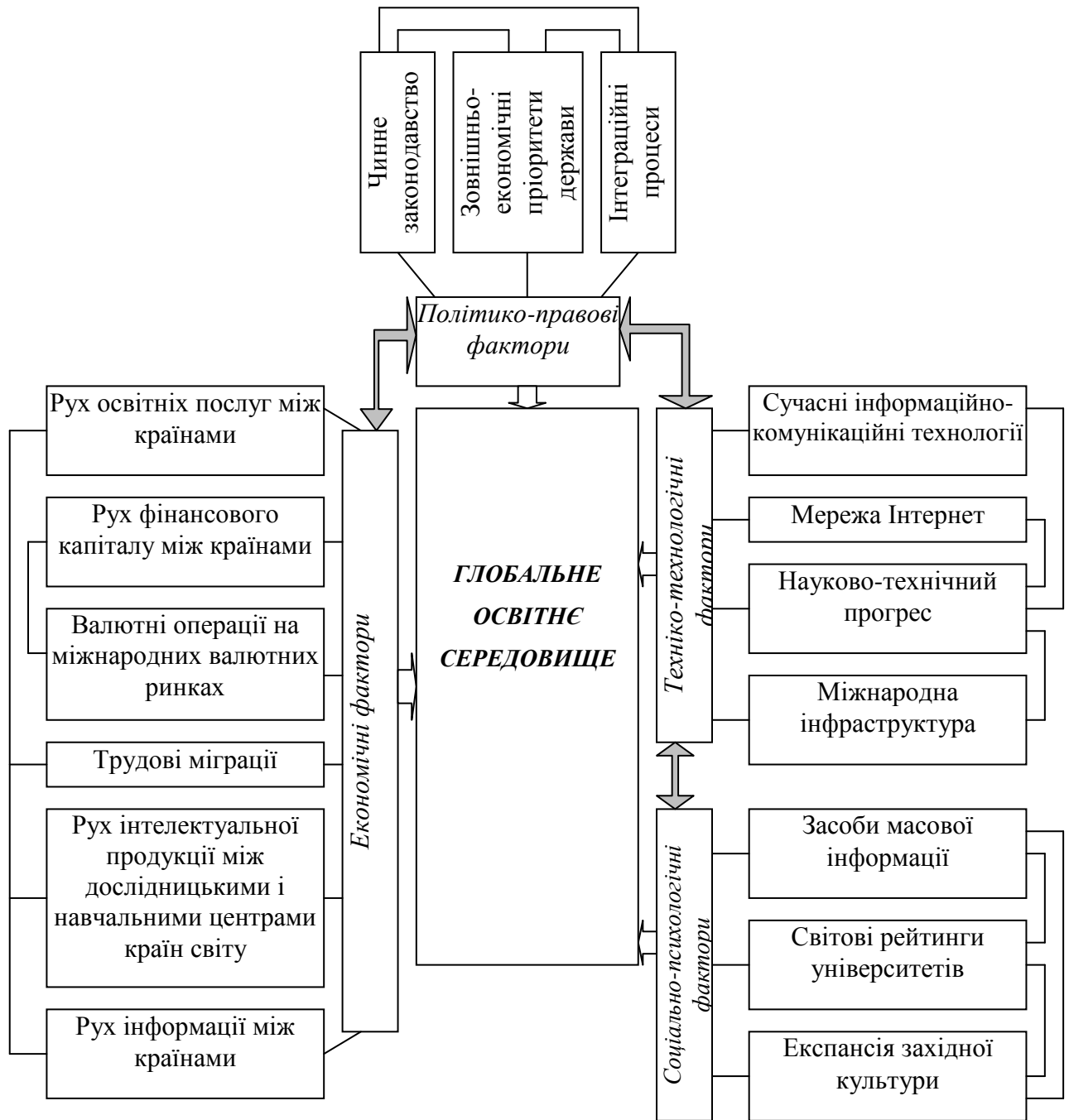

Рис. 1.3. Ключові фактори формування глобального освітнього середовища

Джерело: побудовано автором

Визначальний вплив на становлення глобального освітнього середовища чинять техніко-технологічні фактори. Саме розвиток науково-технічного прогресу, що проявляється у постійному вдосконаленні

інформаційно-комунікаційних технологій і експансії мережі Інтернет, є своєрідним бекграундом та потужним імпульсом активізації освітньої та науково-дослідної діяльності університетів на мегарівні. Стосовно аспектів академічної мобільності та трансферу знань і інформації необхідно акцентувати увагу на виключній важливості впливу такого техніко-технологічного фактору, як стан міжнародної інфраструктури.

Економічні фактори формування глобального освітнього середовища також можна назвати ключовими: розвиток світового ринку освітніх послуг означає активізацію процесів експорту-імпорту освітніх послуг; трансфер знань і комерціалізація інтелектуальної продукції як результатів науково-дослідної діяльності вчених; оплата праці науковців і викладачів, оплата навчання та виплата стипендій студентам за кордоном – це лише частковий перелік фінансово-економічних операцій, що супроводжують трудові міграції й мобільність у рамках глобального освітнього середовища.

Розвиток глобального освітнього середовища відбувається і під впливом соціально-психологічних факторів: активної популяризації західної моделі вищої освіти, американських і західноєвропейських університетів у світі. Найбільш дієвими інструментами у даному контексті є спеціалізовані засоби масової інформації та все зростаюче значення світових рейтингів університетів у конкурентній боротьбі на ринку освітніх послуг. Представленість вищого навчального закладу у світовому рейтингу значно посилює його конкурентні позиції на ринку, що означає приваблення більшої кількості студентів з усього світу та, відповідно, – розширення масштабів їх діяльності завдяки поліпшенню іміджу і репутації.

Актуальна тенденція становлення економіки знань докорінно змінює потреби реального сектору економіки у фахівцях, зокрема вимоги до рівня кваліфікації, професіоналізму, освіти кадрів. Принциповими вимогами, що висуваються до фахівців, є вміння інноваційно мислити, використовувати

сучасні технології і навчатися протягом життя. Це в своїй сукупності вимагає впровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій, адаптацію навчальних курсів і програм до реальних запитів роботодавців, удосконалення методів і способів навчання тощо [42].

Система вищої освіти є визначальним фактором соціально-економічного та інноваційного розвитку країни [4-5; 39; 51]. В умовах формування економіки знань зростає питома вага наукомісткого сектора, збільшуються обсяги виробництва наукоємних технологій [42]. З вищевикладеного випливає актуальність активізації науково-дослідницької діяльності на національному рівні.

Дослідницька функція сучасних університетів потребує поглиблення відносин у рамках так званого «трикутника знань» передбачає налагодження тісних ділових контактів з бізнесом. Активна співпраця університетів і бізнесу може стати потужним каталізатором інноваційного розвитку економіки країни, сприяти підвищенню рівня конкурентоспроможності вітчизняних підприємств як на внутрішньому, так і на зовнішньому ринках. Реалізується це за допомогою забезпечення оперативного впровадження інноваційних розробок і новаторських пропозицій науковців університетів в практику господарювання підприємств з метою підвищення ефективності їх діяльності шляхом зниження виробничих витрат, підвищення якості продукції, виведення на ринок абсолютно нових товарів, впровадження унікальних технологій або їх кардинального вдосконалення.

Особливістю сучасного розвитку глобального освітнього середовища виступає розвиток та інтенсифікація міжнародних наукових досліджень [50; 138]. Поряд із постійним поглибленням глобалізованості освітньої діяльності вищих навчальних закладів, вагомим є перенесення на мегарівень науково-дослідної, винахідницької і патентної діяльності вищих навчальних закладів. Міжнародне співробітництво у даному контексті означає нарощення сукупного потенціалу виконання спільних

науково-дослідних робіт завдяки консолідації фінансових, кадрових, інтелектуальних, матеріально-технічних потужностей університетів-партнерів.

Ефективна спільна науково-дослідницька діяльність вищих навчальних закладів кількох країн своїм результатом має розробку інноваційних проектів, реалізація і комерціалізація яких активізує інноваційний розвиток країн. Іншими словами, науково-дослідницьке і науково-технічне співробітництво університетів сприяє зближенню сфер освіти, науки й бізнесу та закладає засади реалізації підприємницьких функцій і, більше того, – формування й виходу університетів на міжнародний рівень.

Наступною важливою особливістю сучасного світо господарського розвитку виступає перетворення університетів на потужних суб'єктів світової економіки, що пов'язане із зростанням ролі вищої освіти, зростанням масштабів міжнародної освітньої і наукової діяльності, розширенням функцій сучасних вищих навчальних закладів. Динамічною тенденцією сучасності стає зростання охоплення населення вищою освітою: у країнах ОСЕР частка населення з вищою освітою віком 25-64 роки зростає з 22% у 2010 році до 35% у 2015 р. Саме тому, однією з п'яти ключових цілей Європейського Союзу поставлено завдання досягти охоплення 40% молоді віком 30-34 роки вищою освітою у 2020 році.

Сучасні університети отримують фінансові надходження не тільки з державного бюджету, але і з підприємницького сектора, а також від іноземних джерел [40; 93]. У контексті обмеженості коштів національних джерел фінансування вищої освіти вагомим чином актуалізується роль міжнародних грантових програм. Таким чином забезпечується диверсифікація джерел фінансування та створюються додаткові передумови розширення фінансово-економічної автономії вищих навчальних закладів поряд із модернізацією діяльності членів консорціуму університетів-грантоотримувачів.

Чітко простежується тенденція до трансформації організаційних форм діяльності вищих навчальних закладів. Зокрема, йдеться про інтеграцію, кооперацію вищих навчальних закладів з метою укрупнення і розширення масштабів діяльності. Вищевказані трансформації викликані низкою причин, найбільш типовими серед яких є масовізація вищої освіти, диверсифікація функцій університетів, високий ступінь конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг.

До ключових тенденцій відноситься також інтернаціоналізація навчальної діяльності, основними проявами чого є: уніфікація освітніх стандартів (розробка національних рамок кваліфікацій), спрощення і прискорення процедури нострифікації дипломів (визнання дипломів у різних країнах, а не тільки в країні базування університету, який закінчив випускник) та ін. [36-37; 50]

Ступінь інтернаціоналізації різних суб'єктів (університетів, системи вищої освіти загалом) визначається наступними показниками:

- кількість іноземних студентів, їх частка у загальній кількості студентів;
- масштаби академічної мобільності (студентів, аспірантів, стажерів, викладачів і науковців);
- поширення транснаціонального та дистанційної освіти;
- позиції вітчизняних вищих навчальних закладів у світових рейтингах університетів;
- обсяги міжнародних форм наукової діяльності (грантів, стипендій тощо);
- показники результатів міжнародної наукової діяльності (кількість публікацій у цитованих виданнях, кількість спільних публікацій, показники участі науковців і студентів у міжнародних науково-практичних заходах та ін.

Проведений аналіз дозволив сформулювати основні тенденції розвитку глобального освітнього середовища [113], які представлено в табл. 1.2.

Тенденції розвитку глобального освітнього середовища

Тенденція	Характеристика, особливості прояву
Підвищення ролі вищої освіти в соціально-економічному розвитку країни та в становленні економіки знань	<ul style="list-style-type: none"> - перетворення знань на найважливіший фактор розвитку; - активізація розвитку наукомісткого сектору; - інтелектуалізація праці; - збільшення інвестицій у людський капітал; - зростання рівня освіти населення, у тому числі охоплення вищою освітою; - перетворення університетів на провідних суб'єктів трансферу знань, інформації і технологій
Активізація інтеграційних процесів	<ul style="list-style-type: none"> - активізація процесів зближення систем вищої освіти різних країн; - уніфікація освітніх продуктів і навчальних програм; - розвиток співробітництва між вищими навчальними закладами
Інформатизація	<ul style="list-style-type: none"> - поширення ІКТ в освітній і науковій діяльності; - розширення можливостей надання освітніх послуг дистанційно; - прискорення руху інформації
Диверсифікація освітніх продуктів	<ul style="list-style-type: none"> - урізноманітнення навчальних програм і курсів; - поява нових послуг, суміжних с освітніми
Диверсифікація джерел фінансування	<ul style="list-style-type: none"> - залучення коштів підприємницького й іноземного секторів на освітні та дослідницькі цілі; - отримання грантів міжнародних освітніх організацій; - фінансово-економічна автономія університетів; - розширення підприємницьких функцій університетів; - впровадження практики освітнього кредитування; - поширення практики соціальних стипендій
Підвищення глобального попиту на освітні послуги	<ul style="list-style-type: none"> - розширення доступу студентів до вищої освіти, у тому числі за кордоном; - масовізація вищої освіти; - збільшення кількості суб'єктів світового ринку освітніх послуг; - посилення конкуренції між університетами; - удосконалення процедури нострифікації дипломів; - зростання ролі світових рейтингів університетів
Активізація академічної мобільності	обмін студентами, викладачами, дослідниками, у тому числі в рамках міжнародних освітніх програм
Трансформація організаційних форм діяльності університетів	<ul style="list-style-type: none"> - поява дослідницьких, підприємницьких, корпоративних, мережових та інших форм університетів; - транснаціоналізація освіти; - розширення практики паралельної освіти
Інтенсифікація міжнародних наукових досліджень	<ul style="list-style-type: none"> - проведення спільних наукових досліджень; - спільні публікації; - поява міжнародних науково-метричних баз;
Зміна вимог до освітньої діяльності вищих навчальних закладів	<ul style="list-style-type: none"> - орієнтація освітньої і науково-дослідної діяльності університетів на сучасні вимоги ринку праці та бізнесу - оперативна модернізація змісту навчальних курсів і програм; - реалізація принципів демократизації, доступності, індивідуалізації, ступеневості освіти; розширення практики навчання протягом життя

Джерело: побудовано автором на основі [1; 5; 10; 42; 58; 78; 113]

Активізація глобалізаційних процесів обумовлює суттєву диверсифікованість форм міжнародної діяльності університетів. Найбільш яскраво глобалізаційні процеси проявляються в освітній діяльності.

Невід’ємною вимогою до експорту освітніх продуктів є забезпечення гнучкості й адаптивності навчальних курсів і програм до динамічних запитів світового ринку праці та тенденцій світового ринку освітніх послуг. Окрім того, важливими є аспекти уніфікації підходів до організації навчального процесу, оцінювання рівня знань студентів, присуджуваних освітньо-кваліфікаційних рівнів, нострифікації дипломів про вищу освіту.

Академічна мобільність (обмін студентами, викладачами, дослідниками) розширює масштаби обміну досвідом та знаннями між суб’єктами різних країн. Можливість паралельної освіти, отримання подвійних дипломів, залучення до навчального процесу всесвітньо визнаних професорів, проведення проблемних лекцій, тематичних семінарів та професійних майстер-класів фахівцями іноземних корпорацій – це все вагомі конкурентні переваги вищих навчальних закладів на ринку освітніх послуг.

Таким чином, сучасні університети постають перед глобальними викликами, що спонукають їх до розширення напрямів та вдосконалення власної діяльності, підвищення якості освіти, впровадження нових механізмів зближення з академічною наукою та виробництвом, а також ефективних інструментів реалізації університетами підприємницької функції на засадах поступового розширення їх фінансової автономії. Ефективне входження університету та країни в цілому в глобальне освітнє середовище стає підставою для прискорення процесів адаптації системи вищої освіти до актуальних запитів світової економіки, підвищення рівня конкурентоспроможності як самих університетів на світовому ринку освітніх послуг, так і їх випускників на ринку праці, а інтелектуальної продукції вчених – на світовому ринку науково-технічної продукції. Окрім того, визнання освітньої установи на міжнародному рівні означає приток іноземних студентів на навчання й іноземних інвестицій на розвиток

науково-дослідної, винахідницької, освітньої та інноваційної діяльності університетів.

1.2. Сутність та функції університетів в умовах глобальної уніфікації

Сучасні університети – складні соціально-економічні системи, що характеризуються достатньо диверсифікованими взаємозв'язками між елементами та суб'єктами ендогенного й екзогенного середовища. Динамічність і відкритість цих систем обґрунтовує порівняно високий ступінь їх чутливості до трансформації зовнішніх чинників. На сьогоднішній день одним із найпотужніших факторів зовнішнього середовища розвитку вищих навчальних закладів є глобалізація, адаптуючись до проявів якої освітні установи модернізують свою діяльність за широким спектром напрямів функціонування. Поглиблено сутність сучасних університетів можна розглянути на основі дослідження зміни їх функцій під впливом глобалізаційних процесів. З цією метою, у першу чергу, доцільно розглянути класичні погляди науковців на традиційні функції університетів, що систематизовано в табл. 1.3.

Таблиця 1.3

Наукові погляди на функції університетів

Учений	Наукові погляди на функції університетів	Джерело
1	2	3
В. Фон Гумбольдт	Призначення університетів полягає в реалізації науково-дослідної діяльності і розробці навчального матеріалу для забезпечення духовної і моральної освіти студентів. Наукові дослідження мають проводитись ученими на постійній основі, оскільки вченими розглядаються «проблеми, які ще не знайшли свого остаточного вирішення», а наукове знання не може бути повністю здобутим. Принципи: академічна свобода, єдність дослідження і викладання	Гумбольдт В. О внутренней и внешней организации высших научных заведений в Берлине / Вильгельм фон Гумбольдт // Неприкосновенный запас. – 2002. – № 2. – С. 5-10 [24]
М. Кієк	На відміну від «гумбольдтівських» поглядів, університети розглядаються у ракурсі актуалізації ідей про соціальну функцію, культурні завдання економічної та політичної ролі університетів.	Kwiek M. Revisiting the Classical German Idea of the University (On the Nationalization of the Modern Institution) / M. Kwiek // Polish journal of philosophy. – 2008. – 2, №1. – 25 p. [122]
Г. Шнедельбах	Основоположна функція університетів – викладання, підготовка фахівців; університети неспроможні забезпечити духовну освіту студентів; навчання – це передача незмінного знання (без елементів креативності в навчальному процесі)	Шнедельбах Г. Университет Гумбольдта / Шнедельбах Г. // Логос. – 2002. - № 5. - 6 (35). – С. 65-78 [91]
М. Хайдеггер	В університеті мають поєднуватись навчальна і наукова діяльність викладачів та студентів (з окремим наголосом на здійсненні конкурентоспроможних наукомістких прикладних розробок)	Хайдеггер М. Самоутверждение немецкого университета / М. Хайдеггер; пер. В.В. Библихина // Историко-философский ежегодник. – М.: Наука, 1995. – С. 298-30 [88].
К. Ясперс	Завдання університету – спільний пошук істини викладачами (дослідниками) і студентами	Ясперс К. Идея университета / К. Ясперс; пер. О. Шпараги [вып. по изд.: Jaspers K. Die Idee der Universitat]. – Berlin, Gottingen, Heidelberg, 1961. – S. 1. – P. 6, 10-10, 25-39 [94]
Д. Ньюмен	Завдання університету – навчити здійснювати пошук істини в усіх галузях знань (незалежно від рівня їх розвиненості, дослідженості, абстрактності і т.ін.)	Ньюмен Дж. Христианство и научные изыскания. Лекция для студентов Школы естественных наук / Дж. Ньюмен // Отечественные записки. – 2003. – № 6. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/oz/2003/6/204_1_11-pr.html [57]
Д. Ньюмен	Університет розглядається як місце навчання університетському знанню; виконує інтелектуальну, а не моральну функцію; забезпечує поширення і розширення знань	Newman J.H. The Idea of University defined and illustrated / J.H. Newman. – London: Longmans, Green&Co, 1887. – 596 p. [129]
Д. Саприкін	Головна мета університетів полягає в освіті студентів, а не в розвитку науки	Сапрыкин Д.Л. Концепция образования и науки в «Идее университета» Джона Генри Ньюмана / Д.Л. Сапрыкин. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.ihst.ru/files/saprykin/Newman.pdf [73]

Закінчення табл. 1.3

1	2	3
Д. Сапрыкін	Головна мета університетів полягає в освіті студентів, а не в розвитку науки	Сапрыкин Д.Л. Концепция образования и науки в «Идее университета» Джона Генри Ньюмана / Д.Л. Сапрыкин. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.ihst.ru/files/saprykin/Newman.pdf [73]
Х. Ортега-і-Гассета	Первинним обов'язком університету є підготовка професіоналів; наголошуючи на важливості науки; учений виводить її за межі університету	Місія університету / Х. Ортега-і-Гассет; Перекл. з ісп. Є. Гулевич // альманах Перекладацької Майстерні 2000-2001 / Упоряд. М. Габлевич, Є. Гулевич; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Центр гум. дослід. – Львів, Дрогобич: Коло, 2002. – Т. 2, кн. 1; Наукові переклади і дослідження. – С. 185-202 [53]
М. Оукшотт	Університет – це спосіб людської діяльності; це об'єднання учених, науковців-викладачів і студентів з «прагненням до навчання»	Oakeshott M. The Idea of a University / M. Oakeshott. – Acadmim Questions, Winter 2003/2004. – p. 23-30 [130]
Р. Андерсон	Ідея університету – в поєднанні навчальної і наукової діяльності у пошуку істини	Anderson R. The “Idea of a University” today / R. Anderson // History&Policy. – 2010. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.historyandpolicy.org/papers/policy-paper-98.html [97]
Д. Бейкер, Г. Ленхард	Розширення сфери навчання і досліджень в університеті	Baker D.R. The Institutional Crisis of the German Research University / D. Baker, G.Lenhardt //Higher Education Policy. – 2008. – 21. – p. 49-64 [99]
Г. Іцковіц	Роль університету трансформується від постачальника людських ресурсів для економіки до генератора економічної діяльності	Etzkowitz H. The Bi-Evolution of the University n the Triple Helix Ere / H. Etzkowitz, Science Policy Institute, State University of New York. – 2008. – 12 p. [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.ie.ufrj.br/eventos/seminarios/pesquisa/a_universidade_e_o_desenvolvimento_regional.pdf [109]

Джерело: складено автором на основі: [62]

Зростаюча роль вищої освіти в соціально-економічному розвитку країни та становлення економіки знань обумовлює трансформацію основних функцій університетів. Умовно функції вищих навчальних закладів можна поділити на традиційні та сучасні (рис. 1.4). Зокрема, навчально-методична, науково-дослідна, виховна і фінансово-господарська функції є традиційними, тоді як міжнародну, інноваційну, маркетингову та підприємницьку можна віднести до сучасних. Однак, така класифікація достатньо умовна. Функції, віднесені до традиційних, у жодному разі не можуть розглядатись як сталі й незмінні.

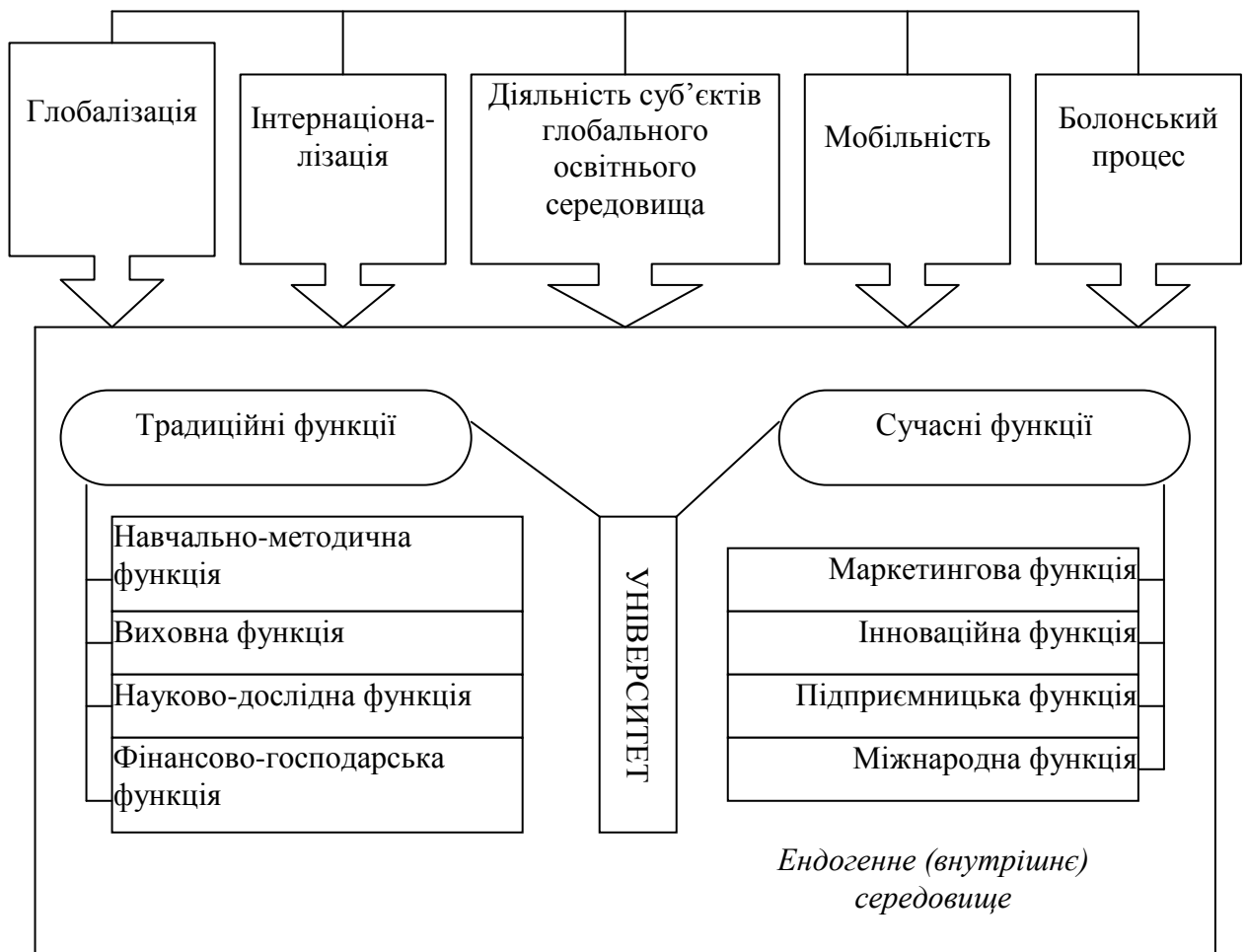

Рис. 1.4. Класифікація і екзогенні фактори впливу на основні функції університетів

Джерело: побудовано автором

Динамічність зовнішнього економічного середовища спричинює необхідність гнучкості університетів за різними напрямками їх діяльності та виконуваними функціями. Це стосується у тому числі і традиційних

функцій освітніх установ, які мають оперативно адаптуватись до актуальних викликів глобального освітнього середовища, національної і світової економіки.

На сьогоднішній день визначальний вплив на розвиток системи вищої освіти чинить фактор глобалізації. Під впливом глобалізаційних процесів поглиблюються і ускладнюються цілі, завдання та функції університетів (табл. 1.4). При цьому суттєво диверсифікуються інструменти, якими оперують освітні установи задля забезпечення власної конкурентоспроможності та високої якості освітніх послуг як на національному, так і на світовому рівнях.

Таблиця 1.4

Трансформація функцій університетів

Традиційні функції університету	Підприємницька діяльність	Міжнародна діяльність
Освітня, виховна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - диверсифікація послуг (програми різної тривалості, рівнів, технологій навчання); - розширення обсягів основних та суміжних послуг на платній основі 	<ul style="list-style-type: none"> - активне залучення абітурієнтів та споживачів на зовнішніх ринках
Науково-дослідницька діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - зростання обсягів науково-дослідницької діяльності; - комерціалізація результатів наукових досліджень; - розширення спектру суміжних інтелектуальних послуг (консалтинг); - створення наукових парків, технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів при університетах 	<ul style="list-style-type: none"> - академічна мобільність; - участь в міжнародних наукових проектах; - оприлюднення результатів у міжнародних виданнях; - участь у консорціумах університетів з реалізації міжнародних науково-освітніх проектів;
Маркетингова діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - активна рекламна кампанія на національному та міжнародному рівнях; - пошук потенційних донорів; - робота з випускниками як потенційними меценатами; - участь у національних та світових рейтингах університетів 	
Фінансово-господарська діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - пошук та диверсифікація додаткових джерел фінансування; - формування ендаумент-фонду; - розширення фінансової автономії 	<ul style="list-style-type: none"> - пошук іноземних інвесторів та партнерів; - розширення масштабів експорту освітніх та інших послуг

Джерело: побудовано автором

Однією із основоположних функцій університетів є навчальна або навчально-методична, орієнтована, в першу чергу, на передачу студентам базових та спеціальних знань, формування професійних умінь і навичок. Неодмінною вимогою при цьому є організація та гарантування регулярного оновлення методичного забезпечення навчального процесу відповідно до змін зовнішнього економічного середовища і глобального освітнього середовища в цілому. Урахування потребують новітні науково-технічні досягнення, актуальні запити національного і світового ринків праці, інноваційні освітні технології та тенденції розвитку міжнародних економічних відносин. Сучасні навчальні дисципліни, програми і плани мають бути гнучкими та адаптивними. В умовах, коли актуальною є концепція по життєвого навчання, в системі освіти навчається не тільки молодь, а й старші категорії працівників з метою оновлення знань, перепідготовки, підвищення кваліфікації. Причому в умовах стрімких змін в економіці актуальним є постійне підвищення рівня практичної орієнтованості.

Окрему увагу при цьому варто зацентувати на активному зростанні попиту протягом останніх кількох років на такий освітній продукт вищих навчальних закладів, як MBA-програми. Тобто програми підготовки магістрів з бізнес-адміністрування, специфічність яких сконцентрована передусім у площині їх тісного перетинання з підприємницьким сектором: студенти-підприємці, викладачі з досвідом успішної підприємницької діяльності, навчально-методичне забезпечення із превалюючою практичною складовою, високим ступенем орієнтованості на вирішення реальних проблем підприємств і організацій в умовах сучасних динамічних трансформацій політичного, соціального й економічного середовища ведення бізнесу.

Інтернаціоналізація діяльності університетів у першу чергу знаходить прояв у навчальній функції. Показники динаміки, чисельності та структури іноземних студентів, як правило, визначаються в якості ключових

індикаторів розвитку глобалізаційних процесів у сфері вищої освіти [80]. Актуальною проблема розширення експорту освітніх послуг вищими навчальними закладами є і для України.

У контексті сучасної глобалізації важливими аспектами виступають впровадження принципів навчання протягом життя (lifelong learning), бенчмаркінг передового досвіду. Окремо при цьому слід наголосити на важливості Болонського процесу, націленого на розбудову єдиного освітнього простору, зближення освітніх систем й уніфікацію освітнього контенту. У досліджуваному контексті йдеться також про перспективність організації обміну не лише студентами, а й викладачами – зокрема, найм іноземних професорів для викладання навчальних дисциплін або читання проблемних лекцій суттєво сприяє популяризації та підвищенню рівня конкурентоспроможності освітніх установ.

У цілому, навчально-методичні функції університетів в умовах сучасної глобалізації не зазнають кардинальної, докорінної модернізації, а лише оновлюються у відповідь на виклики глобального освітнього середовища [72; 87]. При цьому зберігаються головні орієнтири навчальної діяльності: передача фундаментальних і прикладних знань студентам; регулярне оновлення навчально-методичних матеріалів; формування професійних навичок і вмінь у студентів, навичок до практичного використання здобутих теоретичних знань; формування у студентів навичок до навчання протягом життя.

Комплексність проведення дослідження вимагає стислого аналізу трансформації виховних функцій університетів під впливом глобалізації з окремим акцентом на економічні аспекти, що можуть при цьому проявлятися. Традиційно виховна функція вищих навчальних закладів націлена на розширення світогляду, формування економічної свідомості та сприяння саморозвитку студентів, зокрема, і професійних навичок. У тому числі, мається на увазі створення всіх сприятливих передумов для успішної соціалізації та адаптації студентів (і особливо – випускників) освітніх

установ до динамічного бізнес-середовища, у рамках якого вони реалізовуватимуть власну професійну діяльність.

В умовах глобалізованого суспільства, що характеризується проникненням глобалізаційних процесів в економічні і соціальні сторони людської діяльності та життя, університети мають бути спроможними до підготовки студентів до успішного функціонування і професійного зростання в контексті розвитку сучасного світу. Іншими словами, глобалізація обумовлює необхідність переорієнтації виховної функції вищих навчальних закладів на формування і розвиток у студентів навичок міжетнічних комунікацій, крос-культурних зв'язків, що в своїй сукупності має стати фундаментом майбутньої професійної діяльності студентів у глобалізованому бізнес-середовищі. Відповідно, реалізовуватись це має на комплексній основі з урахуванням у планах як виховної, так і навчальної та науково-дослідної роботи студентів.

У класичному гумбольдтівському розумінні університети мають забезпечувати оптимальне збалансування і поєднання навчальної й науково-дослідницької діяльності викладачів та студентів. Типово науково-дослідницька діяльність вищих навчальних закладів проявляється у:

- проведенні фундаментальних наукових досліджень, орієнтованих на виведення принципово нових теорій, наукових гіпотез;
- проведенні прикладних наукових досліджень, спрямованих на вирішення конкретних практичних проблем, з якими стикаються підприємства-замовники;
- опублікуванні, оприлюдненні результатів наукових досліджень (у наукових журналах і збірниках наукових статей);
- організації та проведенні наукових заходів (науково-теоретичних, науково-методичних, науково-практичних конференцій, семінарів, круглих столів, симпозіумів, робочих зустрічей, з'їздів, диспутів тощо різних рівнів – міжнародних, всеукраїнських, регіональних, вузівських, факультетських, кафедральних і т.д.).

Зростання значення наукових досліджень та наукової функції сучасних університетів знаходить прояв у появі поняття дослідницьких університетів. Поширення феномену дослідницьких університетів характерно для США і країн Європейського Союзу. Основними критеріями віднесення вищого навчального закладу до категорії дослідницьких в США є: обсяги витрат на науково-дослідні і дослідно-конструкторські роботи з диверсифікованих джерел фінансування; чисельність академіків, докторів наук і науковців з визначними нагородами у науково-педагогічному штаті університету; кількість успішно захищених докторських дисертацій на рік та ін. Провідними дослідницькими університетами є Гарвардський, Вашингтонський, Єльський, Каліфорнійський університет Берклі у Сполучених Штатах Америки.

У Європейському Союзі функціонує Ліга Європейських дослідницьких університетів, до складу якої входять Оксфордський університет, Паризький університет «Парі-Сюд», Цюріхський університет, Паризький університет ім.П'єра та Марі Кюрі, Амстердамський університет, Гайдельберзький університет, університет Гельсинки, Кембриджський університет, Страсбурзький університет ім. Луїса Пастера, Університет Утрехта та Університет Фрайбурга та ін. Лігою сформульовано наступні критерії дослідницьких університетів: наявність конкурентоспроможних наукових досліджень, що виконуються на світовому рівні зі щонайменше трьох напрямів; обсяги високоякісної підготовки докторантів; забезпечення так званої «концентрації талантів», тобто наявності у штаті університету здібних студентів і видатних науково-педагогічних працівників тощо. При цьому варто наголосити на тому, що співвідношення викладачів і студентів у дослідницьких університетах на порядок менше (у середньому, удвічі) у порівнянні з класичними університетами.

В Україні критерії віднесення вищого навчального закладу до дослідницького згруповані наступним чином:

- узагальнені параметри – чисельність співробітників із науковими ступенями; обсяги захисту дисертаційних робіт; чисельність наукових монографій, патентів, ліцензій; кількість виконуваних науково-дослідних робіт; диверсифікованість джерел фінансування (співвідношення обсягів фінансування з державного бюджету і приватних джерел);

- параметри матеріально-технічного забезпечення – наявність наукових центрів у структурі університету, а також їх кадрове забезпечення; наявність високих технологій; функціонування технопарків, науково-дослідних лабораторій; чисельність публікацій у міжнародних науково-метричних базах;

- параметри інтегрованості науково-дослідного і навчального процесів – наявність спеціалізованих вчених рад із захисту дисертаційних робіт; чисельність аспірантів і докторантів, а також наукових керівників дисертантів;

- параметри інформаційного забезпечення – наявність наукової бібліотеки, вільного доступу до Інтернету, забезпеченість комп'ютерами, кількість фахових наукових видань та наявність університетського видавництва;

- параметри системи підтримки талановитої молоді – зв'язки університету із загальноосвітніми навчальними закладами, робота центрів довузівської підготовки, проведення студентських конференцій, олімпіад, наявність іменних стипендіатів серед молодих учених;

- параметри інтеграції у світовий науково-освітній простір – кількість отриманих грантів; чисельність іноземних студентів; членство у міжнародних асоціаціях університетів [66].

В Україні статус дослідницьких університетів присвоєно таким вищим навчальним закладам: Національний університет «Львівська політехніка» (8.07.2009 р.), Київський національний університет ім. Т. Г. Шевченка (29.07.2009 р.), Національна юридична академія України ім. Ярослава Мудрого (29.07.2009 р.), Львівський національний університет

ім. І.Франка (29.07.2009 р.), Національний університет «Острозька академія» (29.07.2009 р.), Національний університет «Києво-Могилянська академія» (29.07.2009 р.), Національний гірничий університет України (23.09.2009 р.), НТУУ «Київський політехнічний інститут» (3.02.2010 р.), Національний університет біоресурсів і природокористування (3.02.2010 р.), НТУ «Харківський політехнічний інститут» (3.02.2010 р.), Харківський національний університет ім. В. Н. Каразіна (3.02.2010 р.), Київський національний економічний університет ім. Гетьмана (3.02.2010 р.), Національний авіаційний університет (3.02.2010 р.), Східноукраїнський національний університет імені В. Даля (24.03.2011 р.) [25].

З огляду на інтернаціоналізацію і глобалізацію університетської діяльності, їх науково-дослідна функція зазнає ключової трансформації. Всі визначені вище традиційні напрями реалізації даної функції переносяться на міжнародний рівень, що супроводжується поглибленням і ускладненням вимог як до їх протікання, так і до досягнутих результатів. Перспективним є акцентування уваги на проведенні спільних наукових досліджень, спільних наукових публікаціях, міжнародних науково-практичних заходах, мобільності дослідників і т.п.

Вищевказане пояснюється тим, що наукові публікації учених університетів різних країн є результатом кількарічної плідної роботи колективу дослідників. Завдяки висвітленню результатів науково-дослідницької діяльності у журналах і збірниках, включених до міжнародних науково-метричних баз даних, забезпечується розширення доступу світової наукової спільноти до передових наукових досягнень. Окрім того, провідні науково-метричні бази даних дозволяють визначати і моніторити індекси цитувань публікацій учених. Аналогічно до наукових публікацій, організовуються та проводяться міжнародні науково-практичні заходи, що ґрунтуються на наукових інтересах вчених, викладачів, аспірантів та студентів вищих навчальних закладів. Активною формою

науково-дослідницької діяльності освітніх установ є проведення міжнародних наукових конференцій, круглих столів, семінарів тощо.

Із розвитком глобалізаційних процесів спостерігається нарощування обсягів мобільності учених. Суттєвим чином цьому сприяє діяльність міжнародних організацій і фондів, що надають гранти на виконання досліджень в іноземних університетах. При цьому варто відзначити, що гранти міжнародних організацій і фондів часто носять комплексний характер, тобто включають покриття витрат не лише безпосередньо на дослідження, а й на реалізацію супутніх наукових заходів – міжнародних конференцій, спільних наукових публікацій тощо.

У сучасних умовах трансформується і фінансово-господарська діяльність університетів. Традиційно фінансово-економічні функції пов'язані з оплатою праці робітників, виплатою стипендій, отриманням плати за навчання студентів, аспірантів і докторантів, утриманням будівель і приміщень. Розширення функцій сучасних університетів разом із підвищенням вимог глобального середовища зумовлює зростання потреби у більш диверсифікованих та потужних фінансових ресурсах. Саме тому активно опрацьовуються механізми руху фінансових потоків, суттєво розширюються потенційні можливості диверсифікації джерел фінансування діяльності освітніх установ, актуалізується роль залучення іноземних інвестицій у сферу вищої освіти. Міжнародні гранти можуть надаватись у вигляді:

- стипендій для оплати студентами навчання в іноземних університетах;
- фінансової допомоги науковцям для проведення досліджень за кордоном;
- фінансової допомоги навчальним закладам для реалізації спільних проектів з удосконалення діяльності університетів та їх інтеграції у світовий освітній простір.

До сучасних функцій університетів можна віднести маркетингову, інноваційну, підприємницьку та міжнародну. У класичному вигляді маркетингова функція вищих навчальних закладів охоплює діяльність профорієнтаційного характеру серед молоді (переважно школярів як потенційних абітурієнтів), а також рекламного характеру (як засіб конкурентної боротьби на внутрішньому і міжнародному ринках освітніх послуг). При цьому посилення конкуренції між вищими навчальними закладами обумовлює необхідність постійного пошуку і розвитку університетами власних конкурентних переваг з особливим акцентом на перспективності їх популяризації в локальних, регіональних чи національних засобах масової інформації залежно від масштабів діяльності конкретної освітньої установи.

Розвиток глобального освітнього середовища посилює конкуренцію у сфері вищої освіти, оскільки супроводжується не лише виходом вітчизняних вищих навчальних закладів на світовий ринок освітніх послуг, а і входженням іноземних університетів на внутрішній ринок освітніх послуг. За таких обставин українські навчальні заклади вимушені конкурувати з іноземними університетами, що, у свою чергу, обумовлює необхідність організації рекламної кампанії у закордонних засобах масової інформації. Маркетингові функції мають бути зорієнтованими на пошук і популяризацію серед потенційних абітурієнтів інформації про конкурентні переваги, апікабельні на світовому ринку освітніх послуг. На сучасному етапі розвитку ІКТ неодмінною вимогою для університетів є висококваліфікована розробка якісного і змістовного офіційного сайту, у тому числі кількома іноземними мовами. Потужним інструментом у конкурентній боротьбі між вищими навчальними закладами різних країн, що особливо актуалізується в умовах зростаючої глобалізації, є міжнародні рейтинги університетів. Як свідчить практика, навчальні заклади, представлені у всесвітньо відомих і визнаних рейтингах, користуються на порядок вищим рівнем попиту з боку іноземних студентів.

Комплементарно розвиваються такі сучасні функції університетів, як інноваційна і підприємницька. Першочерговою у даному контексті є, безперечно, генерація університетами інноваційних ідей у процесі винахідницької і патентної діяльності науковців та їх комерціалізація [4; 39; 48]. Під впливом процесів глобалізації усе більшого поширення набуває практика спільної розробки та реалізації міжнародних інноваційних проектів, трансферу знань і технологій, патентування та комерціалізації результатів науково-дослідної діяльності за кордоном.

Загалом, підприємницька функція стає наскрізною і охоплює всі інші. В дійсності всі основні функції університету залучаються у процес «заробляння грошей», отримання і збільшення доходів. Саме тому підприємницька функція є розгалуженою і диверсифікованою: і навчання студентів, і наукова діяльність, і всі додаткові послуги та результати університетської діяльності виступають інструментами збільшення притоку фінансових ресурсів.

Такою ж наскрізною стає і міжнародна функція, яка означає набуття міжнародного характеру іншими всіма функціями університетів. Міжнародні аспекти університетів представлені в усіх напрямках діяльності сучасних університетів. Систематизовано основні вектори розвитку міжнародних функцій університетів з урахуванням впливу глобалізації можна звести до наступних: інтернаціоналізація, інтеграція, академічна мобільність, а також широкий спектр напрямів співробітництва учасників консорціумів університетів, у тому числі у рамках спільних проектів, профінансованих за рахунок грантів міжнародних організацій і фондів.

Інтеграція й інтернаціоналізація університетської діяльності повинна проявлятися у практичних, по можливості матеріально осяжних і кількісно вимірюваних показниках та параметрах обсягів здобутих міжнародних грантів (у тому числі, із залученням молодих учених і студентів), обсягів мобільності (стосовно всіх рівнів і категорій людського потенціалу університету: від студентів і аспірантів – до професорів і вищого

керівництва), обсягів проведених міжнародних заходів (з реальною участю представників іноземних університетів у пленарних чи секційних засіданнях конференцій, семінарів, круглих столів і т.п.), обсягів спільних публікацій, у тому числі зі студентами (з особливим наголосом на публікації з високим індексом цитувань у міжнародних науково-метричних базах) тощо.

Таким чином, на основі проаналізованого у даному параграфі дисертаційної роботи матеріалу можна зробити наступні висновки. Розбудова глобального освітнього середовища знаменує поглиблення взаємозв'язків всіх університетів. За таких обставин трансформується сутність і внутрішній зміст основних функцій університетів, розширюючись та наповнюючись міжнародними та підприємницькими аспектами.

Сучасні університети все активніше інтегруються в глобальне освітнє середовище, інтернаціоналізуючи свою діяльність в переважній більшості напрямів свого функціонування. Актуальною тенденцією при цьому виявляється посилення підприємницьких функцій університетів, орієнтованих на перетворення вищих навчальних закладів на дієвих суб'єктів економічної діяльності з метою активізації притоку інвестицій у сферу вищої освіти з диверсифікованих джерел фінансування. Навчально-методична, науково-дослідницька, інноваційна, міжнародна, маркетингова діяльність навчальних закладів усе частіше виступає не лише в якості статей витрат, а і як потенційно вагомий статті доходів університетів. З огляду на це обґрунтовано стає необхідність наукового дослідження підприємницьких функцій і, більше того, – особливостей діяльності сучасних підприємницьких університетів.

1.3. Феномен, організаційна модель та критеріальна оцінка підприємницького університету

Багатоаспектність діяльності вищих навчальних закладів спричинює поступове перетворення їх на дієвого і повноправного суб'єкта економічної діяльності. У сучасних ринкових умовах освітні установи вимушені все активніше інтегруватись у бізнес-середовище, що невід'ємно супроводжується розширенням їх підприємницьких функцій. Причому останнє є загальносвітовою тенденцією розвитку провідних університетів і глобального освітнього середовища в цілому.

За сучасних умов недостатність фінансування вищої освіти активізує діяльність з пошуку додаткових джерел залучення інвестицій. Додаткові ресурси, нові резерви наповнення університетських бюджетів розкриваються через комерціалізацію різних напрямів їх діяльності, завдяки чому заклади все більше набувають підприємницьких рис.

Розширення підприємницьких функцій у діяльності сучасних вищих навчальних закладів є причиною появи феномену власне підприємницьких університетів. Поряд із цим, слід наголосити, що рівень розвитку, масштаби діяльності та спектр функцій підприємницьких українських і світових закладів вищої освіти у низці випадків кардинально відрізняються. Для вищих навчальних закладів України підприємницька діяльність є недостатньо представленою, тоді як для ряду європейських і американських університетів це є пріоритетним видом діяльності, що стрімко модернізується, інтенсифікується та ускладнюється.

На сьогоднішній день відсутній єдиний, взаємопогоджений підхід до тлумачення сутності підприємницького університету та основних його критеріїв і характеристик. Г. Іцковіц (H.Etzkowitz) під підприємницьким університетом розуміє вищий навчальний заклад, що, окрім традиційних джерел фінансування, активно розробляє та використовує патенти, наукові

дослідження та інші напрями договірного співробітництва з приватними підприємствами в якості дієвих інструментів розширення джерел фінансування та притоку інвестицій до університету [111]. Учений бачить підприємницькі університети як своєрідні інкубатори підтримки та стимулювання бізнес-ініціатив співробітників і студентів вищого навчального закладу [112]. Невід'ємною складовою місії сучасного університету, за Г.Іцковцем, є капіталіція знань [112]. Дані підходи до трактування сутності підприємницьких університетів є цілком застосовним на сьогоднішній день, однак за умови їх наповнення сучасними достатньо диверсифікованими інструментами розширення підприємницьких функцій вищих навчальних закладів.

Виключно з практичних аспектів сутність поняття «підприємницький університет» тлумачать Дж. Крісмен, Т. Хайнес і С. Фрейсер (J.Chrisman, T.Hynes, S.Fraser). На думку вчених, підприємницьким слід вважати університет, співробітники, викладачі, дослідники і студенти якого створюють нові підприємства [101]. Вважаємо, що даний підхід є дещо обмеженим, скільки не включає спектр інших підприємницьких функцій і видів діяльності сучасних університетів. Однак, поряд із цим зазначена дефініція має важливе прикладне значення, якщо розглядати його з позицій необхідності стимулювання та сприяння всім стейкхолдерам (передусім – співробітникам і студентам) у заснуванні та розвитку підприємницької діяльності.

Достатньо ґрунтовно до аналізу сутності підприємницького університету підходить Б. Кларк (B.Clark), наголошуючи на доцільності розгляду підприємництва університетів у якості і процесу, і результату [102]. У першому випадку науковець зазначає, що підприємницькі університети активізують власну інноваційну діяльність, стаючи завдяки цьому дієвими і впливовими суб'єктами економічних відносин. У другому випадку вчений зазначає, що підприємництво вищих навчальних закладів, яке проявляється у їх прагненні до генерування та впровадження інновацій,

забезпечує досягнення актуального, бажаного результату – високого рівня конкурентоспроможності та стійкість закладу на ринку освітніх послуг.

Достатньо обмеженим у сучасному контексті за своїм визначенням є визначення Дж.Уільямса (G.Williams), який пропонує розглядати університети «не більше як подавцями послуг у галузі знань» [164]. Нинішні вищі навчальні заклади реалізують та демонструють значно ширший аспект підприємницької діяльності.

Тринаправлено підприємницькі університети розглядає Дж. Ропке (J.Ropke), визначаючи дане поняття, по-перше, як вищий навчальний заклад, що виконує підприємницькі функції; по-друге, знаходить прояв у підприємницькій діяльності співробітників і студентів університетів; по-третє, означає розвиток кооперації закладів вищої освіти із зовнішнім середовищем (зокрема, бізнес-сектором) [136]. Подібної точки зору дотримується Дж. Субоцькі (G.Subotzky), наголошуючи на достатньо глибокому ступені співпраці університетів з бізнесом, у тому числі з позицій диверсифікації джерел фінансування вищої освіти та з наголосом на організації адекватного менеджменту [140].

Комплексно пропонують розглядати сутність підприємницького університету Г. Константинов і С. Філонович, які відзначають єдність і актуальність наступних аспектів у діяльності підприємницьких університетів:

- подолання бар'єрів при створенні знань та інновацій;
- забезпечення практичної цінності отриманих та генерованих в університеті знань (у першу чергу, завдяки інноваційній діяльності);
- оперативна модернізація ендогенного середовища підприємницьких університетів;
- трансформація напрямів взаємодії університетів із зовнішнім середовищем (за вектором підприємництва вищих навчальних закладів) [45].

У своїх дослідженнях Д.Ділл (D.Dill) відзначає прагнення вищих навчальних закладів залучати додаткові фінансові ресурси завдяки

капіталізації результатів наукових досліджень, під чим пропонує розуміти трансфер університетських технологій. При цьому Д.Ділл у своїй науковій праці говорить про створення комерційних підприємств, на базі яких здійснюватиметься впровадження університетських розробок [162].

Кірбі Д. (D.Kirbi) наголошує на тому, що в сучасних умовах вищі навчальні заклади перебувають у центрі підприємницької культури, власне перетворюючись у таких обставинах на підприємницькі університети. Останні вчений наділяє такими властивостями, що характеризують будь-яку підприємницьку діяльність: інноваційність (розробляти і впроваджувати новачії), ризиковість (брати на себе ризики і нести відповідальність за прийняті рішення), адаптивність (оперативно підлаштовуватись під зміни зовнішнього та внутрішнього середовища) [112]. Таким чином, у даному визначенні науковець доводить об'єктивну обґрунтованість формування підприємницьких університетів як відповідь на виклики часу й зовнішнього економічного середовища.

Структуровано сутність підприємницького університету розглядають М. Джейкоб [M. Jacob], М. Люндквіст [M. Lundqvist] і Г. Хелсмарк [H.Hellsmark]. З одного боку, основою підприємницького університету вони вбачають комерціалізацію освітніх та консультаційних послуг. З іншого боку, вчені акцентують увагу також на важливості реалізації вищим навчальним закладом патентно-ліцензійної діяльності (з метою комерціалізації результатів наукових досліджень вчених) та діяльності з активізації підприємницької активності й ініціативності студентської молоді (наприклад, у вигляді старт-апів) [163]. Отже, цілком правомірно можемо говорити про комплексність даного наукового підходу, що все ж потребує певного доповнення з огляду на значну диверсифікованість підприємницьких функцій сучасних університетів.

Таким чином, систематизація наукових підходів до тлумачення сутності підприємницьких університетів дозволяє відзначити два ключові вектори формулювання дефініцій:

1) як вищі навчальні заклади, що розширюють спектр освітньо-консультаційних послуг на комерційних засадах;

2) як вищі навчальні заклади, що реалізують власну підприємницьку діяльність, комерціалізуючи результати наукових досліджень, генеровані інновації та розроблені проекти.

О. Романовський досліджує основні наукові підходи до класифікації підприємницьких університетів, виокремлюючи:

1) вищі навчальні заклади, які здійснюють підготовку студентів у галузі підприємництва і бізнесу;

2) вищі навчальні заклади, які займаються академічним підприємництвом, навіть при можливій відсутності програм підготовки фахівців у галузі підприємництва та бізнесу;

3) вищі навчальні заклади, які займаються академічним (університетським) підприємництвом та здійснюють підготовку майбутніх підприємців [68].

Опрацювання наукового доробку вчених України і світу дозволяє сформулювати авторське бачення сутності терміну «підприємницький університет», що являє собою синтез основних існуючих підходів та напрацювань. Зокрема, на нашу думку, підприємницький університет – це складна соціально-економічна структура, що характеризується широко диверсифікованими традиційними й сучасними функціями. Ключовою ознакою підприємницьких університетів виступає потужна комерційна діяльність, спрямована на забезпечення притоку різноманітних внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів розвитку.

У більш вузькому тлумаченні підприємницький університет, на наш огляд, можна розглядати як вищий навчальний заклад, що забезпечує капіталізацію знань, трансфер і комерціалізацію інноваційних бізнес-ініціатив викладачів, дослідників, студентів та партнерських підприємств. Сучасні світові університети на постійних засадах розширюють власну підприємницьку діяльність, спектр підприємницьких функцій достатньо

стрімко диверсифікується. Підсумовуючи ключові наукові підходи до тлумачення сутності, функцій та особливостей підприємницьких університетів, можна візуалізувати їх у вигляді моделі, представленої на рис. 1.5.

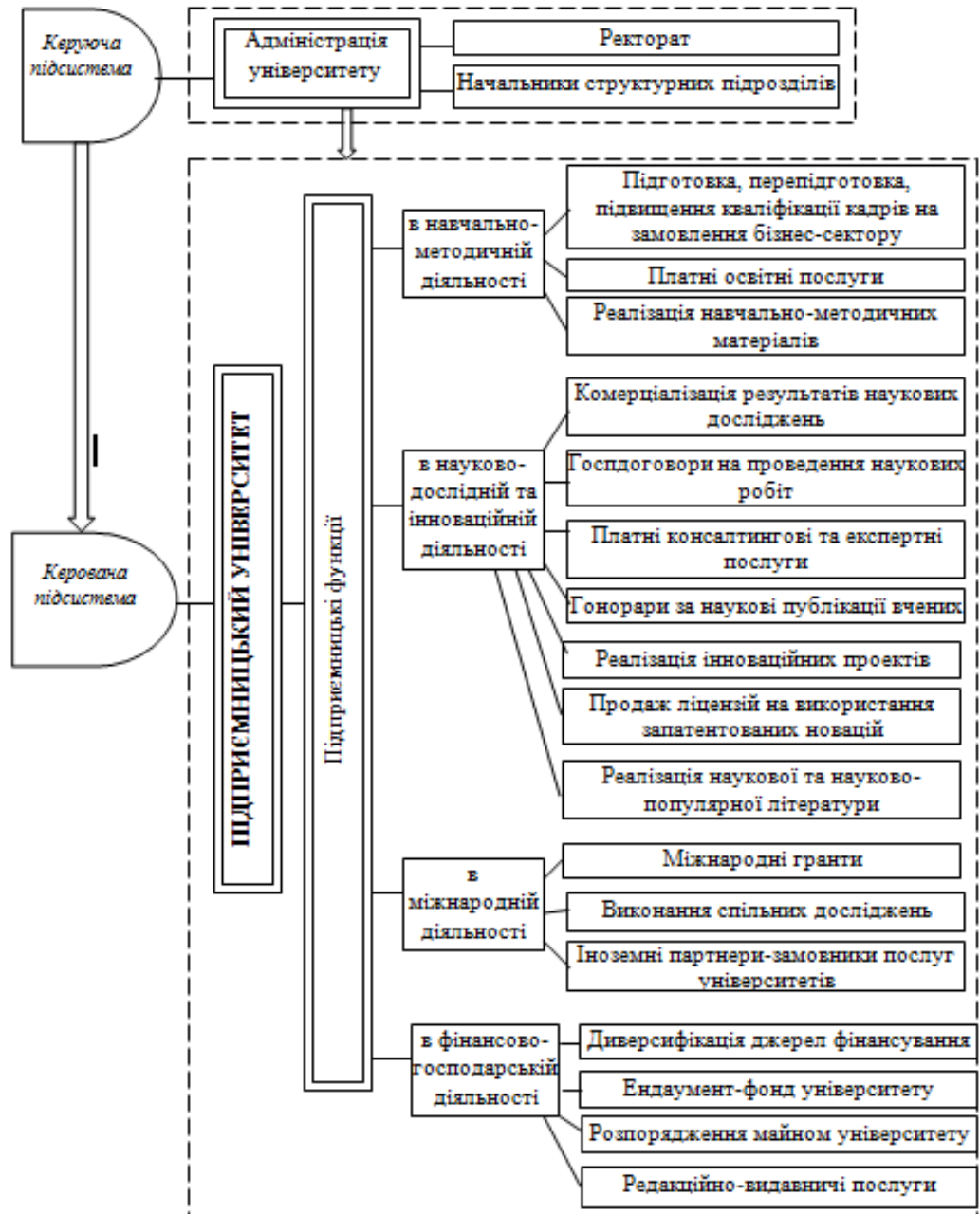

Рис. 1.5. Організаційна модель підприємницького університету

Джерело: побудовано автором

Світовий досвід активного розвитку підприємницьких університетів може бути успішно перейнятим і впровадженим в Україні за обов'язкової

його адаптації до вітчизняних реалій з метою підвищення конкурентоспроможності та посилення позицій українських вищих навчальних закладів на світовому ринку освітніх послуг. В Україні протягом останніх років також відбуваються процеси поступової комерціалізації університетської діяльності. Суто підприємницькі університети перебувають лише на стадії зародження в Україні, що, у тому числі, обумовлюється фактичною відсутністю в країні відповідних нормативно-правових актів, що б визначали сутність умови існування, фінансування, провадження діяльності, а також критерії віднесення навчального закладу до групи підприємницьких.

Провідні вищі навчальні заклади світу, що належать до категорії підприємницьких, володіють широкими можливостями та правами розпоряджатись майном. Натомість українські університети нерідко стикаються з труднощами та бюрократичними бар'єрами при здачі університетських споруд в оренду чи при їх продажу, при організації діяльності з надання платних освітніх послуг та їх диверсифікації.

Розширення фінансової автономії університетів, що поступово і повільними темпами відбувається в країні, спроможно посприяти розвитку підприємницьких функцій суб'єктів сектору вітчизняної вищої освіти. Значні надходження світових університетів спостерігаються і накопичуються в ендаумент-фондах. Однак, для України цей досвід на даному етапі навряд можна назвати однозначно привабливим передусім через відсутність належного рівня свободи та фінансової незалежності українських університетів як при наповненні такого роду фондів, так і при використанні накопичених у ньому коштів.

Принциповий науковий інтерес викликають питання критеріїв, за якими вищий навчальний заклад може бути віднесено до категорії підприємницьких. Спираючись на науковий доробок іноземних та вітчизняних учених, а також проаналізований досвід провідних підприємницьких університетів світу, на нашу думку, можна визначити наступні розширені критерії:

1) фінансово-економічні:

– питома вага недержавних коштів в сукупному обсязі фінансування університету не менше 50%;

- значна частка коштів міжнародних організацій і фондів;
- значна частка плати за навчання в загальних фінансових надходженнях університету, у тому числі – від іноземних студентів;
- значна частка надходжень на проведення науково-дослідницьких робіт у загальному доході університету;
- наявність надходжень від комерціалізації результатів наукової діяльності;

2) організаційно-економічні:

- диверсифікація джерел фінансування університетської діяльності;
- диверсифікація напрямів і форм діяльності;
- фінансова автономія вищих навчальних закладів;
- наявність дочірніх інноваційних підприємств, стартапів, бізнес-інкубаторів, інших технопаркових структур при вищих навчальних закладах;
- масштаби співробітництва з бізнес-сектором (загальна вартість наукових проєктів, форми і напрями співробітництва) тощо.

В якості основних серед наведеного переліку критеріїв слід виділити наступні: наявність значної фінансової автономії щодо розпорядження своїм майном та коштами; широка диверсифікація фінансових надходжень як *за джерелами* (державні, приватні, підприємницькі), так і *за видами діяльності* (дослідницької, освітньої, міжнародної, консалтингової), що підтверджується отриманням не менше половини всіх надходжень з недержавних джерел.

Аналізуючи передумови розширення підприємницьких функцій сучасних університетів, необхідно в першу чергу наголосити на проблемах фінансового характеру. Перспективність диверсифікації джерел фінансування навчальних закладів визначається в якості одного із ключових пріоритетів розвитку [40; 58; 93]. Обґрунтовується це тим, що у переважній більшості випадків державного фінансування недостатньо для забезпечення

ефективної діяльності університету в сучасних глобальних умовах. Поряд із актуальністю активізації притоку інвестицій із іноземного та бізнес-сектору, зростає роль підприємницької діяльності, що реалізується самими університетами, забезпечуючи наповнення їх бюджетів і, відповідно, підкріплюючи їх фінансову автономію та створюючи таким чином належні умови для перманентного вдосконалення і модернізації діяльності освітніх установ, розвитку й успішної реалізації їх наукового й інноваційного потенціалу.

Іншими словами, потужним стимулом до розвитку підприємницьких функцій університетів є їх зростаючі потреби при порівняно лімітованих можливостях державного сектору з точки зору повного й оперативного задоволення цих потреб за рахунок коштів державного бюджету. Виступаючи цілком рівноправним суб'єктом економічних відносин, вищі навчальні заклади орієнтуються не тільки і не стільки на залучення приватних інвестицій, скільки на активізацію власних потенційних можливостей ведення економічно вигідної підприємницької діяльності.

Актуальною проблемою розвитку системи вищої освіти в переважній більшості країн світу є відірваність академічної освіти і науки від реального сектору економіки. За таких обставин розширення підприємницьких функцій університетів спроможно забезпечити зближення сфер вищої освіти й науки з бізнес-середовищем. Зокрема, у першу чергу, мова йде про важливість орієнтації діяльності університетів на врахування запитів бізнесу та відповідне узгодження навчальних курсів і програм, на виконання спільно зі студентами не лише фундаментальних, а й прикладних досліджень, націлених на розв'язання поточних проблем економічних суб'єктів.

Інтенсифікація підприємницьких функцій сучасних вищих навчальних закладів спостерігається у різних напрямках їх діяльності: навчально-методичному, науково-дослідному, інноваційному, фінансово-господарському, міжнародному і маркетинговому (табл. 1.5). У даному параграфі дисертаційної роботи увагу зосереджено на виявленні та

проведенні наукового аналізу аспектів підприємництва університетів у розрізі головних векторів їх функціонування.

Таблиця 1.5

Структура підприємницьких функцій університетів

Напрямок діяльності університету	Підприємницькі функції університетів	
	Поточні	Перспективні
1	2	3
Навчально-методична, виховна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - навчання студентів, аспірантів і докторантів на платній основі; - перепідготовка і підвищення кваліфікації кадрів за контрактами з підприємствами; - надання освітніх послуг з формування додаткових кваліфікацій; - продаж навчальних підручників і посібників 	<ul style="list-style-type: none"> - впровадження MBA-програм; - проведення провідними професорами спеціальних курсів і тренінгів; - навчання студентів за тристоронніми договорами (університет – студент – підприємство)
Науково-дослідна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - виконання науково-дослідних робіт на замовлення підприємств; - патентування результатів наукових досліджень; - продаж наукових монографій, отримання гонорарів за публікацію наукових статей тощо 	<ul style="list-style-type: none"> - комерціалізація результатів науково-дослідних робіт; - розробка науково-технічної документації, бізнес-планів, техніко-економічного обґрунтування проектів, проектно-пошукових робіт, дослідження сегментів ринку, діагностика, стандартизація і сертифікація технологічних процесів та обладнання, фахові експертизи тощо; - консультативна діяльність; - надання інших платних послуг
Інноваційна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - надання інформаційних та організаційних послуг з підготовки, реалізації інноваційно-інвестиційних проектів; - надання інформаційних послуг щодо юридичних аспектів захисту прав інтелектуальної власності; - створення наукових парків, технопарків, технополісів, бізнес-інкубаторів при університетах 	<ul style="list-style-type: none"> - комерціалізація інновацій; - розробка і реалізація інноваційно-інвестиційних проектів; - розбудова інноваційної інфраструктури і здача в оренду її елементів підприємствам на комерційних засадах; - реалізація студентських інноваційних бізнес-ініціатив на практиці; - участь у створенні наукомістких підприємств
Маркетингова діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - курси підготовки молоді до зовнішнього незалежного оцінювання, вступу до вищого навчального закладу; - співробітництво із рекламодавцями (розміщення реклами в корпусах і на офіційному сайті університету) 	<ul style="list-style-type: none"> - надання на платній основі послуг з організації різноманітних заходів, поліграфії та друку матеріалів на замовлення, розробки веб-сайтів на замовлення тощо; - організація і участь у ярмарках професій, виставках університетів; - пошук потенційних донорів; - робота з випускниками як потенційними меценатами

1	2	3
Фінансово-господарська діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - оптимізація витрат університету; - плата за здачу в оренду приміщень університету; за проживання в гуртожитках; послуги громадського харчування; послуги редакційно-видавничих відділів; - послуги банківським установам 	<ul style="list-style-type: none"> - диверсифікація джерел фінансування; - формування ендаумент-фонду; - розширення фінансової автономії університету
Міжнародна діяльність	<ul style="list-style-type: none"> - стажування і навчання іноземних студентів; - офіційні переклади іноземних текстів на платній основі 	<ul style="list-style-type: none"> - розширення масштабів експорту освітніх послуг; - участь у консорціумах університетів з реалізації міжнародних науково-освітніх проектів; - грантові програми мобільності; - дистанційна освіта.

Джерело: побудовано автором

Найбільш опрацьованими й апробованими на практиці є механізми надання вищими навчальними закладами освітніх послуг на комерційних засадах. Розширення підприємницької складової в навчально-методичній діяльності вищих навчальних закладів відбувається у ракурсі диверсифікації освітніх послуг. В сучасному освітньому середовищі розширюється перелік освітніх послуг, які можуть надаватися різним сегментам споживачів: фізичним та юридичним особам для здобуття базової, повної вищої освіти, другої вищої освіти, за програмами курсової підготовки, перепідготовки, підвищення кваліфікації тощо. Окрім підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів, університети на платній основі надають освітні послуги з формування у студентів додаткових кваліфікацій. Серед останніх підвищеним попитом користуються курси іноземних мов, факультативні заняття з професійного спрямування, спортивні секції, комп'ютерні курси і т.п. У сучасних умовах глобалізації актуалізується роль іноземних мов, володіння якими прямо впливає на рівень конкурентоспроможності фахівця на ринку праці.

Виходячи з цього, значно зростає попит студентів на освітні послуги з вивчення іноземних мов, особливо таких, що мають своєю метою підготовку студентів до складання міжнародних тестів (наприклад, TOEFL).

Навчально-методична діяльність університетів орієнтується на надання освітніх послуг не лише студентам, а й абітурієнтам. Зокрема, навчальними закладами організуються курси підготовки до складання зовнішнього незалежного оцінювання, до вступу до університету, а також може проводитись пробне тестування рівня знань абітурієнтів на комерційних засадах.

Останні роки характеризуються значною популяризацією так званих бізнес-шкіл і літніх шкіл, що організуються вищими навчальними закладами для студентів, абітурієнтів і всіх зацікавлених осіб. Освітні послуги, просвітницькі, культурно-масові та інші заходи, що проводяться у рамках цих шкіл, по суті можуть бути також джерелом надходжень університетів.

Поряд із цим, розроблені, підготовлені й опубліковані університетами навчально-методичні матеріали (підручники, посібники, довідники, енциклопедії, методичні рекомендації тощо) є товарами, що можуть реалізовуватись, перетворюючись таким чином на одне із додаткових джерел доходів сучасних освітніх установ. За умов підвищеної динамічності зовнішнього економічного середовища, мінливості глобального освітнього середовища регулярного оновлення й модернізації зазнають навчально-методичні матеріали.

Проблема відірваності університетської освіти від бізнесу має вирішуватись комплексно, у тому числі при вдосконаленні навчально-методичної діяльності. Рівень конкурентоспроможності вищого навчального закладу перебуває у прямій взаємозалежності з рівнем конкурентоспроможності його випускників на національному і світовому ринках праці. Із цього випливає невід'ємна необхідність узгодження діяльності освітніх установ із запитамі роботодавців, тобто виключна

актуальність скоординування інтересів, потенціалів та можливостей секторів вищої освіти та підприємництва [89]. Досягнення узгодженості інтересів є достатньо дієвим кроком на шляху зменшення безробіття (у першу чергу, молодіжного безробіття) за рахунок підготовки таких кадрів, що задовольнятимуть потреби роботодавців у висококваліфікованих фахівцях за освітніми, кваліфікаційними і спеціальними параметрами.

Із вищевикладеного випливає необхідність розробки гнучких навчальних планів і програм, спроможних оперативно адаптуватись до актуальних запитів бізнесу. При цьому окремо слід наголосити на такому розвитку співробітництва університетів з бізнес-сектором, який би передбачав обов'язкове та реальне стажування, проходження практики студентами на підприємствах. Це, з одного боку, сприяє швидшій інтегрованості студентів як майбутніх фахівців у реальні умови ведення бізнесу, ретельніше ознайомитись із виробничим процесом, опанувати прикладні засади й отримати базові навички ведення господарської діяльності. З іншого боку, завдяки залученню студентів до діяльності підприємства іще протягом періоду їх навчання в університеті дозволяє підприємцю визначитись із вибором найбільш перспективних, здібних і талановитих студентів з метою їх подальшого працевлаштування на своєму підприємстві.

Досліджуючи прояв підприємницьких функцій в навчально-методичній діяльності вищих навчальних закладів не можна оминати увагою той факт, що якісна економічна освіта створює для студентів можливість заснування власної справи, відкриття власного бізнесу. Таким чином забезпечується самозайнятість випускників, скорочення рівня безробіття в країні, підвищення економічної активності, посилення конкуренції та нарощування обсягів і масштабів діяльності малого бізнесу, що є основою розбудови соціально орієнтованої ринкової економіки.

Підприємницькі функції у рамках навчально-методичної діяльності, як уже зазначалось вище, стають достатньо диверсифікованими, оскільки

зорієнтовані на достатньо широке коло споживачів: від абітурієнтів, студентів до аспірантів і докторантів. Більше того, поширеною нині тенденцією є залучення до освітнього процесу осіб у віці старше 35 років. Першочергово при цьому слід відзначити вагомий вплив принципів навчання протягом життя. На сьогоднішній день в умовах стрімкого оновлення інформації здобуті знання застарівають буквально через три-п'ять років, що обґрунтовує необхідність їх оновлення на регулярній основі. Такого роду освітні послуги надаються університетами переважно на комерційних засадах.

Спеціально для бізнесменів розробляються і впроваджуються магістерські програми з бізнес-адміністрування (МВА-програми), які протягом останніх років набули широкої популярності у світі. Дані програми спрямовані, у першу чергу, на підприємців і практикуючих менеджерів, які прагнуть до підвищення власної конкурентоспроможності, кваліфікації та визнання освітньо-кваліфікаційного рівня на міжнародній арені.

Окрім того, співпраця вищих навчальних закладів з бізнес-сектором за напрямом навчально-методичної діяльності може реалізовуватись шляхом організації на підприємствах спеціалізованих короткострокових навчальних курсів чи тренінгів, що проводитимуться професорсько-викладацьким складом освітніх установ для персоналу фірм, установ і організацій. Визначні вчені університетів також можуть залучатись до роботи в корпоративних навчальних центрах, створених великими, потужними організаціями. У 1959 р. було засновано перший корпоративний університет («Макдональдс»). Причому надалі ця практика набула значної популярності – нині низка провідних корпорацій світу містять у своєму складі подібного роду структури («АйБіЕм», «Самсунг», «Тойота», «Дженерал Електрик», «Соні», «БМВ», «Роллс Ройс» та ін.) [84]. Однак, така практика, як правило, створює вагому конкуренцію для класичних вищих навчальних закладів, тому що викладачі з останніх насправді достатньо рідко запрошуються до

роботи в корпоративних університетах. Кадрова політика корпоративних університетів спрямована на найм висококваліфікованих фахівців-практиків з ораторськими здібностями та вагомим досвідом роботи в реальному секторі економіки при мінімізації обсягів працевлаштування професорів, які мають багаторічний досвід викладання в класичних університетах. Таким чином, корпоративні університети по суті посилюють конкуренцію на світовому ринку освітніх послуг, обумовлюючи при цьому поступову трансформацію підходів до організації навчально-методичного процесу.

На нашу думку, найбільш потужні резерви розширення підприємницьких функцій сучасних університетів має їх науково-дослідницька діяльність. Завдяки цьому вдається забезпечити перетворення вищих навчальних закладів на повноправних гравців ринкової економіки. Останнє, у свою чергу, створює передумови для посилення фінансової автономії університетів за рахунок реалізації ними власної діяльності з наповнення спеціального фонду бюджету навчального закладу.

Достатньо актуальним на сьогоднішній день є доведення результатів науково-дослідної діяльності університетів до стадії їх комерціалізації та впровадження у практику господарювання економічних суб'єктів. Інтегрувати підприємства до науково-дослідних робіт доцільно комплексно, на різних етапах їх життєвого циклу: від ініціації (генерування) ідеї при активній участі представників фірм в науково-дослідному процесі з подальшим виробленням інновацій до їх апробації та комерціалізації на практиці. Фінансуючи науково-дослідні роботи університетів, підприємства чітко визначають вимоги до термінів виконання, бюджету, кваліфікаційного складу науковців і очікуваних результатів (у тому числі, питання патентування досягнутих результатів).

Науково-технічне співробітництво вищих навчальних закладів і підприємств не обмежується виключно замовленням та участю представників бізнес-сектору у виконанні науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт. Сконцентрований в університетах науковий

потенціал професорсько-викладацького і студентського складу суттєво розширює спектр реалізації підприємницьких функцій освітніх установ. Серед опрацьованих на практиці й таких, що набувають значної популярності у світі, сфер та напрямів співпраці сектору вищої освіти з бізнесом можна назвати наступні:

- дослідження особливостей і специфічних аспектів розвитку ринків на замовлення підприємців;

- консультаційні послуги – консультування провідними професорами підприємців і їх персоналу (з економічних, фінансових, технічних, юридичних чи інших питань);

- залучення професорського складу університетів до вирішення актуальних проблем в якості висококваліфікованих і досвідчених експертів;

- розробка бізнес-планів – проведення комплексного дослідження об'єкта планування, конкретизація перспектив його розвитку, соціально-економічної й екологічної ефективності впровадження заходів з його удосконалення; залучення талановитих молодих учених і креативних та здібних студентів сприяє підвищенню рівня унікальності, творчої складової, нестандартності генерованих ідей;

- підготовка аналітичних записок, звітів, доповідей на високому науковому, кваліфікаційному, досвідному, професійному рівні у чіткій відповідності зі встановленими та рекомендованими вимогами;

- розробка проектно-конструкторської, кошторисної, фінансової документації, техніко-економічного обґрунтування проектів;

- розробка спеціалізованого програмного забезпечення;

- розробка експериментальних зразків на замовлення підприємств;

- проведення проектно-пошукових робіт і підготовка необхідної супутньої документації;

- здійснення діагностики, стандартизації і сертифікації технологічних процесів та обладнання на замовлення підприємств тощо.

Напрацьовані вищими навчальними закладами механізми організації й успішного проведення наукових заходів цілком можна розглядати в якості потенційного напрямку їх співробітництва з підприємницьким сектором. Зокрема, мається на увазі надання університетами послуг з організаційної підтримки й технічного супроводу знакових і статусних заходів, що проводяться підприємствами (з'їзди, робочі зустрічі, конференції трудового колективу, наради, вставки, презентації, симпозиуми, збори акціонерів тощо). Ці послуги включають планування, поширення інформації серед зацікавлених осіб, оформлення офіційних запрошень, трансфер учасників, організацію їх робочого часу і дозвілля, підготовка програми заходу та проекту висновку. Окрім вищепроаналізованого, на комерційних засадах університетами здійснюється розповсюдження наукових монографій і здача в оренду спеціалізованого обладнання, наукових лабораторій.

Однією із ключових передумов розширення підприємницьких функцій університетів є гарантування належного правового забезпечення. Показовим у даному контексті є приклад США, які мають достатньо ґрунтовні напрацювання, реалізовані на практиці законодавчі ініціативи. Так, у 1980 р. у країні прийнято закон Бей-Доула, що надав університетам право на патентування результатів наукових досліджень, фінансування яких здійснюється за рахунок бюджетних коштів. Закон Стівенсона-Уайдлера заклав основи легітимного створення при університетах спеціалізованих структурних підрозділів (так званих офісів), співробітники яких фахово опікуються питаннями трансферу технологій, продуктованих науковцями вищих навчальних закладів [84]. Саме реалізації названих законів дозволила університетам США стати світовими лідерами за параметрами комерціалізації результатів науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт.

Поряд із науково-дослідною діяльністю, значним потенціалом з точки зору розвитку підприємницьких функцій університетів є реалізована ними інноваційна діяльність. При цьому пріоритетним залишається налагодження

ефективного співробітництва освітніх установ із підприємницьким сектором, у тому числі в інноваційній сфері.

Подібного роду співробітництво є взаємовигідним у фінансово-економічному плані для всіх залучених сторін. З одного боку, університети, запроваджуючи підприємницькі аспекти у власну науково-дослідну й інноваційну діяльність, забезпечують збільшення обсягів власних надходжень і, відповідно, розширюють можливості повної реалізації накопиченого потенціалу, стимулювання талановитих науковців і студентів, а також підвищують рівень своєї конкурентоспроможності. Беручи до уваги той факт, що результативність діяльності вищих навчальних закладів враховується низкою міжнародних рейтингів у якості одного із ключових параметрів рейтингування, маємо констатувати: активна підприємницька складова в діяльності університетів прямо впливає на рівень їх конкурентоспроможності на внутрішньому і світовому ринках освітніх послуг.

З іншого боку, підприємницькі структури, що взаємодіють із сектором вищої освіти, здобувають також ряд переваг від даного співробітництва. Підприємства отримують широкий доступ до новітніх науково-технічних розробок, інноваційних технологій, техніки, методів і підходів до організації та управління виробничим процесом. Нерідко не менш важливим виявляється можливість використання на пільгових умовах дослідної бази, спеціалізованого обладнання і лабораторій, елементів інноваційної інфраструктури при вищих навчальних закладах.

У ході дослідження особливостей управління вищими навчальними закладами в умовах інноваційної економіки А. Асаул і Б. Капаров виокремили наступні види стратегій університетів:

- стратегія в сфері основної діяльності;
- регіональна політика;
- стратегія по роботі з персоналом;
- стратегія у сфері міжнародної діяльності;

- стратегія у сфері додаткових комерційних послуг;
- інноваційна стратегія [5].

Виокремлюють три основні типи інноваційної політики вищого навчального закладу:

- 1) агресивну – націлену на зайняття лідерських позицій з точки зору продукування новацій, що обумовлює отримання високих прибутків;
- 2) помірну – націлену на утримання й збереження досягнутого рівня розвитку й конкурентоспроможності університету;
- 3) консервативну – націлену на стабілізацію діяльності в напрямі виконання акредитаційних показників і параметрів [85].

Стосовно визначальних джерел фінансування діяльності університетів у розрізі обраних ними видів інноваційної політики слід відзначити, що агресивна орієнтована, у першу чергу, на активізацію кооперації з бізнес-сектором та, відповідно, зменшення рівня залежності університету від фінансування з державного бюджету. Помірна інноваційна політика освітніх установ пов'язується науковцями з діяльністю по створенню малих інноваційних підприємств. Консервативна інноваційна політика вищого навчального ставить зазвичай короткострокові цілі та спрямовує власну діяльність на матеріально-технічне забезпечення навчального процесу [85].

Інноваційна підприємницька діяльність університетів у значній мірі ґрунтується на наукових дослідженнях учених та подальшому трансфері їх результатів. Запатентовані університетами винаходи у вигляді ліцензій продаються підприємствам, надаючи їм право на комерційне використання інновацій на легітимних засадах. Комерціалізація, по-перше, означає перетворення винаходу на інновацію, тобто забезпечує переведення досягнутих результатів наукових досліджень із гносеологічного, теоретичного на практичний, прикладний рівень. По-друге, впровадження підприємствами інноваційних винаходів у практику господарювання обумовлює їх перехід у ранг інноваційних лідерів, зміцнення їх конкурентних позицій на відповідному ринку.

Сконцентрований у рамках вищих навчальних закладів науковий та інноваційний потенціал викладачів, учених і студентів потребує створення належних умов для його повної й ефективної реалізації. Вирішення цього питання вимагає, серед усього іншого, розбудови університетами інноваційної інфраструктури. Технопаркові структури при вищих навчальних закладах передбачають створення сприятливих (зазвичай пільгових) умов для діяльності наукомістких підприємств, надання широкого спектру інформаційних послуг (у тому числі, з питань захисту прав інтелектуальної власності). У цілому ж, інноваційна діяльність університетів має бути націленою на розвиток інноваційної культури суспільства, формування у майбутніх фахівців навичок оперативного пристосування до динамічності науково-технічного прогресу, а також підвищення рівня їх сприйнятливості фахівців до інновацій.

На комерційних засадах університети здійснюють розробку інноваційно-інвестиційних проектів на замовлення підприємств. Інноваційна активність університетів визначає рівень їх залученості в реальний сектор економіки, впливає на рівень конкурентоспроможності на ринку освітніх послуг, закладає стійкий фундамент розвитку підприємницьких функцій освітніх установ як у короткостроковій, так і в довгостроковій перспективі на міжнародній арені.

Реалізація підприємницьких функцій своїми результатами відображається на фінансово-господарській діяльності університетів. Першочергово це проявляється в диверсифікації джерел фінансування в напрямі активізації притоку приватних інвестицій за рахунок:

- продажу ліцензій на комерційне і виробниче використання запатентованих інноваційних винаходів;
- виконання замовлень підприємств на виконання науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт;
- проведення експертної та проектної діяльності за контрактами з підприємствами тощо.

Додатковим стимулюючим фактором є присудження партнерами вищих навчальних закладів – підприємствами іменних стипендій, грантів, премій для талановитих учених і студентів.

У розрізі фінансово-господарської діяльності вищих навчальних закладів традиційними інструментами залучення коштів до бюджету є здача в оренду приміщень (офісів, лабораторій та ін.), стягнення плати за проживання іногородніх студентів, запрошених викладачів, гостей в університетських гуртожитках, харчування у їдальнях і буфетах, паркування, надання видавничо-поліграфічних послуг, послуг з організації та проведення виставко-ярмаркових, наукових та інших заходів. Безперечно, вагому роль у конкретизації послуг, що можуть надаватись університетами на комерційних засадах, відіграє їх спеціалізація і профіль.

Основою умовою розвитку підприємницьких функцій університетів виступає розширення їх фінансової автономії. Право відносно самостійного прийняття рішень щодо розпорядження акумульованими фінансовими ресурсами посилює необхідність оптимізації витрат навчального закладу. На думку голландського вченого Г.ван Гінкеля: «Необхідно надавати університетам статус автономії, напівнезалежних, приватних юридичних осіб. Тільки за цієї умови з'являється можливість наділення їх повною відповідальністю за свої довгострокові зобов'язання в питаннях фінансування, будівництва, обладнання та кадрової політики» [8]. На основі наукового аналізу світових тенденцій функціонування систем вищої освіти Г.ван Гінкель у якості пріоритету розвитку університетів у XXI ст. визначає підвищення їх рівня автономності [8].

Фінансова автономія університетів забезпечує відносно вільне маневрування наявними коштами та направлення їх на вирішення специфічних проблем розвитку конкретного навчального закладу. Тимчасово вільні власні надходження університету можуть розміщуватись на депозитних рахунках банківських установ. При цьому варто відзначити постійне поглиблення взаємодії вищих навчальних закладів із фінансово-

кредитними установами. Сучасною світовою тенденцією у даному контексті є поширення практики освітнього кредитування, тобто надання на пільгових та економічно привабливих умовах кредитів молоді чи членам їх сімей на покриття витрат на навчання в університеті.

Перспективним орієнтиром розвитку сучасних університетів є впровадження практики заснування ендаумент-фондів. У даному випадку слід наголосити на чіткій цільовій спрямованості накопичених, залучених до даних фондів ресурсів. У цілому, аспекти фандрейзінгу (fundraising), пошуку нових додаткових диверсифікованих ресурсів набувають протягом останніх років особливої актуальності.

Маркетингова діяльність вищих навчальних закладів має тісно переплітатись із діяльністю з пошуку потенційних донорів. Причому особливий акцент слід робити на перспективності розвитку співробітництва з випускниками університету, які можуть виступати в якості меценатів, інвесторів навчального закладу, здійснюючи регулярні чи разові внески до бюджету (спеціального фонду) освітньої установи. У світовій практиці достатньо поширеним є формування вагової частки ресурсів ендаумент-фондів університетів саме за рахунок коштів їх успішних випускників.

Підприємницькі функції в міжнародній діяльності університетів проявляються, головним чином, у параметрах експорту освітніх послуг. Обсяги студентської мобільності щороку зростають, чисельність іноземних студентів стабільно збільшується. Надання освітніх послуг студентам із-за кордону здійснюється, як правило, на комерційних засадах – виявляючись таким чином суттєвою статей доходів бюджетів університетів [101; 121; 132].

Справедливо також відзначити, що протягом останніх років популяризуються численні стипендіальні програми студентського обміну, ініційовані міжнародними організаціями і фондами. Отримання міжнародного гранту на навчання означає безкоштовне здобуття освіти для студента-стипендіата (грантоотримувача). Однак, вищий навчальний заклад

при цьому все ж не зазнає фінансових втрат, оскільки до його бюджету надходять кошти з іноземного джерела – міжнародної організації або фонду, тобто сума отриманого студентом гранту індивідуальної мобільності. Аналогічно стосовно навчання аспірантів і докторантів.

Особливо слід відмітити поширення в сучасному світі практики дистанційного надання університетами освітніх послуг. Впровадження дистанційної освіти передбачає дотримання вимог щодо високого рівня забезпеченості навчального закладу сучасними потужними інформаційно-комунікаційними технологіями, гарантування вільного доступу до навчально-методичних матеріалів викладачів і студентів за посередництва можливостей мережі Інтернет. Іншими словами, належна організація дистанційного навчання студентів передбачає понесення університетами витрат на підготовку електронних варіантів навчальних і тестово-оціночних матеріалів, а також на матеріально-технічне забезпечення, комп'ютерний супровід викладачів та студентів при невід'ємній вимозі щодо гнучкості й адаптивності навчального процесу.

Поряд із цим, впровадження дистанційної освіти має низку переваг для університету, у тому числі у фінансово-економічному плані. Останнє обґрунтовується тим, що наявність можливості дистанційного навчання в університеті суттєво розширює доступ усіх бажаючих до якісної вищої освіти, збільшує кількість іноземних студентів, з чого логічно випливає факт зростання обсягів надходжень до бюджету вищого навчального закладу. Співставлення витрат на організацію і забезпечення дистанційного навчання з отримуваними доходами й ефектами, як правило, свідчить про виключну перспективність впровадження сучасними університетами дистанційної освіти.

На комерційних засадах навчальними закладами можуть надаватись послуги з перекладу (письмово чи усного), а також з організації й участі у виставках іноземних університетів. У сучасних глобальних умовах значно зростає попит населення на освітні послуги з вивчення іноземних мов.

Відповідно, в даному контексті доречно наголосити на перспективності організації університетами курсів іноземних мов для студентів своєї країни та курсів державної мови для іноземних студентів, що проводитимуться висококваліфікованими досвідченими докторами і кандидатами філологічних наук.

Залучення коштів з іноземних джерел на сьогоднішній день реалізується у тому числі за рахунок отримання грантів міжнародних організацій і фондів шляхом розробки та долучення до міжнародних науково-освітніх проектів. Міжнародна науково-технічна допомога може надходити у вигляді грошових коштів (зазвичай у безготівковій формі) чи матеріально-технічних ресурсів (у формі трансферу техніки й технологій). Більше того, партнерство в рамках консорціумів університетів з виконання міжнародних проектів підвищує конкурентні позиції вищого навчального закладу на світовому ринку освітніх послуг. Останнє прямо впливає на статус навчального закладу у світових рейтингах, що, у свою чергу, привертає увагу більшої кількості іноземних абітурієнтів.

Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що в сучасних умовах становлення економіки знань і посилення глобалізації освітнього простору змінюються підходи до організації й високоефективної реалізації підприємницької діяльності університетів. Сучасні тенденції глобалізації освітнього простору зумовлюють актуальність проведення наукового аналізу масштабів і напрямів міжнародної діяльності університетів з акцентом на особливостях їх розгортання в рамках підприємницьких університетів.

Висновки до розділу 1

1. Визначальною тенденцією розвитку вищої освіти в сучасних умовах виступає формування глобального освітнього середовища – складної системи багаторівневих і мультивекторних економічних відносин між університетами та країнами-експортерами й імпортерами освітніх послуг на світовому ринку. Розвиток університетів за таких умов характеризується наступними тенденціями: підвищення ролі вищої освіти в становленні економіки знань, інтернаціоналізація та глобалізація університетської діяльності, диверсифікація освітніх продуктів та джерел фінансування, трансформація організаційних форм діяльності університетів, розширення підприємницьких функцій.

2. Сучасні університети – складні соціально-економічні системи, що характеризуються достатньо диверсифікованими взаємозв'язками між елементами та суб'єктами ендогенного й екзогенного середовища. В умовах сучасної глобалізації трансформуються традиційні та розвиваються новітні функції вищих навчальних закладів. Серед новітніх функцій особливого значення набувають міжнародна та підприємницькі функції, які не тільки сягають великих масштабів, а й наскрізно охоплюють всі напрями університетів.

3. Університети виступають активними учасниками економічних відносин, поступово розширюючи свої підприємницькі функції. Ключовими передумовами розвитку підприємницьких аспектів у діяльності університетів є обмеженість державного фінансування системи вищої освіти, необхідність диверсифікації джерел фінансування, актуальність зближення академічної освіти й науки з бізнес-сектором. Елементи підприємництва стабільно інтегруються та проникають у різні напрями діяльності сучасних освітніх установ: навчальний, науково-дослідницький, маркетинговий, фінансово-господарський, міжнародний та ін.

4. Особливим суб'єктом сучасного глобального освітнього середовища виступають підприємницькі університети - складні соціально-економічні системи з достатньо диверсифікованими традиційними й сучасними функціями. Ключовою ознакою виділення феномену підприємницьких університетів виступає потужна підприємницька діяльність, спрямована на забезпечення притоку та диверсифікації внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів; в якості основних критеріїв ідентифікації підприємницьких університетів запропоновано наступні: по-перше, не менше 50 відсотків всіх фінансових надходжень (від освітньої, дослідницької, міжнародної діяльності) отримується з недержавних джерел; по-друге, наявність значної фінансової автономії щодо розпорядження своїм майном та коштами.

5. Основні положення розділу викладено в публікаціях автора [11-12; 17; 19-21; 23; 28; 33; 117].

РОЗДІЛ 2

МІЖНАРОДНА ПІДПРИЄМНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ УНІВЕРСИТЕТІВ

2.1. Динаміка та якісні тренди експорту-імпорту освітніх послуг

Розвиток глобального освітнього середовища, опосередкований впливом інтернаціоналізаційних факторів, обумовлює суттєву переорієнтацію ключових векторів діяльності сучасних вищих навчальних закладів. Активізація глобалізаційних процесів у сфері вищої освіти спричинює розширення масштабів реалізації сучасними університетами міжнародної діяльності. Поступова інтеграція у світовій освітній простір актуалізує необхідність розвитку міжнародних аспектів за різними векторами функціонування університетів; що, у свою чергу потребує наукового аналізу поточних тенденцій розвитку експорту-імпорту у сфері вищої освіти в контексті сучасних глобалізаційних процесів.

На сьогоднішній день міжнародна діяльність університетів є однією із найбільш динамічних, перетворюючись на достатньо вагомий спосіб конкурентної боротьби та додаткових надходжень на світовому ринку освітніх послуг. Трансформація сучасних вищих навчальних закладів у значній мірі знаменується видозміною підходів до організації та провадження міжнародної діяльності [50; 123]. Класичні, традиційні засади налагодження міжнародного співробітництва у формалізованому вигляді (на рівні офіційного підписання договорів, угод, меморандумів про взаєморозуміння або співпрацю без їх належної реалізації на практиці) нині відходять у минуле чи відступають на другорядний план. Однак, при цьому, їх роль, безперечно, не нівелюється, оскільки формальна сторона провадження міжнародної діяльності університетів залишається сталою і

вимагає дотримання абсолютно всіх вимог до юридично правильного оформлення підгрунтя різнорідних напрямів співробітництва освітніх установ.

У різних пропорціях і проявах глобалізаційні та інтернаціоналізаційні аспекти відображаються за всіма напрямками діяльності вищих навчальних закладів: навчальною, дослідницькою, фінансово-господарською, підприємницькою та ін. Найбільш опрацьованими при цьому у практиці функціонування університетів є міжнародні аспекти освітньої діяльності [40; 58]. Останнє охоплює співробітництво навчальних закладів при створенні спільних навчальних програм і курсів підготовки студентів. Поряд із цим, першочерговим орієнтиром розгортання міжнародної діяльності більшості університетів світу є підготовка іноземних студентів. Загальносвітовим трендом є стрімке зростання масштабів міжнародної освітньої діяльності, тобто навчання іноземних студентів.

Потужні передумови, потенціал та базу для забезпечення притоку іноземних студентів мають класичні університети провідних країн світу з багаторічною історією, високою діловою репутацією і вагомим досвідом в експорті освітніх послуг. Передусім, це вищі навчальні заклади, що займають лідируючі позиції у світових рейтингах (Times Higher Education, Академічний рейтинг університетів, Webometrics тощо), а саме: Гарвардський, Оксфордський, Стенфордський, Кембриджський університети, Масачусетський технологічний інститут, Принстонський, Каліфорнійський, Єльський університети та ін. [95; 131; 139; 144].

Аналізуючи географічну структуру експорту освітніх послуг на світовому ринку, можна констатувати, що університети-лідери в даному контексті зосереджені переважно в Сполучених Штатах Америки та країнах Європейського Союзу. Тільки за 4 роки з 2008 по 2012 р. у Великобританії чисельність іноземних студентів збільшилася на 23% і досягла 568 816 осіб; у Німеччині – на 17% (287353 осіб); у Франції на 12% (271399 осіб); в Італії – на 29% (77732); в Австрії на 44% (76680) [113].

Показовими є дані наступної таблиці (табл. 2.1), які засвідчують дуже динамічне зростання чисельності іноземних студентів. Слід відмітити, що це зростання супроводжується надзвичайно гострою конкурентною боротьбою за іноземних студентів між регіонами світу. Виникають нові центри тяжіння (Азія, Океанія, Латинська Америка), які дуже активізувалися на світовому ринку освітніх послуг. Наприклад, в Японії чисельність іноземних студентів зростає за 3 роки на 20% до 151461 осіб у 2011 р. [113].

Таблиця 2.1

Динаміка чисельності іноземних студентів в регіонах світу [107, с. 363]

Регіони	2000	2010	2012	%
Африка	100 031	178 716	196 568	197
Азія	334 562	726 054	806 281	241
Європа	935 879	1 984 442	2 160 874	231
Північна Америка	569 640	880 427	961 967	169
Латинська Америка і Кариби	28 945	76 041	71 468	247
Океанія	118 646	350 165	330 886	279
Весь світ	2 087 702	4 195 845	4 528 044	217
ОЕСР	1 604 601	3 181 939	3 415 975	213
ЄС	822 025	1 686 734	1 822 330	222
G20	1 730 913	3 432 928	3 712 641	214

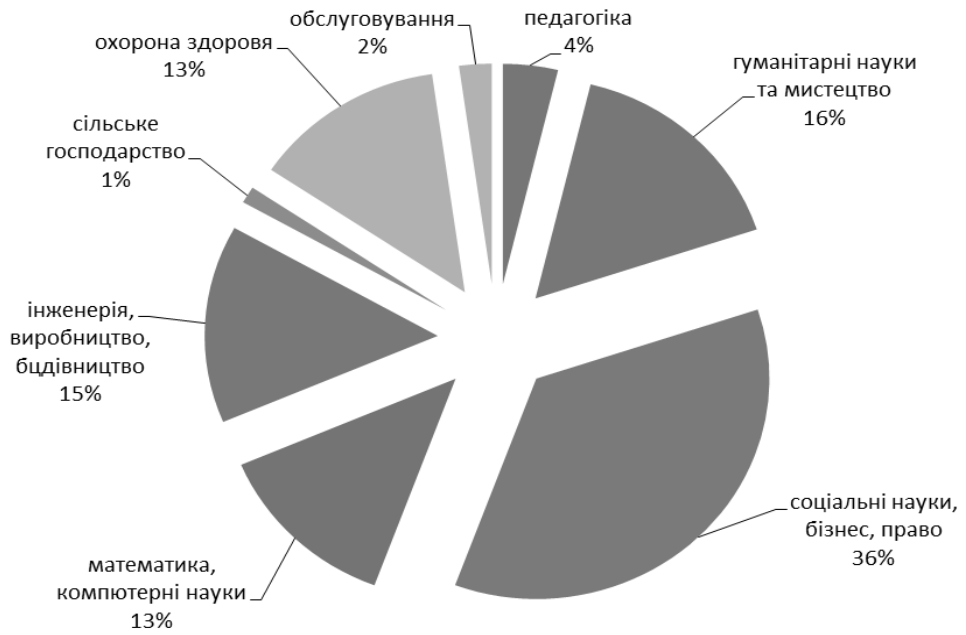
В аналізованому контексті достатньо показовими є статистичні дані щодо частки іноземних студентів серед загальної чисельності студентства приймаючої країни. Зокрема, у 2012 році у Ліхтенштейні даний показник становив 88,33% (87,75% – 2008 році), у Люксембурзі – 51,59%, на Кіпрі – 26,88% (30,18% – у 2008 році) [113]. Стосовно країн Європейського Союзу - лідерів за параметрами експорту освітніх послуг слід відзначити, що типовою для більшості із них є ситуація фіксування чисельності іноземних студентів в інтервалі приблизно від 10 до 22%, тоді як середнє значення даного показника для країн ЄС-28 становить 9,03% [113].

Здійснюючи аналітичну характеристику експорту-імпорту освітніх послуг, слід відзначити, що традиційно значно вищим попитом серед іноземних студентів користуються наступні напрями підготовки:

- соціальні науки, бізнес та правознавство (643981 іноземний студент, що становить 3,24% студентства в країнах ЄС-28 у 2012 р.);
- інженерія та виробництво (274535 іноземних студентів, що становить 1,38% студентства в країнах ЄС-28 у 2012 р.);
- гуманітарні науки та мистецтво (255848 іноземних студентів, що становить 1,29% студентства в країнах ЄС-28 у 2012 р.);
- охорона здоров'я (223534 іноземні студенти, що становить 1,12% студентства в країнах ЄС-28 у 2012 р.) [113] (рис. 2.1).

Незважаючи на суттєву диверсифікованість джерел фінансування сучасних університетів, все ж оплата навчання у переважній більшості випадків залишається основним і найбільш вагомим джерелом наповнення бюджетів вищих навчальних закладів. З огляду на ускладнення демографічних обставин, залучення іноземних студентів набуває особливої актуальності з точки зору забезпечення функціонування або навіть «виживання» університетів в умовах загострення конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг [50; 58].

Виявлення ключових трендів міжнародної діяльності на світовому ринку доцільно здійснити за допомогою кластеризації, що дозволить згрупувати країни світу за однією чи кількома ознаками. У цілому, кластерний аналіз прийнято розглядати як «один із методів багатомірного аналізу, що використовується для угруповання (кластеризації) сукупності, елементи якої характеризуються багатьма ознаками» [90, с. 165]. Саме поняття кластеру в інформатиці та математиці енциклопедичний словник визначає наступним чином: «це група об'єктів зі спільними ознаками» або «це об'єднання кількох однорідних елементів, що може розглядатись як самостійна одиниця, що володіє певними властивостями» [92].

а) 2008 р.

б) 2012 р.

Рис. 2.1. Структура іноземних студентів за напрямками підготовки

Джерело: побудовано автором на основі [113]

Кластерний аналіз, на нашу думку, може бути успішно застосований до глобального освітнього середовища, оскільки можна обґрунтовано заявити про існування низки переваг в його використанні саме у даному напрямі.

Узагальнений, типовий алгоритм побудови кластерів з його адаптацією до специфічних особливостей сфери вищої освіти представлено в табл. 2.2. Слід відзначити, що при комбінованому групуванні зведений в таблиці алгоритм ускладнюється кількарізним проведенням четвертого і п'ятого етапів [67].

Таблиця 2.2

Алгоритм кластеризації країн за чисельністю іноземних студентів

№ п/п	Етап	Сутність етапу
1	Ідентифікація мети кластеризації	Групування країн світу за обсягами експорту освітніх послуг з метою здійснення їх систематизованого аналізу
2	Агрегування офіційних релевантних статистичних даних	Збір даних по динаміці кількості іноземних студентів за всією сукупністю країн світу
3	Формування кластерів за обраною ознакою чи показником	Групування країн світу в кластери за показником чисельності іноземних студентів
4	Вибір інтервалу розподілу сукупності	Визначення кількісних інтервалів чисельності іноземних студентів, що будуть покладені в основу кластеризації країн світу
5	Визначення середньогрупових показників	Розрахунок середніх показників кількості іноземних студентів по кожному з виокремлених кластерів
6	Формулювання висновків	Аналіз отриманих результатів кластеризації країн, обчислених середньокластерних значень кількості іноземних студентів, визначення особливостей і перспектив розвитку експортно-імпортних операцій в глобальному освітньому середовищі в розрізі сформованих кластерів країн.

Джерело: складено автором на основі [67]

Досить часто в основі кластеризації, окрім специфічних якісних характеристик, лежить географічний фактор. Подібного роду кластеризацію в принципі можна здійснити і стосовно типізації суб'єктів глобального освітнього середовища за чисельністю іноземних студентів. Відповідну схему, побудовану на основі даних, наданих у збірнику *Global Education Digest* представлено на рис. 2.2.

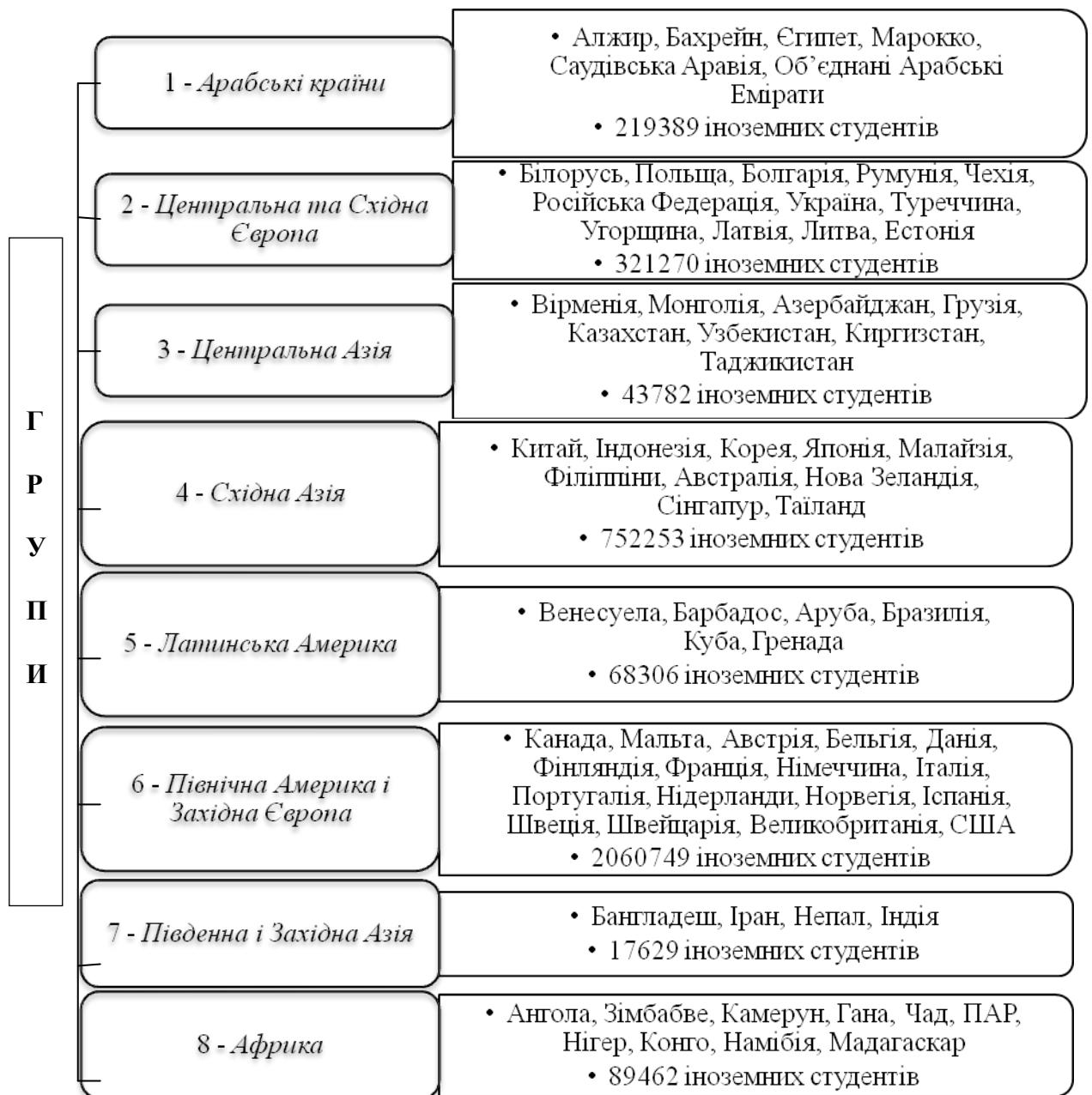

Рис. 2.2. Географічна кластеризація країн світу (чисельністю іноземних студентів)

Джерело: побудовано автором на основі [113; 115]

Відображений на рис. 2.2 підхід до кластеризації суб'єктів глобального освітнього середовища цілком має право на існування, проте, на нашу думку, не позбавлений певних вагомих недоліків. Механічне об'єднання країн у кластери за географічною ознакою видається нам непоказовим, оскільки не дозволяє виявити специфічні особливості в динаміці експорту-

імпорту освітніх послуг країн, включених до певного кластеру. Так, припустимо, до шостого кластеру (географічно – Північна Америка і Західна Європа) входять Сполучені Штати Америки із 684714 іноземними студентами, а також Мальта із 32 та Ліхтенштейн із 592 іноземними студентами [115]. Третій кластер охоплює Австралію, у якій навчався 271231 іноземний студент, і, разом з тим, Бруней – 229 іноземних студентів [113; 115].

Проведена в рамках дисертаційного дослідження кластеризація країн-суб'єктів глобального освітнього середовища здійснена за використання IBM SPSS Statistics Base – програмного забезпечення для комплексного статистичного аналізу. Завдяки використанню даного програмного забезпечення у ході аналітичного процесу застосовується сучасна система статистичних процедур і методів обробки даних, а також можливостей візуалізації отриманих результатів [77].

Оптимальним варіантом кластеризації країн-суб'єктів глобального освітнього середовища, на нашу думку, є групування окремо за показниками, що характеризують експорт та імпорту освітніх послуг. Причому вагомий наголос було зроблено на використанні відносних показників, що виявляється достатньо обґрунтованим і змістовним з точки зору досягнення достовірних і більш показових результатів кластеризації, ніж при умові задіяння абсолютних показників. Іншими словами, підібрані показники дозволяються, з одного боку, врахувати обсяги іноземних студентів країни; а з іншого боку – співвіднести їх із основними демографічними показниками та сукупною чисельністю студентів у країні загалом.

Зокрема, для кластеризації країн за параметрами імпорту освітніх послуг виділено показники: 1) частка чисельності населення країни, що здобуває вищу освіту за кордоном, в загальному обсязі іноземних студентів у світі; 2) показник виїзної (вихідної) мобільності, тобто частка студентів певної країни за кордоном у відсотках від загальної кількості

zareєстрованих студентів у системі вищої освіти даної держави. Показники, за якими здійснено кластеризацію країн за експортом освітніх послуг: 1) частка іноземних громадян, які здобувають вищу освіту в певній країні, в загальному обсязі іноземних студентів у світі; 2) показник в'їзної (вхідної) мобільності, тобто частка студентів із-зі кордону, які навчаються в певній країні, у відсотках від загальної кількості зареєстрованих студентів у системі вищої освіти даної держави.

Перераховані вище показники дозволяють охарактеризувати процеси експорту й імпорту освітніх послуг на світовому ринку. Причому цілком можливо виокремити високий, середній і низький рівні за названими показниками, що будуть охарактеризовані у даному розділі дисертаційної роботи.

Вихідні дані для кластеризації представлені в Додатку А. Необхідно зробити наголос на тому, що до обліку взято виключно країни, по яким офіційною статистикою представлено повну інформацію по обраним показникам.

Надалі наведено конкретизовані результати кластеризації країн світу за ключовими параметрами імпорту освітніх послуг. Важливим способом економіко-математичного опису та характеристики змінної є форма її розподілу, що демонструє частоту потрапляння змінної у виокремлені інтервали угруповання. Параметри, що визначають, в яких інтервалах коливаються показники імпорту освітніх послуг, частота, представлені даними табл. Б.1 та рис. Б.1 Додатку Б. Результуюча інформація щодо приналежності країн світу до кластерів за показниками імпорту освітніх послуг представлена в табл. Д.1 Додатку Д.

Загалом, проведені розрахунки дозволяють зробити висновок, що однозначними лідерами за параметрами імпорту освітніх послуг є Індія (5,62% чисельності іноземних студентів у світі) та Китай (15,75%). Кластеризація решти країн світу створила основу для об'єднання їх по п'яти

кластерам (табл. 2.3). Результати кластеризації країн світу за параметрами імпорту освітніх послуг візуалізовано на рис. 2.3.

Таблиця 2.3

Кластеризація країн світу за параметрами імпорту освітніх послуг

Кластер	Частка чисельності населення країни, що здобуває вищу освіту за кордоном, в загальному обсязі іноземних студентів у світі	Показник виїзної мобільності	Країни, включені до кластеру
Група країн-лідерів	дуже високий рівень	низький рівень	Індія Китай
Кластер 1	(0,6-1,3%) середній рівень	(0-8%) низький рівень	Алжир, Саудівська Аравія, Білорусь, Польща, Румунія, Україна, Казахстан, Індонезія, Японія, Таїланд, Бразилія, Колумбія, Мексика, Греція, Італія, Іспанія, Великобританія, Бангладеш, Іран, Непал, Пакистан
Кластер 2	(0-1,2%) середній рівень	(8-14%) середній рівень	Бахрейн, Марокко, Об'єднані Арабські Емірати, Боснія та Герцеговина, Болгарія, Молдова, Словаччина, Македонія, Грузія, Узбекистан, Сінгапур, Барбадос, Гренада, Ямайка, Ірландія, Мальта, Ангола, Камерун, Кенія, Сенегал, Того
Кластер 3	(0-0,6%) низький рівень	(0-8%) низький рівень	Єгипет, Йордан, Ліван, Оман, Палестина, Ємен, Туніс, Хорватія, Чехія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Сербія, Словенія, Вірменія, Азербайджан, Киргизстан, Монголія, Таджикистан, Австралія, Нова Зеландія, Філіппіни, Аргентина, Чилі, Куба, Еквадор, Гондурас, Панама, Португалія, Перу, Венесуела,
			Уругвай, Австрія, Бельгія, Данія, Фінляндія, Ізраїль, Нідерланди, Норвегія, Португалія, Швеція, Швейцарія, Афганістан, Шрі-Ланка, Буркіна-Фасо, Бурунді, Ефіопія, Гана, Гвінея, Мадагаскар, Малі, Танзанія, Уганда
Кластер 4	(0-0,1%) низький рівень	(14-20%) високий рівень	Чорногорія, Аруба, Ісландія, Чад, Гамбія, Малаві, Нігер
Кластер 5	(1,3-2%) високий рівень	(0-8%) низький рівень	Російська Федерація, Туреччина, Малайзія, Франція, США

Джерело: складено автором

Отже, кластер 1 об'єднує країни, що характеризуються середніми значеннями частки чисельності населення країни, що здобуває вищу освіту за кордоном, в загальному обсязі іноземних студентів у світі (а саме: у діапазоні від 0,6% до 1,3%), а також низькими показниками виїзної

мобільності (зокрема, 0-8%). За результатами кластеризації до даної групи країн відноситься Україна, Польща, Японія, Греція, Великобританія, Італія та ін.

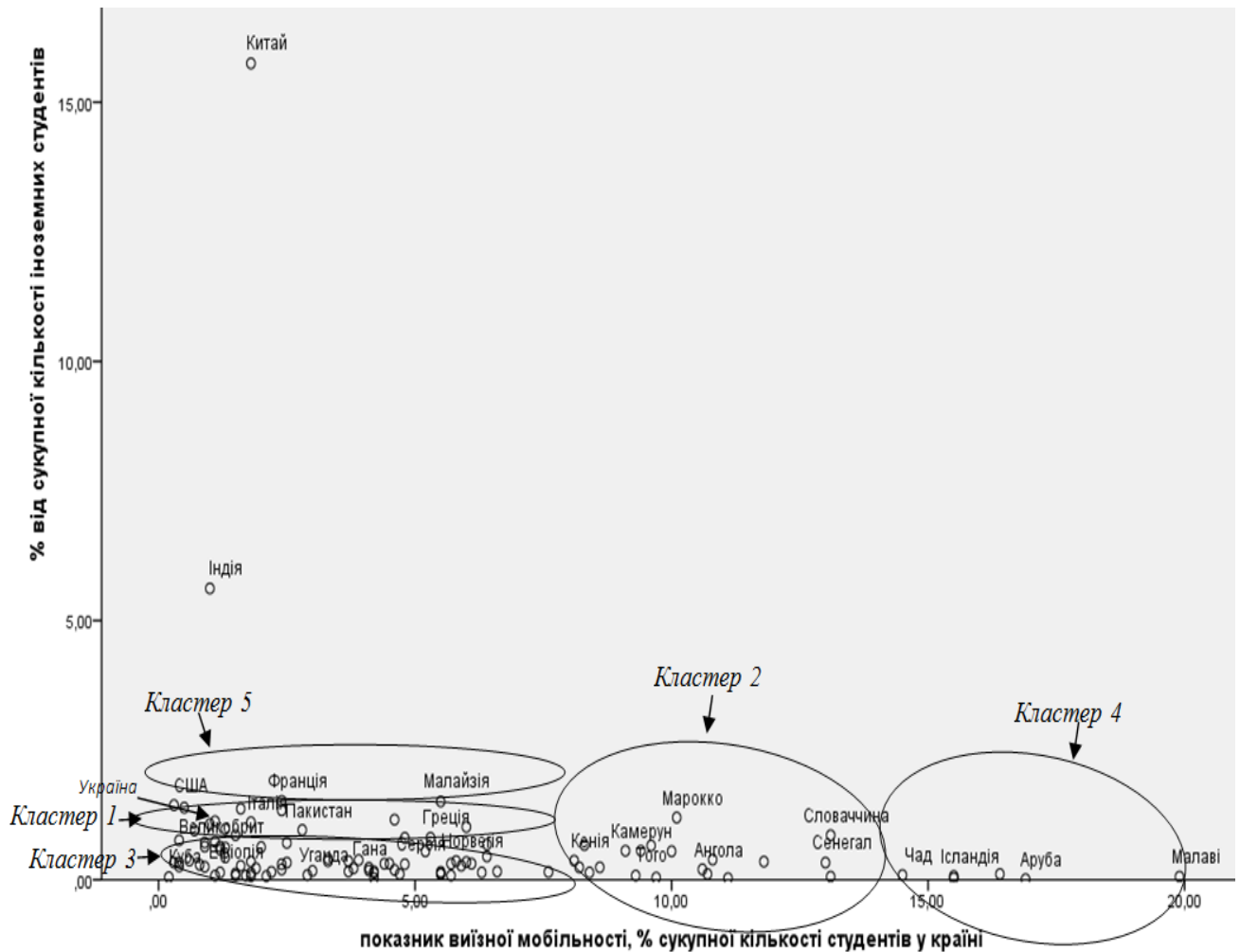

Рис. 2.3. Графічна інтерпретація кластеризації країн світу за показниками імпорту освітніх послуг

Джерело: побудовано автором

Другий кластер країн за параметрами імпорту освітніх послуг включає держави із середніми рівнями аналізованих показників. Зокрема, це діапазон від 0 до 1,2% питомої ваги країни в сукупній чисельності іноземних студентів та від 8% до 14% виїзної мобільності. Переважна більшість членів даного кластеру – арабські країни (Бахрейн, Марокко,

Об'єднані Арабські Емірати) та африканські країни (Ангола, Камерун, Кенія, Сенегал, Того).

Найбільш чисельним і диверсифікованим за своїм складом виявився кластер 3 із низькими показниками частки країни в загальній кількості іноземних студентів (0-0,6%) та рівня виїзної мобільності (0-8%). У географічному розрізі даний кластер охоплює країни різних регіонів світу.

Чорногорія, Аруба, Ісландія, Чад, Гамбія, Малаві та Нігер, які характеризуються високим рівнем за показником частки іноземних студентів-вихідців із певної країни в загальній кількості іноземних студентів у світі (0-0,1%) і високим рівнем за показником виїзної мобільності (14-20%). Натомість, кластер 5 представлений країнами із високою питомою вагою країни в загальній чисельності іноземних студентів (1,3-2%) при низькому рівні відносного показника виїзної мобільності (0-8%). Так, цими країнами є Сполучені Штати Америки, Російська Федерація, Франція, Малайзія і Туреччина.

Аналізуючи отримані результати кластеризації країн світу за обсягами імпорту освітніх послуг, на нашу думку, важливо наголосити на однозначно лідерських позиціях Індії та Китаю, що демонструють порівняно дуже високий рівень за показником частки студентів країни за кордоном у сукупній чисельності іноземних студентів у світі, а також низьким рівнем показника виїзної мобільності (тобто частки студентів країни, які навчаються за кордоном, у відношенні до сумарної кількості студентів у країні в цілому). Кластеризації підлягали виключно країни, міжнародні статистичні відомства по яким надають вичерпну інформацію за обраними показниками, спроможними об'єктивно охарактеризувати тенденції в імпорті освітніх послуг у межах глобального освітнього середовища.

Користуючись вищеохарактеризованим та апробованим підходом, аналогічно здійснено кластеризацію країн за обсягами експорту освітніх

послуг, зокрема за параметрами в'їзної мобільності, тобто кількості студентів із-за кордону, а також питомої ваги іноземних студентів в аналізованих країнах. Розрахункові таблиці, необхідні для здійснення кластеризації, систематизовано в Додатку Е.

Необхідно наголосити на тому, що Австралія, Китай, Японія, Російська Федерація, Франція, Великобританія і Сполучені Штати Америки, як незаперечні лідери за показниками експорту освітніх послуг, на відповідному етапі були вилучені з процесу кластеризації задля недопущення викривлення отриманих результатів. Включення названих країн до загального порядку кластеризації своїм результатом матиме виокремлення їх в три окремі групи (очевидна першість США (19,2% світового ринку), а також Великобританія (10,9%), Франція (7,28%), Німеччина (5,6%), Австралія (7,59%), Китай (2,0%), Росія (3,63%), Японія (3,96%)) і автоматично призведе до групування абсолютної більшості інших країн світу в один-два кластери, що не дозволить зробити науково обґрунтовані висновки та сформулювати коректні пропозиції.

Враховуючи зазначене, проведені обчислення дозволяють згрупувати країни світу в кілька кластерів за експортом освітніх послуг – табл. 2.4. Графічна інтерпретація результатів кластеризації за даним показником представлена на рис. 2.4.

Таблиця 2.4

Кластеризація країн світу за параметрами експорту освітніх послуг

Кластер	Частка іноземних громадян, які здобувають вищу освіту в країні, в загальному обсязі іноземних студентів у світі	Показник в'їзної мобільності	Країни, включені до кластеру
1	2	3	4
Група країн-лідерів	високий рівень	-	Сполучені Штати Америки, Великобританія, Австралія, Російська Федерація, Китай, Японія, Франція

1	2	3	4
Кластер 1	(0-0,3%) низький рівень	(0-6%) низький рівень	Алжир, Марокко, Оман, Туніс, Білорусь, Болгарія, Хорватія, Естонія, Угорщина, Латвія, Литва, Молдова, Сербія, Словаччина, Словенія, Македонія, Вірменія, Азербайджан, Грузія, Казахстан, Монголія, Таджикистан, Узбекистан, Бруней, Індонезія, Лао, Філіппіни, В'єтнам, Аруба, Венесуела, Данія, Фінляндія, Ісландія, Мальта, Португалія, Бангладеш,
			Іран, Непал, Буркіна-Фасо, Бурунді, Камерун, Чад, Конго, Гана, Гвінея, Мадагаскар, Малаві, Малі, Нігер, Зімбабве
Кластер 2	(1,5-2%) високий рівень	(0-6%) низький рівень	Єгипет, Малайзія, Республіка Корея, Італія, Іспанія
Кластер 3	(0-0,9%) низький рівень	(6-14%) середній рівень	Йорданія, Чехія, Киргизстан, Антигуа, Барбадос, Бермуди, Ірландія, Норвегія, Швеція, Ангола, Намібія
Кластер 4	(1-2%) середній рівень	(14-20%) високий рівень	Австрія, Швейцарія, Ліван, Нова Зеландія
Кластер 5	(0,3-1,5%) середній рівень	(0-6%) низький рівень	Саудівська Аравія, Польща, Румунія, Туреччина, Україна, Таїланд, Бразилія, Куба, Бельгія, Нідерланди

Джерело: складено автором

Отже, проведена кластеризація суб'єктів глобального освітнього середовища за параметрами експорту освітніх послуг дозволила об'єднати країни світу у п'ять кластерів із виокремленням лідерів світового ринку. Так, до країн-лідерів зараховано Австралію, Великобританію, Францію, Китай, Росію, Японію та Сполучені Штати Америки, які характеризуються високим рівнем частки іноземних громадян в країні, в загальному обсязі іноземних студентів у світі. Причому слід відзначити, що країни лідери глобального освітнього середовища за параметрами експорту освітніх послуг обіймають різні позиції з точки зору рівня в'їзної мобільності. Зокрема, даний показник є високим для Австралії та Великобританії, має середнє значення для Франції та характеризується низьким рівнем для Китаю, Російської Федерації, Японії та Сполучених Штатів Америки.

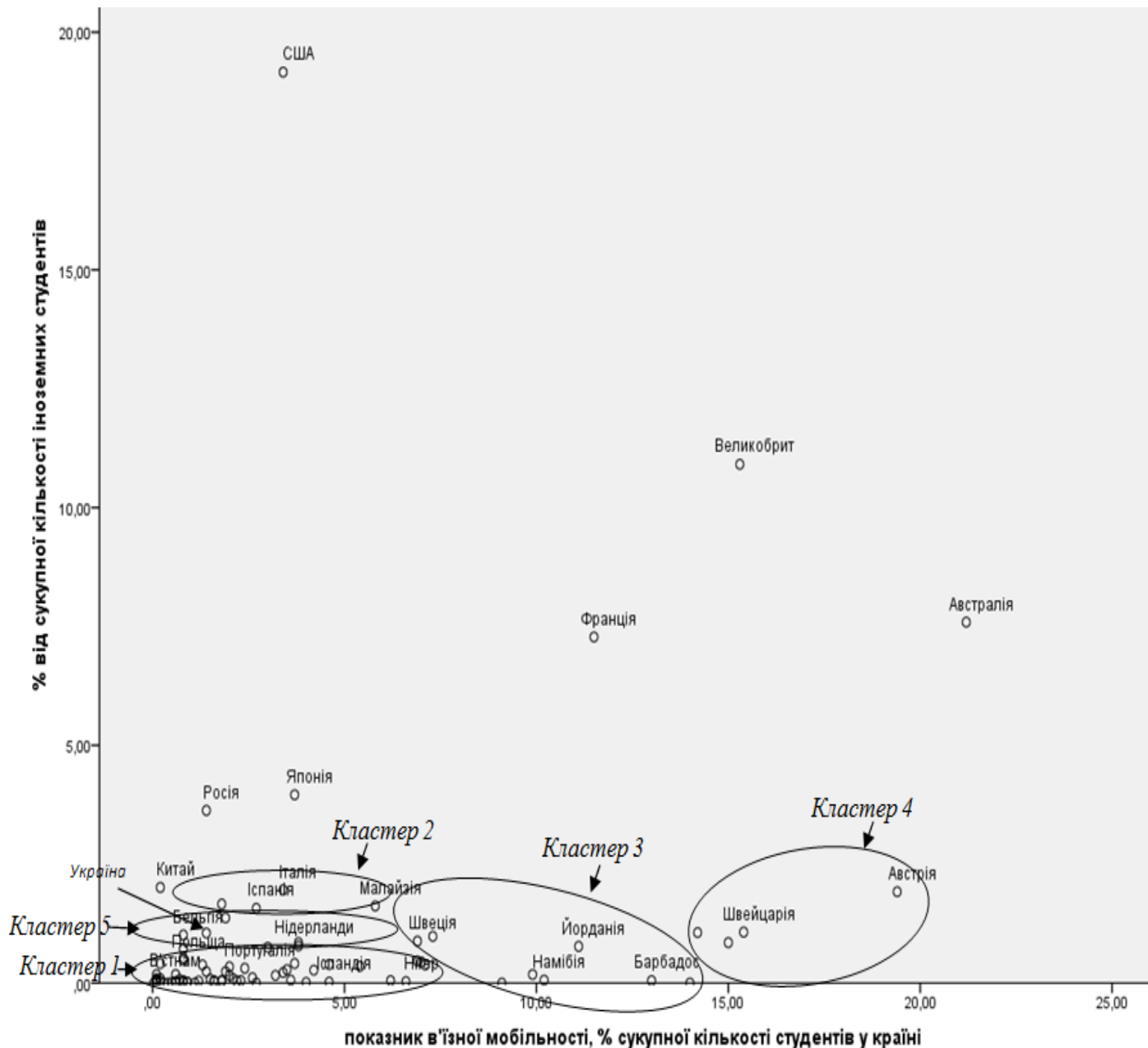

Рис. 2.4. Графічна інтерпретація кластеризації країн світу за показниками експорту освітніх послуг

Джерело: побудовано автором

Конкретизований аналіз отриманих результатів кластеризації дозволяє відзначити, що до кластеру 1 потрапили країни із низькими параметрами, що характеризують держави за показниками експорту освітніх послуг, а саме: діапазон значень 0-0,3% числа іноземних студентів у країні співвідносно до сукупної кількості іноземних студентів у світі, а також 0-6% показника в'їзної мобільності. Власне, саме цей кластер є найбільш

чисельним та достатньо диверсифікованим за географічною приналежністю країн.

До складу другого кластеру включено Єгипет, Малайзію, Корею, Італію та Іспанію. Для даних країн характерним є високий рівень частки іноземних студентів у країні співвідносно із загальним показником кількості іноземних студентів у світі (1,5-2%), а також низький рівень в'їзної мобільності (на рівні 0-6%).

Третій кластер вміщує країни з низьким рівнем показника частки іноземних студентів, що навчаються в країні, до загальносвітового показника чисельності іноземних студентів (інтервал від 0 до 0,9%), а також середнім рівнем показника в'їзної мобільності (інтервал: 6-14%). Показник в'їзної мобільності демонструє кількість студентів з-за кордону, які навчаються у країні, у відсотковому вираженні щодо загального числа студентів у даній країні. Австрія, Швейцарія, Ліван і Нова Зеландія як представники четвертого кластеру характеризуються середнім значенням (0-2%) питомої ваги іноземних студентів у країні до сукупного числа іноземних студентів у світу та високим рівнем (14-20%) в'їзної мобільності.

Згідно з результатами кластеризації, Україна разом із Польщею, Нідерландами, Туреччиною, Румунією, Бельгією, Бразилією та деякими іншими країнами потрапила до п'ятого кластеру. Даний кластер характеризується середнім рівнем частки іноземних студентів у країні співвідносно із сукупним числом іноземних студентів у світі (на рівні 0,3-1,5%) при низькому рівні показники в'їзної мобільності (значення в інтервалі від 0 до 6%).

Систематизований погляд на інформацію щодо експорту освітніх послуг дозволяє виділити два основні підходи до вибору іноземними студентами країни для навчання:

- 1) за принципом конкурентоспроможності – вибір для навчання країн, у яких базуються визнані у світі університети (тобто лідерів світового ринку освітніх послуг – США, Великобританія, Франція, Німеччина тощо);

2) за географічним принципом – вибір університетів, розташованих у територіально сусідніх країнах (Додаток И).

Представлені результати кластеризації країн однозначно підтверджують лідерські позиції Сполучених Штатів Америки, Великобританії, Австралії, Франції в глобальному освітньому середовищі, у тому числі за обсягами залучення університетами на навчання іноземних студентів. У свою чергу, це суттєвим чином впливає на величину фінансових надходжень до університетських бюджетів, рівень їх конкурентоспроможності на світовому ринку освітніх послуг та потенціал науково-технічного й інноваційного розвитку країн, що базується, передусім, на показниках інтенсивності розвитку та інтернаціоналізації вищої освіти.

Доречно відзначити, що у кластерному розрізі Україна демонструє середні значення показників питомої ваги чисельності іноземних студентів у сукупній кількості іноземних студентів у світі та низькі параметри рівнів виїзної і в'їзної мобільності. У 2014/2015 навчальному році експорт освітніх послуг був представлений 63172 іноземних студентів (проти 69969 іноземних студентів у 2013/2014 навчальному році) [3]. На жаль, має констатувати стрімке зростання імпорту: у 2013/2014 н.р. 47724 студентів-українців в зарубіжних університетах [82]. Більше 35% українських студентів навчається в освітніх закладах Російської Федерації, більше 18% – у Німеччині, більше 9% – у Польщі, близько 5% – у Сполучених Штатах Америки, більше 4% – у Франції [115].

Доцільно відзначити, що накопичений досвід, потужне кадрове забезпечення більшості вітчизняних вищих навчальних закладів засвідчує наявність вагомих невикористаних на даному етапі розвитку резервів у нарощуванні чисельності іноземних студентів в Україні. Посилення експортної орієнтованості національної системи вищої освіти вимагає впровадження ефективних механізмів інформування, маркетингу,

трансферу, супроводу і навчання іноземних студентів в Україні, що потребує активізації процесів її інтеграції в глобальне освітнє середовище.

Отже, глобалізація та інтернаціоналізація як визначальні сучасні тенденції розвитку глобального освітнього середовища переводять діяльність вищих навчальних закладів на новий, якісно вищий рівень. Традиційно розвиток міжнародної діяльності університетів оцінюється показниками кількості іноземних студентів та обсягами надходжень до бюджетів освітніх установ коштів за навчання громадян інших країн. Поряд із цим, висока динамічність розвитку глобального освітнього середовища обумовлює активну диверсифікацію напрямів міжнародної діяльності вищих навчальних закладів країн світу, що проявляється в модифікації засад реалізації університетами науково-дослідної, фінансово-господарської, інноваційної та підприємницької діяльності.

2.2. Інтернаціональна комерціалізація дослідницької діяльності університетів

Тенденції розвитку глобального освітнього середовища чітко демонструють динамічну трансформацію закладів вищої освіти та зміну орієнтирів функціонування університетів у напрямі полівекторності їх діяльності. Поступове перетворення навчальних закладів на повноправних суб'єктів економічних відносин обумовлює необхідність зміни певних підходів і принципів організації їх діяльності. Належне функціонування у висококонкурентних ринкових умовах вимагає суттєвого зосередження уваги на новітніх і найбільш затребуваних видах діяльності. Саме науково-дослідницька діяльність закладає підґрунття:

- інноваційної діяльності – у напрямі формування науково-теоретичної, фундаментальної бази для подальшого генерування інновацій;
- підприємницької діяльності – зокрема, як перспектива продажу ліцензій на комерційне використання запатентованих винаходів науковцями вищих навчальних закладів;
- перманентного оновлення навчально-методичної діяльності – тобто включення результатів новітніх наукових досліджень у навчальні програми підготовки фахівців;
- розвитку міжнародної діяльності – інтеграція у світове науково-освітнє співтовариство, ініціювання та реалізація спільних науково-дослідних робіт тощо.

У сучасному розумінні дослідницька діяльність університету представляє собою складну систему наукового потенціалу, орієнтованого на генерацію, апробацію та імплементацію новацій фундаментального і прикладного характеру. Перспективи подальшого розвитку науково-дослідної діяльності провідних вищих навчальних закладів як України, так і світу в цілому є достатньо диверсифікованими. Зокрема, до них включається діяльність із проведення фундаментальних і прикладних наукових досліджень за широким спектром тематики, а також апробація і впровадження результатів наукових досліджень у практику господарювання та оприлюднення наукових досягнень (наприклад, на конференціях, семінарах, круглих столах і т.п.).

Переведення дослідницької діяльності на міжнародний рівень вимагає врегулювання як суто формальних, так і низки практичних аспектів. Перші охоплюють комплекс питань офіційного оформлення співпраці навчальних закладів у науково-дослідницькій сфері; другі – системи та механізми забезпечення провадження спільних наукових досліджень зусиллями кількох партнерських університетів. Серед основних напрямів міжнародної дослідницької діяльності сучасних вищих навчальних закладів можна виокремити наступні:

- організація і проведення спільних фундаментальних чи прикладних наукових досліджень;
- ініціювання, розробка та імплементація міжнародних наукових проектів;
- проведення спільних міжнародних заходів наукового характеру;
- участь у міжнародних науково-практичних конференціях;
- підготовка спільних наукових публікацій з іноземними колегами та розміщення їх у журналах, що входять до визнаних науково-метричних баз;
- мобільність науковців (з метою проведення досліджень за кордоном);
- розробка інновацій та сприяння їх комерціалізації, у тому числі за кордоном;
- винахідницька діяльність і патентування винаходів в національних та іноземних патентних відомствах тощо.

Систематизуючи, можемо визначити ключові складові сучасної міжнародної дослідницької діяльності університетів:

- 1) власне дослідницький блок (включаючи всі етапи виконання наукових тем колективами вчених кількох університетів);
- 2) проектний блок (охоплюючи всі фази життєвого циклу міжнародних науково-освітніх проектів: від генерації ідеї та пошуку партнерів до впровадження і забезпечення їх стійкості на практиці);
- 3) блок мобільності (як проведення науковцями досліджень за кордоном за рахунок грантів, так і участь в іноземних наукових заходах);
- 4) блок комерціалізації (від патентування до пошуку потенційних бізнес-партнерів і практичного впровадження генерованих університетськими вченими інновацій).

Аналіз питань дослідницької діяльності (у тому числі, міжнародної) логічно починати зі стислого огляду кадрового складу країн світу. Зокрема, за звітними даними UNESCO Science Report, найбільшу чисельність

дослідників (у еквіваленті повної зайнятості) у розрахунку на мільйон осіб населення країни у 2013 р. демонструють: Ізраїль (8337 дослідників на мільйон населення), Данія (7271 ос.), Фінляндія (7223 ос.), Ісландія (7012 ос.), Швеція (6509 ос.), Республіка Корея (6533 ос.) [153].

Згідно з даними Відомства США з патентів та торгових знаків, у період з 2008 по 2013 р. очевидним лідером є США (більше 50% сукупної кількості зареєстрованих у Відомстві патентів). Серед поданих до Відомства патентів можна також виокремити такі країни-винахідники, як Японія (52835 патентів, тобто 19% загального числа патентів), Німеччина (6,3%), Республіка Корея (5,3%). Саме країни Америки обіймають найбільшу частку в сукупній масі зареєстрованих патентів (52,5%), після яких ідуть країни азійського регіону (30,2%), суттєво випереджаючи європейські країни (17,5%). Причому більшість патентів Відомства припадає на держави ОЕСР (92,5%) [153-154].

Міжнародна дослідницька діяльність університетів проявляється, у тому числі, в показниках кількості іноземних (зокрема, цитованих) публікацій у співпраці із зарубіжними партнерами. Як свідчить Scientific Report UNESCO, найбільш затребуваними в якості співавторів наукових публікацій є вчені США, а також (щоправда у значно менших обсягах) – Німеччини, Франції та Великобританії (табл. 2.5) [153].

У цілому, у США протягом періоду 2008-2014 рр. із 2151480 наукових публікацій 749287 було опубліковано у співавторстві з іноземними вченими, що становить 34,8% усіх друкованих праць країни; причому 14,7% статей вийшло друком у журналах, що входять до найбільш цитованих наукових видань [153]. В ЄС (середнє для ЄС-28 значення – 41,4%) лідерські позиції за питомою вагою публікацій з іноземними співавторами утримують Люксембург (83%), Кіпр (76,1%), Мальта (66,3%), Австрія (65,6%), Бельгія (64,8%) і Швеція (61,7%). В абсолютних показниках найбільшу кількість публікацій в іноземному співавторстві

демонструють Великобританія (325807 публікацій), Німеччина (320067) і Франція (238170) [153].

Таблиця 2.5

Показники кількості наукових публікацій у міжнародній співпраці

Країна	Кількість публікацій з іноземними співавторами, од. 2008-2014 рр.	Частка публікацій з іноземними співавторами, % від загальної кількості публікацій 2008-2014 рр.	Частка статей, опублікованих у найбільш цитованих наукових журналах, % 2008-2012 рр.
Канада	180314	50,4	13,1
США	749287	34,8	14,7
Австрія	53248	65,6	14,0
Бельгія	74806	64,8	15,3
Болгарія	8480	54,8	7,1
Хорватія	8861	43,8	7,0
Кіпр	3453	76,1	13,5
Чехія	32788	51,1	8,8
Данія	52635	61,7	16,6
Естонія	5381	60,8	13,0
Фінляндія	38945	57,9	12,7
Франція	238170	54,3	12,7
Німеччина	320067	52,6	13,5
Греція	31843	46,1	10,3
Угорщина	22322	56,9	9,4
Ірландія	25368	59,1	14,3
Італія	168632	46,0	12,0
Латвія	1942	55,8	6,7
Литва	4676	37,9	5,8
Люксембург	3330	83,0	13,3
Мальта	665	66,3	11,8
Нідерланди	118246	58,3	16,8
Польща	49019	34,0	5,7
Португалія	37997	55,0	11,2
Румунія	17192	38,0	7,5
Словаччина	11493	57,5	7,0
Словенія	10979	50,3	9,4
Іспанія	147698	47,8	11,8
Швеція	84276	61,7	14,1
Великобританія	325807	55,9	15,1
Україна	15761	47,5	4,4
Білорусь	4274	58,4	6,6
Молдова	1204	71,2	7,9
Росія	64190	33,0	3,8
Китай	277145	24,4	10,0
Японія	142163	27,1	7,8

Джерело: [153]

Принципово відзначити, що на сьогоднішній день міжнародна дослідницька діяльність є не лише однією із найважливіших функцій вищих навчальних закладів, а і стає вагомим джерелом фінансових надходжень і зв'язуючою ланкою між системою освіти та реальною економікою. На основі результатів статистичного аналізу можна впевнено констатувати переважання коштів державного бюджету у фінансуванні діяльності більшості університетів світу, що в якості тенденції було характерно для освітнього простору минулого століття. На початку XXI ст. формується тенденція стабільної диверсифікації фінансових джерел [70; 102], що пояснюється як недостатністю державного фінансування, так і поступовим перетворенням університетів на повноправних суб'єктів економічних відносин.

Обґрунтованим, на нашу думку, є аналіз питомої ваги державних витрат на вищу освіту у відсотках до ВВП. У середньому даний показник для країн ЄС-28 становив у 2013 р. 1,29 % ВВП проти 1,12 % у 2002 р.; для Сполучених Штатів Америки – 1,45 % у 2012 р. (проти 1,46% у 2001 р.); для Японії – 0,79 % у 2013 р. (проти 0,54 % ВВП у 2001 р.) [113] – рис. 2.5. Для порівняння: у 2000 р. державні видатки на вищу освіту становили 1,3% ВВП, зішли у 2014 р. до 1,8% ВВП [59].

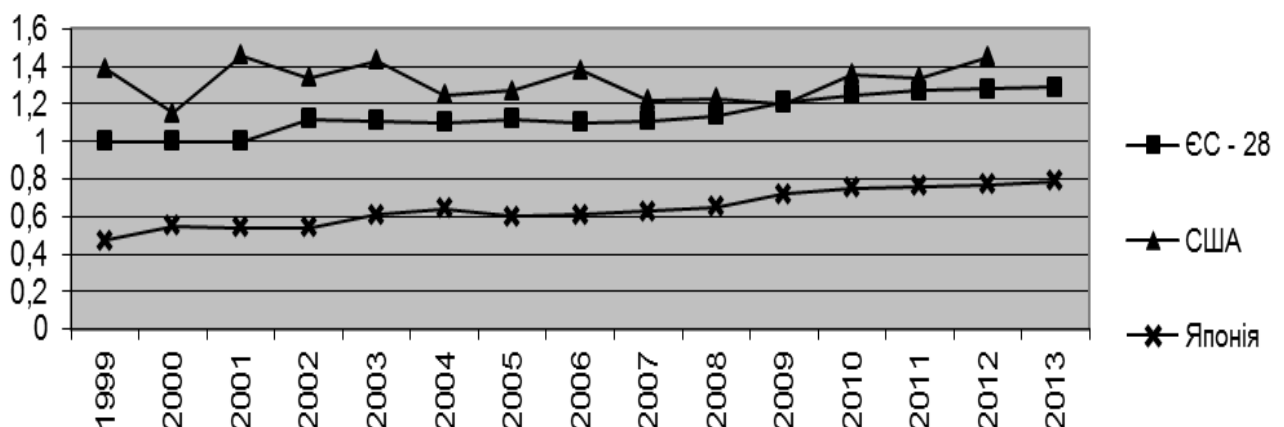

Рис. 2.5. Динаміка державного фінансування вищої освіти у відсотках до ВВП, %

Джерело: побудовано автором на основі [113]

За статистичними даними, найбільшу відносну частку у ВВП фінансування вищої освіти з державного бюджету демонструють Данія (2,25% у 2012 р.), Фінляндія (2,11% у 2013 р.), Норвегія (1,95% у 2013 р.), Кіпр (1,58% у 2013 р.) [113]. Починаючи з 2001 р. зниження даного показника спостерігалось лише в Болгарії (з 0,81 до 0,65% ВВП), Данії (з 2,71 до 2,44%), Латвії (з 1,14 до 1,01%) – у рамках Європейського Союзу, – а також у США (з 1,46 до 1,34% ВВП) [113].

Тенденція тяжіння до диверсифікації фінансування типова, у тому числі, університетській науково-дослідній діяльності. Так, традиційним і найбільш практично освоєним фінансовим джерелом є кошти державного бюджету. Провідні університети світу активно запроваджують практику залучення інвестицій з приватних джерел на провадження наукових досліджень. Головний акцент при цьому ставиться на активізації співпраці науковців з представниками бізнес-сектору, зокрема за напрямами отримання замовлень на виконання науково-дослідних робіт і подальше економічно та технологічно ефективне впровадження їх результатів у практику функціонування господарюючих суб'єктів.

З огляду на розгортання глобалізаційних процесів особливої важливості набувають питання іноземного фінансування науково-дослідної діяльності. На сьогоднішній день діє низка міжнародних фондів і програм, спрямованих на надання фінансової підтримки на реалізації актуальних інноваційних ініціатив окремих вчених чи груп науковців університетів різних країн світу.

Стабільне зростання обсягів фінансування вищих навчальних закладів свідчить про високий рівень зацікавленості та оцінки внеску вищої освіти в економічний та соціальний розвиток країни. Водночас, переорієнтація векторів вищих навчальних закладів на залучення фінансових ресурсів із недержавних джерел не означає нівелювання ролі державного сектору у фінансуванні. У сучасних умовах диверсифікацію фінансових джерел доцільно розглядати комплексно і системно, оскільки вона стосується і

власне державного фінансування. Скорочення прямого державного фінансування університетів супроводжується розширенням можливостей інших форм: іменних стипендій чи грантів для вчених і студентів у рамках національних науково-освітніх програм і конкурсів. Причому вагомий резерв в аналізованому контексті сконцентровано в науково-дослідній діяльності, зокрема мається на увазі забезпечення притоку фінансових ресурсів з державного бюджету на виконання університетами науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт, тематика яких відповідає пріоритетам соціально-економічного та гуманітарного розвитку держави.

Таким чином, важливою умовою успішного виконання науково-дослідницької функції сучасними університетами є диверсифікація та нарощення обсягів фінансування з різних джерел. Необхідно зробити особливий наголос на виключній важливості гарантування оптимального збалансування притоку ресурсів з різноманітних джерел, тобто забезпечення виваженого комбінування доступних і перспективних джерел, що має супроводжуватись розвитком і поглибленням ділових контактів вищих навчальних закладів з державним, підприємницьким, іноземним та неприбутковим сектором.

Як уже зазначалось вище, дослідницька діяльність тісно корелює з інноваційним розвитком держави. На макроекономічному рівні витрати країни на науково-дослідні роботи виступають першим доказом того, скільки уваги вона приділяє забезпеченню інноваційного розвитку. Розглядаючи абсолютні показники сукупних обсягів фінансування науково-дослідницької діяльності, слід виокремити наступні країни-лідери серед країн ЄС-28: Німеччина (83,636 млн євро у 2014 р.), Франція (48,108 млн євро), Великобританія (33,323 млн євро) та Італія (20,770 млн євро) [113].

Лідерські позиції за даним показником у світі в цілому посідають США із 353 млн євро у 2012 р., Японія – 128,645 млн євро у 2013 р. та Китай (за виключенням Гонконгу) – 145,1 млн євро у 2013 р. [113]. Окремо варто відзначити позиції Південної Кореї, яка нарощує обсяги фінансування

наукових досліджень з 7,3 млн євро у 1998 р. до 40,8 млн євро у 2013 р. [113], тобто демонструє приріст, що є одним із найбільших показників у світі в цілому.

Безумовно, показовими є відносні показники: частка витрат на науково-дослідні роботи у відсотках до ВВП. У цілому, однозначно обґрунтованим і доведеним в реальній практиці функціонування сучасних вищих навчальних закладів є факт прямої залежності функції університетської науки в економіці від обсягів фінансування наукових досліджень і розробок у секторі вищої освіти. Витрати загального фонду державного бюджету на наукову і науково-технічну діяльність в Україні протягом останніх років становлять традиційно менше 1% валового внутрішнього продукту, зокрема: 0,21% ВВП у 2015 р. проти 0,39% ВВП у 2005 р. У загальному ж, частка загального обсягу витрат у ВВП сягала 0,62%, [55]. Тоді як середній показник фінансування наукової діяльності в рамках СС-15 становив у 2014 р. 2,12% ВВП (при перевищенні тривідсоткового порогу фінансування в таких країнах Єврозони, як Фінляндія – 3,17% і Швеція – 3,16% ВВП) [113].

Згідно з даними європейської статистики, у 2013 р. 55,26% витрат на науково-дослідні роботи було освоєно в рамках підприємницького сектора (проти 54,77% у 2009 р.), 38,58% – державного сектора і 6,17% – сектору вищої освіти. Причому, розглядаючи вказані значення у розрізі основних джерел фінансування дослідницької діяльності, можна відзначити переважаючу частку державного сектора (47,73% сукупних витрат), бізнес-сектору (28,99%) та іноземного сектора (21,61%) [153].

Для порівняння доцільно навести дані по одному із незаперечних лідерів світового ринку освітніх послуг – США. Так, для даної країни характерним було переважання підприємницького (59,13%) та державного (30,79%) секторів у фінансуванні дослідницької діяльності у 2013 р. Тоді як серед ключових джерел фінансування на сектор вищої освіти припадає лише 2,98%, а на сектор закордон – 3,8%. Поряд із цим, 69,83% витрат на

наукові дослідження використовуються у рамках підприємницького сектора, 13,83% – сектора вищої освіти, 12,31% – державного сектора [153]. Аналіз зведених статистичних даних дозволяє підтвердити тезу про вагому частку підприємницького сектору у фінансуванні дослідницької діяльності в країнах світу при суттєвому зростанні питомої ваги іноземного сектора – Додаток Ж [153]. Останнє, у першу чергу, включає залучення грантових коштів міжнародних організацій і фондів на реалізацію дослідницької діяльності.

Витрати на науково-дослідні роботи у секторі вищої освіти в країнах світу станом на 2013 р. візуалізовано даними рис. 2.6. Як видно з рисунку, станом на 2013 р. вищий за середній для ОЕСР (0,43% ВВП) рівень даного показника спостерігається у Данії, Швеції, Швейцарії, Австрії, Фінляндії, Канаді та інших країнах [153]. Конкретизований аналіз дозволяє відмітити США з 0,39% ВВП на фінансування наукових досліджень у секторі вищої освіти, Польщу – з 0,25%, Китай – з 0,15%, Російську Федерація – з 0,1% [153].

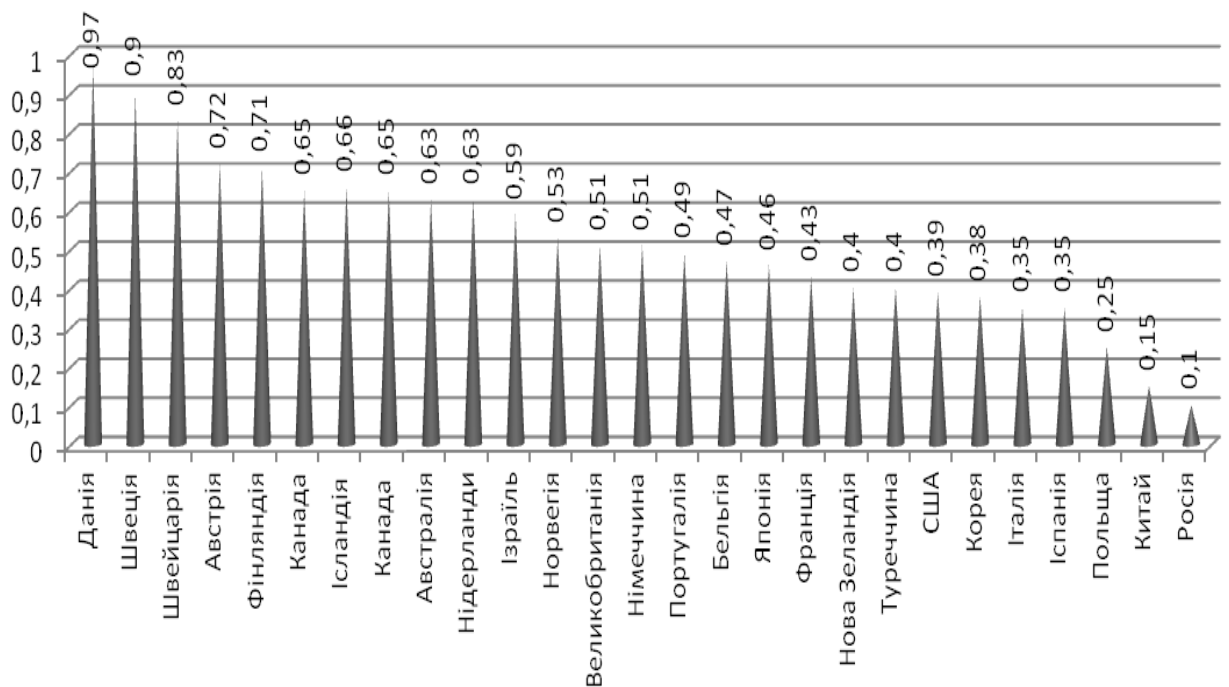

Рис. 2.6. Витрати на дослідницьку діяльність сектору вищої освіти як відсоток від ВВП, 2013 р., %

Джерело: [153]

Достатньо показовими в аналізованому контексті є представлені в табл. 2.6 дані щодо частки витрат на наукові дослідження у сукупних щорічних витратах на заклади вищої освіти у розрахунку на одного студента. Як свідчить офіційна статистика, у середньому близько 32% витрат на університети у країнах ОЕСР припадає на їх науково-дослідні роботи, у країнах ЄС-19 – приблизно 32,5%. Причому важливо відзначити позитивне значення темпів росту даного відносного показника.

Таблиця 2.6

Частка видатків на науково-дослідні роботи у структурі щорічних витрат на заклади вищої освіти в розрахунку на одного студента, дол.

США

Рік	2007 р.			2013 р.			темп росту питомої ваги (2013/ 2007 р.), % <i>гр. 4/гр. 7</i>
	щорічні видатки на заклади вищої освіти в розрахунку на одного студента	щорічні видатки на НДДКР закладів вищої освіти в розрахунку на одного студента	частка витрат на НДДКР у видатках на ВНЗ, %	щорічні видатки на заклади вищої освіти в розрахунку на одного студента	щорічні видатки на НДДКР закладів вищої освіти в розрахунку на одного студента	частка витрат на НДДКР у видатках на ВНЗ, %	
Австралія	14 726	5 512	37,43	18 337	7 188	39,20	104,73
Австрія	15 039	4 487	29,84	16 695	4 297	25,74	86,25
Канада	20 278	5 547	27,35	21 458	6 544	30,50	111,51
Фінляндія	13 566	5 388	39,72	17 868	6 986	39,10	98,43
Франція	12 773	3 771	29,52	16 194	5 118	31,60	107,06
Німеччина	13 823	5 288	38,26	16 895	7 015	41,52	108,52
Італія	8 673	3 226	37,20	11 172	4 001	35,81	96,27
Мексика	6 971	1 109	15,91	7 568	1 640	21,67	136,20
Нідерланди	15 969	5 548	34,74	18 947	7 091	37,43	107,73
Норвегія	17 140	7 069	41,24	20 379	8 522	41,82	101,40
Португалія	10 398	2 970	28,56	11 106	4 725	42,54	148,97
Іспанія	12 548	3 594	28,64	12 604	3 412	27,07	94,52
Швеція	18 361	8 959	48,79	23 219	12 405	53,43	109,50
Швейцарія	20 883	9 906	47,44	25 126	14 121	56,20	118,47
Великобританія	15 463	6 441	41,65	25 744	5 024	19,52	46,85
США	27 010	2 780	10,29	27 924	3 075	11,01	107,02
ОЕСР (сер.)	12 907	3 888	30,12	15 695	4 806	30,62	101,66
ЄС-19 (сер.)	12 084	3 912	32,37	15 540 (ЄС-22)	5 201 (ЄС-22)	33,47	103,4

Джерело: складено автором на основі [106-107]

У регіональному розрізі трійку лідерів за часткою видатків на дослідження у структурі щорічних витрат на заклади вищої освіти в розрахунку на одного студента складають: Швейцарія (56,2% у 2013 р.), Швеція (52,4%) і Португалія (45,5%) [106-107]. Більше того, значення питомої ваги даного показника найбільшими темпами зросли в Португалії, Швейцарії та Нідерландах.

Дослідницька функція залишається однією із ключових функцій університетів поряд із навчальною. Разом з тим, вона набуває нових, більш масштабних обертів і нового значення. Для сучасних університетів дослідницька діяльність стає все більш привабливою з економічної точки зору, оскільки спроможна стати вагомою статтею надходжень до їх бюджетів. Проблематика проведеного дослідження вимагає, на нашу думку, аналізу структури витрат провідних вищих навчальних закладів світу на проведення наукових досліджень. Суттєво диверсифікованою є структура наукового бюджету провідних університетів США, що представлена такими джерелами: кошти федерального бюджету та бюджету штатів, кошти самого навчального закладу, кошти бізнесу, неприбуткових організацій та інші.

Аналіз даних табл. 2.7 дозволяє відзначити, що найвищі показники фінансування науково-дослідної діяльності державним сектором демонструють Університет Джона Хопкінса (Johns Hopkins University), Університет Вашингтону (University of Washington) та Університет Мічигану (University of Michigan). Можемо також констатувати, що переважним джерелом фінансування дослідницької діяльності провідних американських університетів залишаються ресурси федерального уряду.

Серед аналізованих американських університетів лідерами за обсягами залучених із бізнес-сектору фінансових ресурсів на реалізацію науково-дослідних робіт виявились: Університет Дюка (Duke University, 226200 тис.дол.), Массачусетський технологічний університет (Massachusetts Institute of Technology, 119068 тис. дол.), Державний університет Огайо (The Ohio State University, 100986 тис. дол.), Стенфордський університет

(Stanford University, 92103 тис.дол.), Університет Каліфорнії – Сан-Дієго (University of California – San Diego, 73443 тис.дол.) [142]. Решта вищих навчальних закладів має дещо скромніші обсяги фінансування науково-дослідної діяльності з підприємницького сектору, які, однак, все ж є достатньо високими (особливо, безперечно, співрозмірно з відповідними показниками в Україні як, зрештою, і в низці інших країн пострадянського простору).

Таблиця 2.7

**Структура витрат університетів-лідерів Сполучених Штатів Америки
на наукові дослідження у розрізі джерел фінансування, тис. дол.
(2012 р.)**

Назва вищого навчального закладу	Джерела фінансування						Всього
	кошти федерального бюджету	кошти штату та місцевого бюджету	кошти закладу	кошти підприємницького сектору	кошти неприбуткових організацій	кошти інших донорів	
1	2	3	4	5	6	7	8
Університет Джона Хопкінса (Johns Hopkins University)	1 857 580 88,2%	5 109 0,2%	80 988 3,9%	47 102 2,2%	114 054 5,4%	1 352 0,1%	2 106 185 100%
Університет Мічигану Енн Арбор (University of Michigan – Ann Arbor)	791 729 60%	639 0,1%	433 249 32,8%	41 947 3,2%	46 970 3,6%	8 177 0,6%	1 322 711 100%
Університет Вісконсіну – Медісон (University of Wisconsin-Madison)	580 661 49,6%	72 156 6,2%	313 895 26,8%	23 152 2,0%	157 818 13,5%	22 097 1,9%	1 169 779 100%
Університет Вашингтону (University of Washington)	909 652 82%	14 741 1,3%	74 242 6,7%	19 731 1,8%	69 617 6,3%	21 025 1,9%	1 109 008 100%
Університет Каліфорнії – Сан-Дієго (University of California – San Diego)	656 891 61,2%	54 974 5,1%	118 616 11,1%	73 443 6,8%	112 971 10,5%	56 969 5,3%	1 073 864 100%
Університет Каліфорнії – Сан-Франциско (University of California-SF)	559 329 54,2	36 401 3,5%	160 711 15,6%	59 557 5,8%	127 679 12,4%	88 996 8,6%	1 032 673 100%
Університет Дюка (Duke University)	587 268 58,2%	5 539 0,6%	123 198 12,2%	226 200 22,4%	66 437 6,6%	1 269 0,1%	1 009 911 100%
Університет Каліфорнії (University of California, Los Angeles)	539 054 53,7%	46 780 4,7%	174 526 17,4%	51 311 5,1%	101 999 10,2%	89 705 8,9%	1 003 375 100%
Стенфордський університет (Stanford University)	338 759 46,4%	54 973 7,5%	137 894 18,9%	92 103 12,6%	86 601 11,9%	20 018 2,7%	730 348 100%

1	2	3	4	5	6	7	8
Колумбійський університет (Columbia University in the City of New York)	645 573 72,6%	12 580 1,4%	102 628 11,5%	37 341 4,2%	71 117 8,0%	20 248 2,3%	889 487 100%
Університет Північної Кароліни (University of North Carolina)	606 348 68,5%	14 722 1,7%	163 669 18,5%	26 722 3,0%	73 108 8,3%	222 0,03%	884 791 100%
Університет Пітсбургу (University of Pittsburgh)	637 857 73,6%	9 186 1,1%	182 144 21%	12 060 1,4%	25 391 2,9%	0	866 638 100%
Університет Пенсільванії (University of Pennsylvania)	669 970 79,%	20 185 2,4%	52 324 6,2%	42 744 5,1%	61 501 7,3%	353 0,04%	847 077 100%
Університет Міннесоти (University of Minnesota)	485 462 58,8%	50 691 6,2%	216 007 26,2%	29 657 3,6%	22 476 2,7%	21 880 2,7%	826 173 100%
Массачусетський технологічний університет (Massachusetts Institute of Technology)	496 132 60,2%	163 0,02%	80 832 9,8%	119 068 14,5%	88 595 10,8%	39 340 4,8%	824 130 100%
Корнельський університет (Cornell University)	472 673 58,9%	63 881 8%	145 93218,2%	31 365 3,9%	85 314 10,6%	3 222 0,4%	802 387 100%
Гарвардський університет (Harvard University)	589 860 73,8%	1 632 0,2%	69 386 8,7%	34 901 4,4%	91 040 11,4%	12 613 1,6%	799 432 100%
Пенсільванський державний університет (Pennsylvania State University)	531 421 66,6%	47 402 5,9%	138 999 17,4%	36 973 4,6%	38 626 4,8%	4 258 0,5%	797 679 100%
Державний університет Огайо (The Ohio State University)	445 635 58,1%	69 456 9,1%	91 490 11,9%	100 986 13,2%	25 108 3,3%	33 838 4,4%	766 513 100%
Університет Кароліни, Берклі (University of California, Berkeley)	269 734 60,4%	7 700 1,7%	138 499 31,0%	13 892 3,1%	16 347 3,7%	257 0,06%	446 429 100%

Джерело: складено автором на основі [142]

Таким чином, урядом США приділяється виключно важлива увага університетській науці, що знаходить прояв у превалюванні коштів федерального бюджету серед джерел фінансування науково-дослідницьких і дослідно-конструкторських робіт. Причому, науково-технічний, дослідницький та інноваційний потенціал, а також наявність у університету

ефективних і передових наукових досягнень та відкриттів безпосередньо впливає на обсяги залучення фінансових ресурсів із державного сектору.

Більше того, фінансові надходження з державного сектору до бюджетів вищих навчальних закладів на проведення наукових досліджень не обмежуються коштами федерального бюджету – вони доповнюються ресурсами з місцевих бюджетів, бюджетів штатів. У структурі фондів аналізованих американських вишів суттєву частку кошти штату та місцевого бюджету становлять у Державному університеті Огайо (9,1%), Корнельському університеті (8%), Стенфордському університеті (7,5%), Університеті Вісконсіну (6,2%) та Університеті Міннесоти (6,2%).

У більшості випадків на другому місці у структурі фінансування науково-дослідної діяльності перебувають власні кошти університетів. Володіючи потужним інтелектуальним потенціалом, університети спроможні завчасно визначити перспективність наукових розробок і провести відповідні дослідження за рахунок власних коштів з метою подальшої успішної комерціалізації отриманих результатів.

Особливе місце у структурі фондів провідних університетів посідає бізнес-сектор, роль якого щорічно зростає. Питома вага коштів підприємницького сектору в обсягах фінансування науково-дослідницької діяльності навчального закладу фактично віддзеркалює та може слугувати своєрідним індикатором ступеню наближення академічної науки та реального сектору економіки, а також опосередкованим показником рівня усвідомлення і чутливості університету до актуальних проблем бізнесу.

Однозначно обґрунтованим з наукової, практичної та економічної точки зору бекграундом ефективного співробітництва секторів бізнесу та вищої освіти є налаштованість і зацікавленість їх суб'єктів у такого роду співпраці. Взаємовигідність партнерства у рамках «трикутника знань» базується на перманентному розширенні обома сторонами кооперації кола послуг, що можуть надаватись на пільгових (у фінансовому чи часовому плані) умовах партнерам.

Враховуючи виключну важливість фактору часу в умовах сучасної конкуренції, можна констатувати необхідність забезпечення оперативного трансферу інформації про інноваційні розробки та винаходи від університетів до підприємців. Окрім того, науково-дослідні роботи навчальних закладів доречно орієнтувати на ідентифікацію напрямів, розробку механізмів, виявлення резервів і знаходження інструментів розв'язання актуальних проблем розвитку бізнес-сектору в цілому чи його суб'єктів зокрема.

Для забезпечення стійкого розвитку співробітництва університетів і бізнесу важливо напрацювати дієві механізми та визначити ключові стимулятори активізації співпраці й підвищення економічного інтересу обох сторін у реалізації спільної діяльності. Ініціатива співробітництва має бути суспільною, що повинно ґрунтуватись на взаємовигідності та постійному підвищенні ефективності партнерства університетів із суб'єктами підприємницького сектору країни. Важливим при цьому є моніторинг інтересів, проблем, дестабілізуючих чинників, дестимуляторів, бар'єрів у розвитку, а також пріоритетних та потенційних можливостей, наявних і перспективних резервів посилення взаємозв'язків науково-освітніх та підприємницьких структур між собою. Постійне відстеження університетами запитів бізнес-середовища забезпечить високу адаптивність і адекватність їх навчально-методичної і науково-дослідної діяльності викликам та потребам реального сектору економіки.

Згідно з даними табл. 2.8, протягом останнього десятиріччя лідерські позиції за обсягами дослідницьких бюджетів обіймають традиційно Університет Джона Хопкінса та Університет Мічігану Енн Арбор. Окремо при цьому доцільно виділити Університет Північної Кароліни – Чапел Хілл, якому вдалось за 12-річний період переміститись із 32 місця у 2000 р. на 9 місце у 2012 р. [166].

**Топ-10 університетів Сполучених Штатів Америки за сукупними
обсягами витрат на дослідницьку діяльність**

Назва університету	2012		2011		2010		2005		2000	
	Усього, тис.дол	Місце	Усього, тис.дол	Місце	Усього, тис.дол	Місце	Усього, тис.дол	Місце	Усього, тис.дол	Місце
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Університет Джона Хопкінса (Johns Hopkins University)	2 092 999	1	2 135 547	1	1 997 252	1	1 443 792	1	901 156	1
Університет Мічигану Енн Арбор (University of Michigan – Ann Arbor)	1 247 680	2	1 212 990	2	1 128 686	2	808 887	2	551 556	3
Університет Вашингтону (University of Washington-Seattle)	1 065 414	3	1 112 526	3	995 036	3	707 519	8	529 342	5
Університет Каліфорнії – Сан-Дієго (University of California – San Diego)	1 065 306	4	1 003 584	6	937 982	6	721 035	6	518 559	6
Університет Каліфорнії – Сан-Франциско (University of California – San Francisco)	1 032 673	5	995 226	7	935 509	7	754 444	5	443 013	9
Університет Вісконсину – Медісон (University of Wisconsin-Madison)	1 030 605	6	1 022 723	4	940 286	5	798 099	3	554 361	2
Університет Дюка (Duke University)	1 004 759	7	1 018 241	5	980 514	4	630 752	10	356 625	20
Університет Каліфорнії – Лос-Анджелес (University of California - Los Angeles)	969 682	8	942 450	8	899 677	8	785 625	4	530 826	4
Університет Північної Кароліни - Чапел Хілл (University of North Carolina - Chapel Hill)	864 748	9	762 620	15	746 828	14	441 033	27	269 072	32
Стенфордський університет (Stanford University)	854 580	10	868 393	10	810 300	9	714 897	7	454 780	8

Джерело: [166]

Основна частка фінансування науково-дослідницької діяльності у секторі вищої освіти припадає на природничі та прикладні науки – табл. 2.9. (Природничі науки традиційно включають фізику, астрономію, хімію, біологію, географію, геофізику, геологію та медицину, що на основі сучасної класифікації доповнюється також аграрними науками, математикою, інформатикою і механікою. Саме природничі науки є базою для низки різноманітних прикладних наук – гідравліки, матеріалознавства,

аеродинаміки, теплотехніки, навігації, технічних наук, машинобудування тощо). Беручи до уваги, що прикладні науки зорієнтовано на вирішення конкретних актуальних проблем об'єкта, зрозумілим є інтерес бізнесу до фінансування науково-дослідницьких робіт саме прикладного характеру.

Таблиця 2.9

**Структура фінансування науково-дослідницької діяльності
університетів-лідерів Сполучених Штатів Америки у розрізі наукових
напрямів, тис. дол. (2012 р.)**

Університет	Сукупні витрати на наукові дослідження	у тому числі		
		на природничі науки (science)	на прикладні науки (engineering)	інше
1	2	3	4	5
Університет Джона Хопкінса (Johns Hopkins University)	2 106 185 100%	1 233 438 58,6%	859 561 40,8%	13 186 0,6%
Університет Мічигану Енн Арбор (University of Michigan – Ann Arbor)	1 322 711 100%	1 026 614 77,6%	221 066 16,7%	75 031 5,7%
Університет Вісконсину – Медисон (University of Wisconsin-Madison)	1 169 779 100%	916 863 78,4%	113 742 9,7%	139 174 11,9%
Університет Вашингтону (University of Washington)	1 109 008 100%	961 218 86,7%	104 196 9,4%	43 594 3,9%
Університет Каліфорнії – Сан-Дієго (University of California – San Diego)	1 073 864 100%	939 199 87,5%	126 107 11,7%	8 558 0,8%
Університет Каліфорнії – Сан-Франциско (University of California-San Francisco)	1 032 673 100%	1 032 673 100%	0	0
Університет Дюка (Duke University)	1 009 911 100%	946 167 93,7%	58 592 5,8%	5 152 0,5%
Університет Каліфорнії (University of California, Los Angeles)	1 003 375 100%	898 926 89,6%	70 756 7,1%	33 693 3,4%
Стенфордський університет (Stanford University)	903 238 100%	722 400 80%	131 406 14,6%	-
Колумбійський університет (Columbia University in the City of New York)	889 487 100%	788 570 88,7%	59 239 6,7%	41 678 4,7%
Університет Північної Кароліни (University of North Carolina)	884 791 100%	860 791 97,3%	3 957 0,5%	20 043 2,3%
Університет Пітсбургу (University of Pittsburgh)	866 638 100%	808 626 93,3%	31 167 3,6%	26 845 3,1%
Університет Пенсільванії (University of Pennsylvania)	847 077 100%	767 369 90,6%	45 841 5,4%	33 867 4,0%
Університет Міннесоти (University of Minnesota)	826 173 100%	715 839 86,7%	90 993 11%	19 341 2,3%
Массачусетський технологічний університет (Massachusetts Institute of Technology)	824 130 100%	405 168 49,2%	365 199 44,3%	53 763 6,5%
Корнельський університет (Cornell University)	802 387 100%	711 943 88,7%	87 851 11%	2 593 0,3%
Гарвардський університет (Harvard University)	799 432 100%	706 020 88,3%	47 953 6%	45 459 5,7%
Пенсільванський державний університет (Pennsylvania State University)	797 679 100%	485 083 60,8%	298 811 37,5%	13 785 1,7%
Державний університет Огайо (The Ohio State University)	766 513 100%	570 741 74,5%	149 341 19,5%	46 431 6%
Університет Кароліни, Берклі (University of California, Berkeley)	730 348 100%	524 471 71,8%	172 433 23,6%	33 444 4,6%

Джерело: складено автором на основі [142]

Значна частка фінансових ресурсів спрямовується на виконання наукових досліджень у галузях медицини та біології. Поряд із цим, стрімко нарощуються обсяги фінансування досліджень у напрямі електроніки (електронної інженерії). Наприклад, Університет Каліфорнії (Сан-Франциско) абсолютно всі залучені та власні кошти направляє на виконання природничих наук: з переважанням медичних наук – близько 987 млн. дол. у 2012 р., тоді як на проекти у сферах хімічних та біологічних наук було виділено приблизно 46 млн. дол. [142]. У приведеному рейтингу на перших позиціях за обсягами фінансування прикладних наук (engineering) знаходились Університет Джона Хопкінса (859,6 млн дол.) та Массачусетський технологічний університет (365,2 млн дол.) [142].

Аналіз структури надходжень для виконання університетами науково-дослідницьких робіт дозволяє констатувати зазвичай переважаючу пріоритетність природничих наук з точки зору їх фінансування. Причому деякі провідні заклади вищої освіти (зокрема, наприклад, Університет Каліфорнії – Сан-Франциско, Університет Дюка, Університет Каліфорнії – Лос-Анджелес, Університет Північної Каліфорнії, Університет Пітсбургу, Університет Пенсільванії та ін.) більше 90% надходжень на науково-дослідну діяльність спрямовують на проведення досліджень природничого характеру. Прикладні науки складають 44,3% загального обсягу фінансування науково-дослідницької діяльності у Массачусетському технологічному університеті, 40,8% – в Університеті Джона Хопкінса, 37,5% – в Пенсільванському державному університеті та ін.

Проведений статистичний аналіз дозволяє зробити висновок про превалювання ролі бізнес-сектору у фінансуванні науково-дослідної діяльності в країнах ЄС-28 у цілому, Сполучених Штатах Америки, Японії. Причому відсоткове співвідношення між обсягами фінансування даного виду діяльності зберігається приблизно сталим протягом 13 останніх років – рис. 2.7.

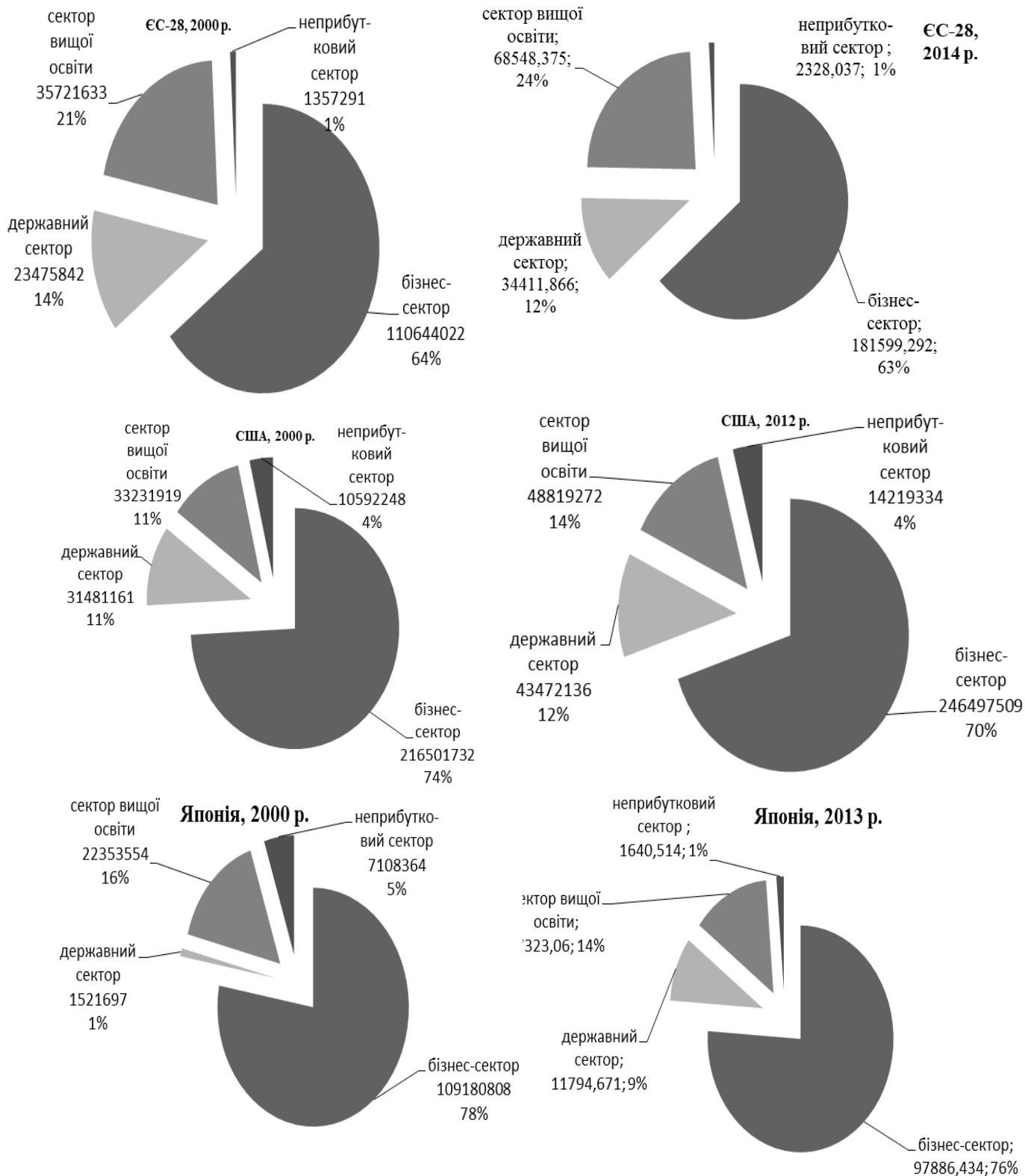

Рис. 2.7. Структура джерел фінансування науково-дослідної діяльності, млн.євро

Джерело: побудовано автором на основі [113]

Одну із ключових ролей у фінансуванні науково-дослідницької діяльності в країнах ЄС-28 відіграє сектор вищої освіти. Тоді як у 2014 р. на

підприємницький сектор припадає 63% усіх витрат на наукові дослідження, на сектор вищої освіти відводиться традиційно більше 20% [113]. Причому простежується тенденція до поступового скорочення питомої ваги державного фінансування науково-дослідницьких робіт в країнах ЄС-28: з 14% у 2000 р. до 12% у 2014 р., що, однак, в абсолютному виразі все ж відображається у зростанні державних витрат на науково-дослідні роботи в євровому еквіваленті – із 23,5 млн євро у 2000 р. до 34,4 млн євро у 2014 р. [113]. Однозначно позитивною є тенденція до нарощування обсягів фінансування наукових досліджень університетами країн ЄС-28, що наочно демонструє зростання внеску сектору вищої освіти в науково-технічний, інноваційний та соціально-економічний розвиток сучасних розвинених країн світу.

Закономірність по переважанню підприємницького фінансування наукових досліджень зберігається і в США, де сягає 70% усіх витрат на дану сферу. При цьому також простежується тенденція до підвищення ролі сектору вищої освіти в науково-дослідницькій діяльності країни, що супроводжується зростанням питомої ваги участі держави у фінансуванні науково-дослідницьких робіт з 11% у 2000 р. до 14% у 2012 р. [113].

Стабільно високий ступінь фінансової підтримки бізнес-сектору в науково-дослідницькій діяльності демонструють підприємства Японії, на які припадає 76% всіх витрат на наукові дослідження у 2013 р. Друге місце серед джерел фінансування в країні посідає сектор вищої освіти. При цьому внесок державних структур є порівняно невеликим, хоча й характеризується певним приростом за період з 2000 по 2013 рр. – з 1% до 9% витрат на дослідження відповідно [113].

Успішність реалізації науково-дослідницької діяльності університетів залежить від низки чинників кадрового, фінансового і матеріально-технічного забезпечення, від стратегії управління та стимулювання. Наприклад, у стратегічних цілях розвитку Американського університету

(American University) на період до 2015 р. (які було успішно і своєчасно досягнуто) передбачено:

1) збільшення фінансового забезпечення діяльності дослідницьких центрів та інститутів з метою активізації рівня залученості університету до формування ідей і вирішення вагомих актуальних питань: із 470 тис. дол. у 2010 р. до 1024 тис. дол. у 2013 р. із значним скороченням у наступні періоди – до 320 тис. дол. у 2014 і 2015 роках;

2) стабільно високу підтримку інновацій та дослідницьких центрів і інститутів в університеті: з 1796 тис. дол. у 2010 р. до 3628 тис. дол. у 2013 р. при запланованому скороченні у 2014 р. до 1165 тис. дол.;

3) вдосконалення університетської дослідницької інфраструктури (включаючи бібліотеку) на умовах нарощування фінансування з 430 тис. дол. у 2010 р. до 1270 тис. дол. у 2013 р. і плановому скороченні у 2014 р. до 370 тис. дол. [96].

З огляду на вищеприведені дані Американського університету, можна впевнено говорити про вагомий роль і належний рівень уваги керівництва до проблем розвитку науково-дослідної діяльності, яка потребує вагомих фінансових капіталовкладень. Навіть враховуючи проаналізовані скорочення, для України дані показники фінансування науково-дослідної та інноваційної діяльності освітніх установ залишаються на даному етапі розвитку економіки недосяжними. Саме тому актуальним стає пошук альтернативних джерел фінансування, серед яких окремо слід виділити грантову і спонсорську допомогу. Досвід провідних університетів світу засвідчує перспективність такого роду джерел фінансування університетської науки. Один лише Гарвардський університет у 2014 р. залучив до бюджету 117,2 млн. дол. у вигляді нефедеральних спонсорських грантів, що на 6 072 тис. дол. більше ніж у 2013 р. [118]. Зведена статистика по обсягах і типах грантової допомоги світовим університетам (з акцентом на недержавні грантові програми) представлена в табл. 2.10.

Показники грантової підтримки деяких провідних університетів світу

Назва університету	Тип грантової підтримки	Одиниці виміру	Обсяг грантової підтримки	
			2013 р.	2014 р.
1	2	3	4	5
Кембриджський університет	Дослідницькі гранти та контракти	тис. фунтів стерлінгів	332	371
Гарвардський університет	Нефедеральні спонсорські гранти	тис. дол.	111068	117140
Массачусетський технологічний інститут	Проспонсовані дослідження	млн. дол.	*	1283,2
	Непроспонсовані дослідження	млн. дол.	*	777,4
Прінстонський університет	Приватні подарунки, гранти і контракти	тис. дол.	87889	83873
	Урядові гранти і контракти	тис. дол.	249132	272280
Єльський університет	Грантові та контрактні надходження (доходи)	тис. дол.	680299	670992
Віденський університет економіки та бізнесу	Дослідницькі гранти	млн. євро	17,2	*
	Фінансування дослідницьких проектів	млн. євро	5,8	*
	Внесок національних приватних організацій в дослідницьку діяльність	євро	550929,02	*

Примітка:

* - дані відсутні

Джерело: складено автором на основі [118; 125; 134-135; 155; 160-161]

До речі, у Массачусетському технологічному інституті у 2014 р. 44% усіх витрат на науково-дослідницьку діяльність було проспонсовано партнерами і лише 27% витрат (777,4 млн.дол) покрито без залучення спонсорської і грантової допомоги. Причому, при сукупному річному доході інституту від науково-дослідницької діяльності в розмірі 3124,3 млн. дол., 27% (тобто 828,7 млн. дол.) у 2014 р. становили надходження від наукових досліджень, проведених Лінкольнською лабораторією інституту, а 21% доходів (тобто 668,6 млн. дол.) – від досліджень Кампусу [125].

Стосовно Прінстонського університету можна чітко простежити тенденцію до стабільно високої зацікавленості та фінансової участі

державного і приватного секторів економіки у реалізації наукових досліджень (рис. 2.8). Значна зацікавленість суспільства і бізнесу країни у передових наукових розробках проявляється у сталому нарощуванні обсягів урядової (з 153,3 млн. дол. у 2000 р. до 272,3 млн. дол. у 2014 р.) та приватної (з 58,0 млн. дол. у 2000 р. до 87,9 млн. дол. у 2013 р.) грантової дослідницької допомоги Принстонському університету [134].

У даному контексті також слід згадати про Єльський університет, що характеризується стабільно високими показниками грантових надходжень і контрактних доходів, що візуалізовано на рис. 2.9. Зокрема, йдеться про збільшення значення цього показника з 417,7 млн. дол. у 2002 р. до 671 млн. дол. у 2014 р. [161].

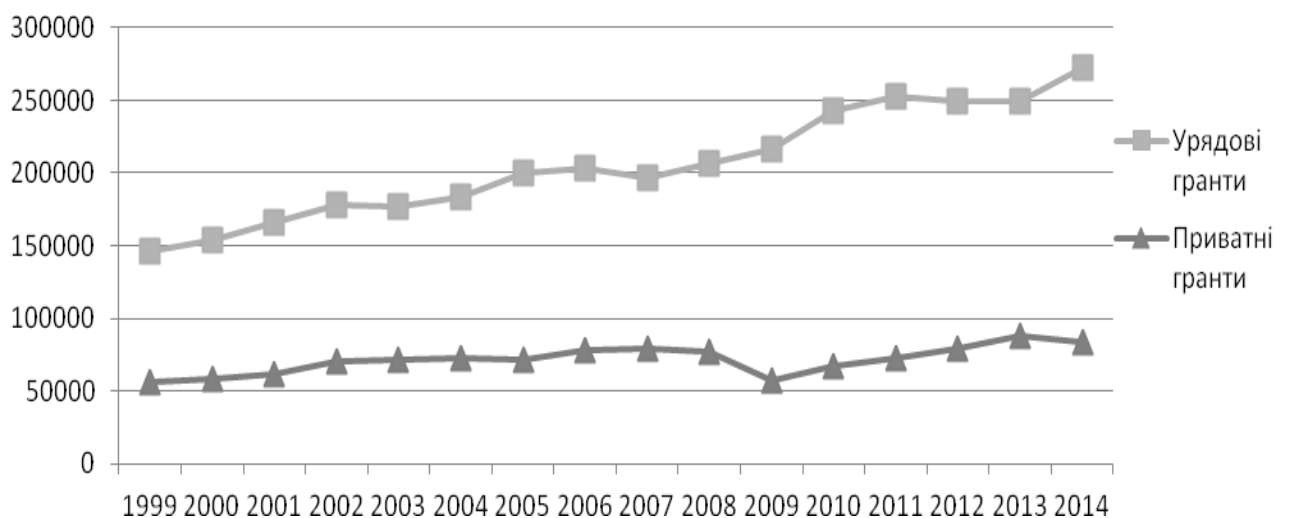

Рис. 2.8. Динаміка грантової підтримки Принстонського університету,

тис. дол.

Джерело: побудовано автором на основі [134].

Наукові дослідження і розробки виступають в якості одного із найбільш вагомих і перспективних джерел фінансових надходжень до бюджету Йоркського університету (University of York): щорічно від 45 до 60 тис. фунтів стерлінгів – рис. 2.10. [155].

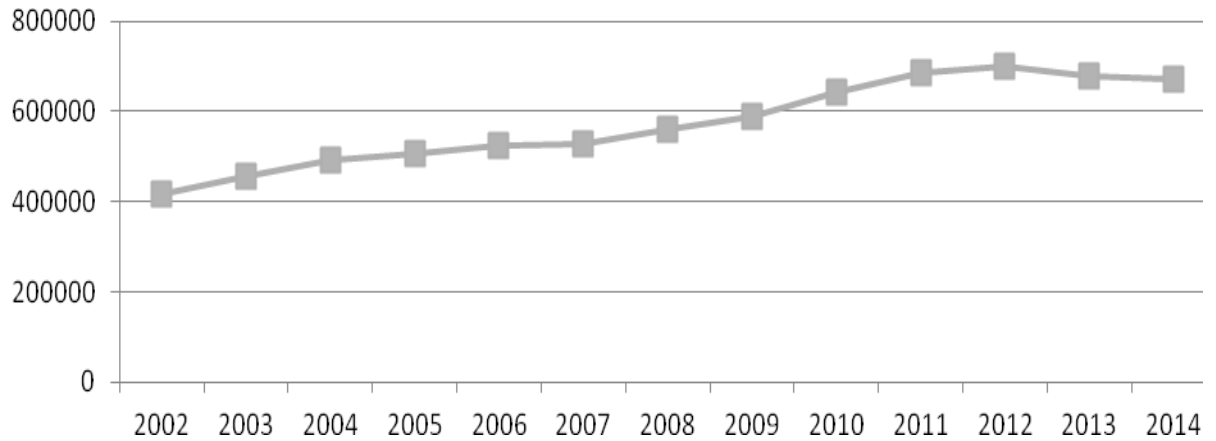

Рис. 2.9. Динаміка грантових і контрактних доходів Єльського університету, тис.дол.

Джерело: побудовано автором на основі [161]

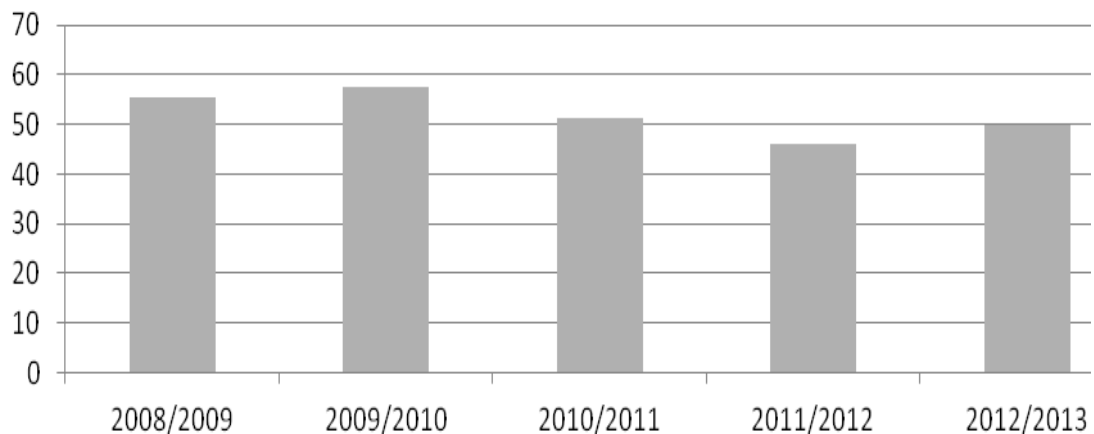

Рис. 2.10. Динаміка надходжень Йоркського університету від науково-дослідної діяльності, тис. фунтів стерлінгів

Джерело: побудовано автором на основі [155]

Більшість університетів світу усвідомлює та робить активні кроки по диверсифікації джерел фінансування з особливим акцентом на активізації спонсорів і грантодавців у науково-дослідній сфері. Наприклад, Віденський університет економіки та бізнесу (Австрія) у 2013 р. отримав дослідницькі гранти на загальну суму 17,2 млн. євро, що становило 12% усіх доходів вищого навчального закладу. При цьому додатково даною освітньою

установою було залучено 5,8 млн. євро (тобто 4,1% сукупних доходів) на фінансування реалізації проектів дослідницького характеру. Якщо ж говорити про участь і внесок приватного сектору в науково-дослідну діяльність університету, то в аналізованому періоді у євровому еквіваленті він становив більш ніж півмільйона [160].

Деталізована статистика структури доходів провідних університетів світу, що активно реалізують підприємницьку діяльність та розширюють спектр виконуваних підприємницьких функцій, у динаміці представлена даними табл. 2.11 та Додатку Л.

Таблиця 2.11

Структура доходів провідних університетів світу, %

Університети	Доходи від освітніх послуг	Доходи від інвестицій / ендаумент-фонд	Гранти та контракти	Доходи від збуту товарів і надання послуг	Інші доходи
Гарвардський університет	19	35,2	21	-	24,8
Єльський університет	9	35	25	20	11
Стенфордський університет	12,1	21,9	31	13,7	11,3
Массачусетський технологічний університет	10	24	49	-	17
Прінстонський університет	19	46	18	-	17
Університет Техасу	10	7	19	-	64
Університет Святого Томаса	59	19	1	-	21
Університет штату Канзас	24	1	22	-	53
Альбертський університет	27,8	2,5	7,4	43,9	18,4
Корнельський університет	16	9	19	22	34

Джерело: складено автором на основі: [96; 118; 125; 127; 134-135; 161]

Аналіз структури фондів дослідницької діяльності провідних підприємницьких університетів світу дозволяє зробити обґрунтований

висновок про виключну актуальність розвитку міжнародної діяльності в напрямі залучення коштів іноземних організацій і фондів у формі грантів. Зокрема, на мікрорівні – це гранти індивідуальної мобільності дослідників; на мезорівні – гранти колективам учених; на макрорівні – групам вищих навчальних закладів; на мегарівні – консорціумам університетів різних країн.

Офіційна статистична та звітна інформація дозволяє відзначити стійку прив'язку масштабів науково-дослідної діяльності університетів світу до грантової підтримки. Саме різноманітні гранти є вагомою статтею доходів Кембриджського, Гарвардського, Принстонського, Єльського університетів, Массачусетського технологічного інституту.

Сьогодні функціонує чимало програм, націлених на модернізацію діяльності вищих навчальних закладів, підвищення ефективності їх науково-дослідницької роботи за посередництва присудження грантів об'єднанням університетів різної географічної приналежності. Така форма співпраці забезпечує поширення передового досвіду та впровадження найкращих і позитивно апробованих на практиці моделей, механізмів, підходів, інструментів дослідницької роботи у межах глобального освітнього середовища в цілому. Ряд грантів (зокрема, індивідуальної мобільності науковців) вимагає обов'язкового повернення аплікантів на батьківщину після завершення терміну грантової фінансової підтримки, що доцільно розглядати в якості реальної перспективи оновлення науково-освітньої складової діяльності навчальних закладів у різних країнах. Окрім вищезазначеного, здобуття гранту міжнародного фонду, поряд із поліпшенням фінансового забезпечення досліджень, суттєвим чином сприяє оперативній інтеграції систем вищої освіти країн у глобальне освітнє середовище.

Зважаючи на те, що за сучасних умов грантова проектна діяльність виявляється вагомим джерелом наповнення бюджетів, між університетами спостерігається активна конкурентна боротьба за здобуття грантів. Нині

широкою популярністю користуються міжнародні науково-освітні програми, найбільш масштабними серед яких є: Tempus / Erasmus +, Горизонт 2020, програми ім. Фулбрайта, ім. Кіркленда, програми Британської ради, IREX (Представництва ради міжнародних наукових досліджень та обмінів), Американська Рада наукових товариств, Міжнародний Вишеградський фонд, Фонд ім. О. Гумбольдта, Програма НАТО «Наука заради миру та безпеки», Пригорами Східного Партнерства, Німецька служба академічних обмінів (DAAD) та ін.

Роль міжнародних грантів у забезпеченні фінансової стійкості, матеріального стимулювання персоналу, модернізації матеріально-технічної бази та активізації й ефективізації науково-дослідницької діяльності університетів яскраво демонструється наступними фактами. У період з 2007 по 2013 р. у межах Сьомої Рамкової програми (7th Framework Programme) було подано 136 тис. проектних пропозицій, із яких 25 тис. отримали грантове фінансування на сукупну суму 41,7 млрд. євро. Причому стабільне лідерство демонстрували Великобританія, Нідерланди, Німеччина, Швеція, Швейцарія та Ізраїль (табл. 2.12). Більш конкретизовано можна зазначити, що завдяки участі у Сьомій Рамковій програмі Оксфордський університет отримав надходження до власного бюджету сумарним обсягом 437 млн. євро, Кембриджський – 424 млн. євро, Університетський коледж Лондона – 352 млн. євро [152].

Протягом 2002-2013 рр. представники Данії брали участь у реалізації 3135 проектів дослідницького та інноваційного характеру, освоївши при цьому 1,4 млрд євро від Європейської Комісії у рамках Шостої (близько 79 млн. євро на рік) та Сьомої (151,5 млн. євро на рік) Рамкових програм. За програмою Горизонт-2020 за результатами 2014 р. представленість датській організацій залишається достатньо задовільною – 2,3% проти запланованих міністерством країни рівні 2,5% (для порівняння: представленість у Шостій Рамковій програмі становила 2,3 %, у Сьомій – 2,36%) [126].

Кількість проектів у рамках Сьомої рамкової програми ЄС за деякими сферами їх спеціалізації, 2007-2013 рр.

Країна	Сільське господарство	Екологія	Енергетика	Охорона здоров'я	Усього проектів
Австрія	145	157	71	191	2993
Бельгія	331	214	140	295	4552
Болгарія	43	45	18	23	590
Хорватія	25	23	14	21	351
Кіпр	15	21	15	10	436
Чехія	85	63	22	77	1216
Данія	197	130	97	200	2275
Естонія	29	21	11	54	502
Фінляндія	148	83	55	166	2089
Франція	419	275	198	551	8909
Німеччина	519	425	285	776	11404
Греція	147	140	72	117	2340
Угорщина	87	57	23	96	1350
Ірландія	108	55	35	109	1740
Італія	460	296	183	509	8471
Латвія	24	11	13	17	267
Литва	24	19	12	24	358
Люксембург	7	10	4	19	233
Мальта	9	9	3	4	177
Нідерланди	467	298	169	558	6191
Польща	100	76	53	96	1892
Португалія	123	94	69	68	1923
Румунія	41	69	17	48	898
Словаччина	26	19	15	18	411
Словенія	55	55	23	48	771
Іспанія	360	291	211	388	8462
Швеція	145	135	88	255	3210
Великобританія	508	379	191	699	12591

Джерело: [153]

Останні роки демонструють значну зацікавленість наукових кіл до програми Горизонт-2020 (Horizon-2020). Станом на 30.10.2015 р. 4190 проектів, учасниками яких є 7804 організацій, здобули гранти в рамках даної програми. Очевидними лідерами виявились: Великобританія, Нідерланди, Німеччина, Швеція, Ірландія, Ізраїль, Данія, Бельгія, Фінляндія, Італія. Наприклад, вісім датських університетів залучили до своїх бюджетів 136 млн. євро; чотири ірландські університети –

62,3 млн. євро. Також можна відзначити Університетський коледж Лондона із загальним обсягом надходжень у формі грантів у рамках Горизонту-2020 у розмірі 49,9 млн. євро, Кембриджський університет – 44,6 млн. євро, Імперський коледж Лондона – 43,8 млн. євро, Оксфордський університет – 40,7 млн. євро [152].

Реалізація проектів нерідко передбачає формування потужних консорціумів університетів. Зокрема, у рамках програми Горизонт-2020 було присуджено грант у 20 млн. євро консорціуму Atlantos project, до складу якого входить 62 партнерські організації [152].

Аналізуючи масштабні міжнародні науково-освітні програми, варто окремо відзначити всесвітньовідому програму Європейського Союзу Tempus, метою якої було забезпечення проектної активності у країнах Східної Європи. Очевидними лідерами її виявились: Україна (участь у 33 проектах Tempus у 2013 р.) і Російська Федерація (участь у 28 проектах Tempus у 2013 р.) – табл. 2.13. Протягом п'ятирічного періоду (з 2008 р. по 2013 р.) максимальні параметри темпів приросту кількості проектів Tempus, у яких задіяні вищі навчальні заклади країни, спостерігались у Грузії, Вірменії, Азербайджані, Туркменістані [108].

Таблиця 2.13

Динаміка кількості проектів Tempus у регіональному розрізі

Регіон	Країна	2008	2013	Темп приросту кількості грантів, %
1	2	3	4	5
Західні Балкани	Албанія	7	9	28,57
	Боснія і Герцеговина	9	10	11,11
	Косово	6	11	83,33
	Чорногорія	7	11	57,14
	Сербія	17	18	5,88
Центральна Азія	Казахстан	10	9	-10,00
	Киргизстан	4	7	75,00
	Таджикистан	2	7	250,00
	Туркменістан	1	4	300,00
	Узбекистан	3	11	266,67

1	2	3	4	5
Східна Європа	Вірменія	4	18	350,00
	Азербайджан	3	13	333,33
	Грузія	3	19	533,33
	Білорусь	4	13	225,00
	Молдова	9	9	0,00
	Україна	12	33	175,00
	Російська Федерація	20	28	40,00
	Алжир	3	9	200,00
Країни Південного Середземномор'я	Єгипет	7	16	128,57
	Туніс	6	16	166,67
	Ізраїль	2	7	250,00
	Йордан	3	11	266,67
	Лівія	4	12	200,00
	Марокко	9	20	122,22
	Сирія	3	2	-33,33
	Усього	76	171	125

Джерело: складено автором на основі [108]

Міжнародні програми розраховані не лише на дослідників і науковців, але і на студентів у тому числі. Наприклад, достатньо широку аудиторію аплікантів має міжнародна програма ім. Фулбрайта. У табл. 2.14 представлено дані по кількості отриманих студентських грантів у розрізі провідних / лідируючих вищих навчальних закладів. Аналогічна тенденція до нарощування проектної активності та грантової діяльності спостерігається як у науковому, так і в студентському середовищі, що наочно продемонстровано даними таблиці. У середньому приблизно 22% аплікаційних заявок у рамках Фулбрайтівської студентської програми виявляються успішними.

На нашу думку, участь у міжнародних науково-освітніх проектах, зокрема у реалізації проектів за рахунок грантів, перетворилась на достатньо вагомий інструмент конкурентної боротьби на світовому ринку. Причому він виявляється достатньо дієвим як в академічних колах, так і в

суспільстві в цілому та при залученні студентів (у тому числі, іноземних) зокрема.

Таблиця 2.14

Динаміка чисельності отриманих грантів у рамках Студентської програми ім.Фулбрайта

Місце	Назва університету	2014- 2015 навч.рік			2004 р.			темп приросту кількості отриманих грантів, %
		Кількісні отриманих грантів	Кількість поданих заявок	частка успішних заявок, %	Кількісні отриманих грантів	Кількість поданих заявок	частка успішних заявок, %	
1	2	3	4	5	6	7	8	9
1	Гарвардський університет	33	160	20,63	20	98	20,41	65,00
2	Університет Мічигану – Енн Арбор	28	120	23,33	18	86	20,93	55,56
3	Північно-західний університет	27	124	21,77	8	51	15,69	237,50
4	Університет Чикаго	26	107	24,30	16	73	21,92	62,50
5	Університет Каліфорнії, Берклі	22	91	24,18	26	86	30,23	-15,38
6	Браунівський університет	21	94	22,34	18	53	33,96	16,67
6	Університет Пенсільванії	21	76	27,63	17	76	22,37	23,53
6	Єльський університет	21	106	19,81	24	76	31,58	-12,50
7	Прінстонський університет	20	90	22,22	16	67	23,88	25,00
8	Рутгерс, Державний університет Нью-Джерсі	19	124	15,32	4	19	21,05	375,00
8	Університет Північної Кароліни (Чапел Хілл)	19	83	22,89	8	38	21,05	137,50
9	Університет Дьюка	17	63	26,98	17	50	34,00	0,00
10	Джорджтаунівський університет	16	90	17,78	8	35	22,86	100,00
10	Університет Міннесоти	16	63	25,40	8	21	38,10	100,00

Джерело: складено автором на основі [146]

Приведений вище фактографічний матеріал доводить значні масштаби міжнародних потоків на дослідницьку діяльність як у контексті розгляду глобального освітнього середовища, так і з точки зору аналізу діяльності окремих університетів. Необхідно констатувати виключну вагомість іноземних джерел (зокрема, у формі міжнародних грантів) у фінансуванні

дослідницької діяльності низки університетів світу. Причому слід наголосити на тому, що саме і міжнародна, і дослідницька діяльність стають напрямками реалізації підприємництва сучасних університетів, оскільки виступають все більш вагомими джерелами надходжень їх бюджетів.

Світовий досвід успішного і, що особливо важливо, прибуткового ведення університетами науково-дослідної діяльності має виключну цінність для України. Особливо враховуючи факти прагнення вітчизняної вищої освіти до інтеграції в глобальне освітнє середовище, а також забезпеченість держави висококваліфікованими, досвідченими і перспективними людськими ресурсами. На загальнодержавному та локальному рівнях активізації та ґрунтовної підтримки вимагає діяльність із розширення фінансових джерел зі зміщенням акцентів із переважно державного фінансування до залучення вищими навчальними закладами фінансових ресурсів з приватного (підприємницького) та іноземного секторів у формі грантової, спонсорської, меценатської чи іншої аналогічної підтримки в реалізації науково-дослідних і дослідно-конструкторських робіт.

Таким чином, приведений аналіз дозволяє констатувати високий ступінь привабливості дослідницької діяльності університетів в якості перспективного і достатньо прибуткового джерела наповнення їх бюджетів. Приклади провідних університетів світу засвідчують наявність широкого спектру науково-технічних послуг, які достатньо успішно можуть надаватись сучасними закладами третинної освіти, як установами консолідації інтелектуального потенціалу країни, на комерційних засадах на умовах повного делегування бізнес-структурами повноважень на виконання наукових досліджень або на умовах повноправного партнерства та безпосередньої участі представників підприємницького сектору в розробці та практичній реалізації науково-дослідних робіт (як на базі навчального закладу, так і на потужностях партнерських фірм та організацій).

Стабільне нарощування обсягів залучення коштів з іноземних і приватних джерел на науково-дослідницьку діяльність можливе лише при наявності високої ділової репутації, вагомих наукових досягнень і високого рівня конкурентоспроможності навчального закладу як на світовому ринку освітніх послуг (серед інших університетів), так і в бізнес-середовищі.

2.3. Методи та інструменти конкурентної боротьби на глобальному ринку інтелектуальних продуктів

У сучасних глобалізаційних умовах розвитку вищої освіти особливо актуалізується необхідність наукового пошуку економічно обґрунтованих і реалістичних, практично досяжних напрямів підвищення конкурентоспроможності вищих навчальних закладів. При формуванні глобального освітнього середовища та активному розвитку світового ринку освітніх послуг, важливими проблемами для низки університетів на сьогоднішній день являється як вихід на міжнародну арену, так і забезпечення утримання зайнятої на світовому ринку ніші й підвищення рівня власної конкурентоспроможності [40; 50]. Диверсифікація напрямів ведення навчальними закладами міжнародної діяльності цілком спроможна виявитись достатньо дієвим, ефективним і перспективним методом конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг.

В умовах тотальної глобалізації, що проникла як в економічні, так і в гуманітарні сфери життя суспільства, університети суттєво розширюють та диверсифікують свою міжнародну діяльність [50]. При цьому стратегії інтернаціоналізації орієнтуються не просто на збільшення доходів вищих навчальних закладів від експорту освітніх послуг, а на створення реальних передумов і засад успішної інтеграції національної системи вищої освіти в глобальне освітнє середовище. У такому контексті виключної актуальності

набуває необхідність дослідження світового досвіду з метою виявлення найбільш прийнятних і перспективних до впровадження у вітчизняну практику функціонування університетів позитивних зразків при умові збереження національної ідентичності і пристосування до сучасних реалій розвитку системи вищої освіти країни.

Провідні університети світу розширили масштаби міжнародної діяльності, в першу чергу, в навчальній сфері. Загальносвітовою тенденцією розвитку глобального освітнього середовища є масовізація вищої освіти, що проявляється у зростанні частки населення з вищою освітою. Наприклад, у країнах ЄС-28 в середньому питома вага населення з вищою освітою зростає з 17,4% у 2002 р. до 26% у 2014 р. Причому в даному регіоні найвищі показники по кількості населення з вищою освітою простежуються у Люксембурзі (39,6% у 2014 р.), Великобританії (36,6%), на Кіпрі (36,4%), у Норвегії (36,1%) та Ірландії (35,8%) [113]. Деталізовано аналізований параметр у географічному розрізі в рамках ЄС-28 візуалізовано даними рис. 2.11. Тож можемо впевнено виокремити загальносвітову тенденцію до стабільного зростання попиту на освітні послуги.

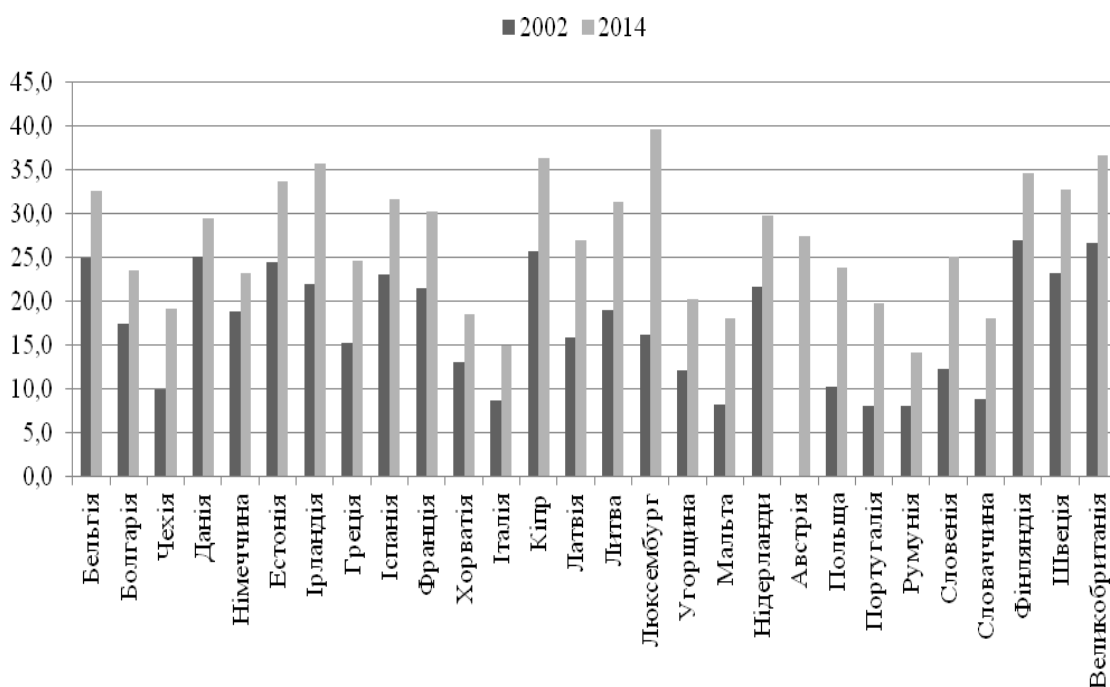

Рис. 2.11. Питома вага населення з вищою освітою в країнах ЄС-28, %

Джерело: [113]

Класичні підходи до визначення методів конкурентної боротьби передбачають їх класифікацію на цінову і нецінову, добросовісну і нечесну (недобросовісну). Для передових університетів світу висока ціна є конкурентною перевагою, що підтверджує високу якість освітніх послуг. Для основної частини закладів доступність ціни залишається суттєвим елементом їх маркетингових політик (табл. 2.15).

Таблиця 2.15

Вартість навчання в університетах деяких країн світу

Країна	Вартість навчання у школах (за рік)	Вартість навчання у коледжах (за рік)	Вартість навчання у вищих навчальних закладах (за рік)	Вартість проживання (за місяць)
Сполучені Штати Америки, долари США	від 15000	від 10000	від 17000	1200
Великобританія, фунти	20000 – 25000	8000 – 10000	9200 – 35000	800 - 1000
Франція, євро	від 1000	від 1000	1200 – 16000	800
Німеччина, євро	від 12000	від 12000	до 18000	700 - 1000
Канада, канадські долари	12000 - 70000	13000 - 18000	8000 – 35000	1000
Китай, долари США	350 – 500	1500 – 3000	від 6000	300
Швейцарія, євро	до 65000	до 65000	1000 – 8000	від 1000
Нідерланди, євро	6000 – 45000	від 21000	5800 – 28000	700 – 900
Ірландія, євро	від 16500	від 7000	від 9000	від 1100
Австрія, євро	23000	20000	400 – 1200	700 – 1000
Польща, євро	300 – 3000	300 – 3000	до 8000	400
Литва, євро	8000 - 10000	від 3000	1500 – 4000	500
Естонія, євро	до 10000	від 2000	1800 – 4000	400 – 500
Чехія, євро	до 1000	до 1000	до 15000	400 – 500
Угорщина, євро	до 1500	до 1500	2000 – 8000	400 – 500

Джерело: складено автором на основі [81]

Країни-експортери освітніх послуг, які тільки виходять на світовий ринок, у переважній своїй більшості застосовують саме методи цінової конкуренції, намагаючись залучити іноземних студентів шляхом

пропонування порівняно дешевших освітніх послуг (за рахунок порівняно нижчих витрат, зокрема на оплату праці персоналу) або надання пільг на оплату вартості навчання (наприклад, знижки чи безвідсоткові відстрочки в оплаті вартості навчання для соціально вразливих верств населення або талановитих студентів). Разом з цим, високі конкурентні позиції провідних університетів світу дозволяють залучати великі обсяги студентів (у тому числі, іноземних) навіть при збереженні значної вартості навчання – табл. 2.16.

Таблиця 2.16

Вартість навчання в кращих університетах США - лідерах рейтингу за версією USNews, 2014 р.

Місце в рейтингу	Назва університету	Вартість навчання для іноземних студентів, дол.	Сукупна кількість студентів, ос.
1	Прінстонський університет	41 820	8 014
2	Гарвардський університет	43 938	19 882
3	Єльський університет	45 800	12 109
4	Колумбійський університет	51 008	23 606
5	Стенфордський університет	44 757	18 136
6	Університет Чикаго	48 253	12 539
7	Массачусетський технологічний університет	45 016	11 301
8	Університет Дюка	47 488	15 465
8	Університет Пенсільванії	47 668	21 358
10	Каліфорнійський технологічний університет	43 362	2 181

Джерело: складено автором на основі [86; 148]

Можна зробити висновок, що цінова конкуренція на ринку освітніх послуг має певну специфіку. Конкурування засобами більш низьких цін властиве скоріше для нових суб'єктів, які тільки завойовують ринки. До того ж, цей метод ефективно може використовуватись тільки протягом коротко- чи середньострокового періоду – як правило, з метою привернення уваги іноземних студентів університетами, які намагаються вийти та

закріпити власні конкурентні позиції на світовому ринку. Реальні можливості тривалого зниження вартості навчання іноземних студентів є вкрай обмеженими в силу об'єктивних причин (інфляційні процеси, здорожчання комунальних послуг, збільшення ставок мінімальної заробітної плати тощо).

По-друге, зниження вартості навчання може досягатись за рахунок скорочення витрат, що, у свою чергу, означає зниження темпів оновлення матеріально-технічної бази (і що особливо важливо – придбання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій), а зменшення фонду оплати праці спроможно негативно відбитись на рівні продуктивності, творчості, інноваційності в роботі науково-педагогічних працівників, що у своїй сукупності чинить несприятливий вплив на якість освітніх послуг вищого навчального закладу.

З іншого боку, для провідних університетів встановлення високих цін є засобом підтвердження високої якості освітніх послуг, і таким чином стає додатковим стимулом активізації притоку студентів.

Справедливо буде відзначити, що на ринку освітніх послуг подекуди мають місце прояви нечесної (недобросовісної) конкуренції, що супроводжується дезінформацією абітурієнтів, студентів, партнерів та інших стейкхолдерів щодо реальної ефективності навчання в університеті, а також може проявлятися у переманюванні висококваліфікованих фахівців із конкуруючих вищих навчальних закладів. У разі жорсткої конкурентної боротьби на світовому ринку поодинокі навчальні заклади вдаються до так званого «чорного піару», наносячи таким чином шкоду діловій репутації своїх конкурентів.

Найбільш привабливими з позицій перспективності впровадження університетами на висококонкурентному світовому ринку освітніх послуг є нецінові методи. Основи класичного маркетингу в якості визначальних інструментів нецінової конкуренції виділяють асортимент, якість, рекламу продукції та підприємства (установи, організації), а також різноманітні

гарантії та додаткові послуги, що можуть надаватись суб'єктами конкурентного ринку [9; 52].

Перший і основний інструмент нецінової конкуренції між університетами світу – якість – набуває все більшого поширення та популярності в глобальному освітньому середовищі: світові лідери освітнього простору, міжнародні освітні організації визначають його як визначальний стратегічний пріоритет розвитку сучасних університетів. При цьому даний аспект, на нашу думку, слід розглядати бівекторно: з позицій якості освітніх послуг та якості діяльності вищого навчального закладу в цілому.

Підвищення якості освітніх послуг як наріжного каменю розвитку університету лежить в основі його конкурентоспроможності як на національному, так і на світовому ринку освітніх послуг. Масовізація вищої освіти, як одна із визначальних тенденцій розвитку освітнього простору, в жодному разі не нівелює роль якості освітніх послуг – обираючи вищі навчальні заклади серед їх широкого різноманіття на світовому ринку, абітурієнти все більшу увагу починають приділяти результатам зовнішньої неупередженої експертної оцінки якісного рівня підготовки фахівців в університеті.

До основних напрямів підвищення якості освітніх послуг можна віднести наступні: підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників; впровадження інноваційних інформаційно-комунікаційних технологій; посилення прикладної (практичної) складової в навчальному процесі; переймання передового світового досвіду; регулярність оновлення навчально-методичних матеріалів; зближення освітньої та науково-дослідної діяльності університетів при залученні студентів до проведення досліджень; проведення навчальних курсів та програм у відповідність до актуальних запитів роботодавців, потреб національної економіки та тенденцій розвитку глобального освітнього середовища; – створення умов для вільного доступу студентів і викладачів до найновіших наукових

журналів, монографій, статистичних даних, релевантних ресурсів мережі Інтернет тощо.

Конкуренція на світовому ринку освітніх послуг обґрунтовує доцільність реалізації заходів із забезпечення високого якісного рівня діяльності вищого навчального закладу в цілому, що конкретизується в наступних показниках: рівень якості та відповідність запитам ринку праці освітніх послуг; рівень конкурентоспроможності випускників університету на внутрішньому та світовому ринках праці; показники трансферу та комерціалізації знань; обсяги академічної мобільності; чисельність здобутих грантів національних та міжнародних фондів; ступінь фінансової автономії та ефективність фінансової діяльності університету; рівень використання інформаційно-комунікаційних технологій; рівень кваліфікації науково-педагогічних працівників тощо.

Поширеним методом нецінової конкурентної боротьби виступає розширення асортименту наданих послуг: від збільшення переліку освітніх послуг (впровадження нових навчальних курсів, програм, модулів, а також формування додаткових компетенцій з володіння іноземними мовами, інноваційним інформаційно-комунікаційним програмним забезпеченням чи з розвитку специфічних фахових здібностей і навичок) до розширення спектру послуг в науково-технічній сфері (пошук інвесторів-замовників наукових досліджень, патентування винаходів та їх популяризація серед потенційних покупців - суб'єктів підприємницького сектору), а також комерціалізації інших послуг (здача в оренду приміщень, обладнання, лабораторій, надання консультаційних послуг, проведення експертної діяльності і т.п.).

Основним інструментом нецінової конкуренції на світовому ринку освітніх послуг є реклама, що дозволяє залучати значну кількість студентів (у тому числі – іноземних) за рахунок інформування та ефективного позиціонування вищого навчального закладу. При рекламуванні акценти можуть ставитись на різні аспекти, основні серед яких: висока якість

освітніх послуг; престижність університету чи спеціальності; невисока вартість навчання; диверсифікація освітніх послуг; апікабельність випускників на ринку праці; високий рівень інноваційної активності університету та ін.

На рис. 2.12 представлено модель взаємозв'язку основних методів та інструментів конкурентної боротьби на світовому ринку інтелектуальних продуктів.

Систематизуючи вищепроаналізоване та керуючись поглядами М.Портера, доцільно охарактеризувати три основні типи стратегії конкуренції: лідерство у знижуванні, диференціація та фокусування [63-65]. З точки зору конкуренції між вищими навчальними закладами, при стратегії лідерства у знижуванні мова йде, головним чином, про маніпулювання інструментами цінової конкурентної боротьби.

Окремо при цьому слід наголосити на важливості ефекту масштабу, на тому, що конкуренція за даною стратегією має на увазі належне володіння фінансовими, матеріально-технічними та кадровими ресурсами, спроможними забезпечити ефективне функціонування вищого навчального закладу навіть в умовах зниження ним ціни послуг (що, у свою чергу, спричинює відчутне скорочення фінансових надходжень до бюджету університету).

Конкурентні стратегії диференціації та фокусування ґрунтуються на використанні інструментів нецінової конкуренції. При стратегії диференціації діяльність вищого навчального закладу націлюється на перманентне розширення спектру освітніх, науково-технічних, консультаційних, інформаційних та інших супутніх послуг усім зацікавленим особам. Завдяки цьому вдається залучити значно більшу кількість студентів (через пропонування широкого переліку освітніх продуктів) і партнерів-інвесторів (через пропозицію значного обсягу послуг різнонаправленого характеру).

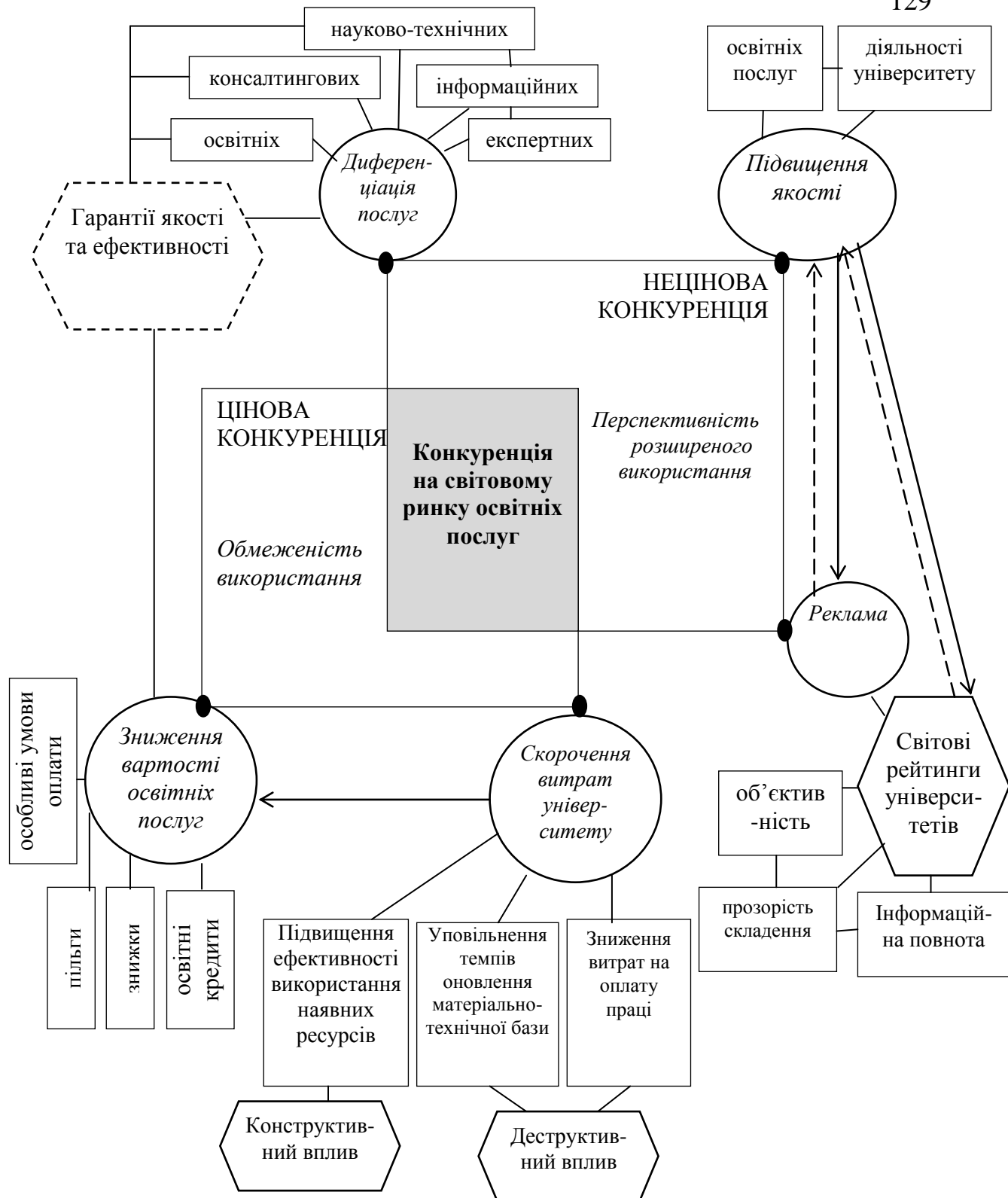

Рис. 2.12. Методи та інструменти конкурентної боротьби на світовому ринку інтелектуальних продуктів

Джерело: побудовано автором

Стратегія фокусування в конкурентній боротьбі цілком може бути успішно застосована на світовому ринку освітніх послуг. Конкурентні

позиції у даному випадку утримуються завдяки цілеспрямованому позиціонуванню університетом власної ролі і значення на конкретно ідентифікованому та обраному сегменті (певній, як правило, спеціалізованій «ніші») світового ринку освітніх послуг. Залучення студентів та партнерів забезпечується у даному випадку за рахунок гарантування високої якості та виключної ексклюзивності наданих послуг при їх дуже незначній диверсифікованості.

Провідні університети світу ведуть активну конкурентну боротьбу за залучення іноземних студентів, що обумовлено щорічним ускладненням демографічних проблем у низці країн світу (рис. 2.13). Скорочення кількості населення розвинених країн у віці 15-24 років є в основі численності студентського контингенту і вимагає від університетів активізації профорієнтаційної та маркетингової діяльності. Невідповідність між внутрішнім попитом на освітні послуги та потенційними можливостями освітніх установ в обсягах підготовки кадрів лежить в основі та по суті є першопричиною виходу університетів на світовий ринок освітніх послуг.

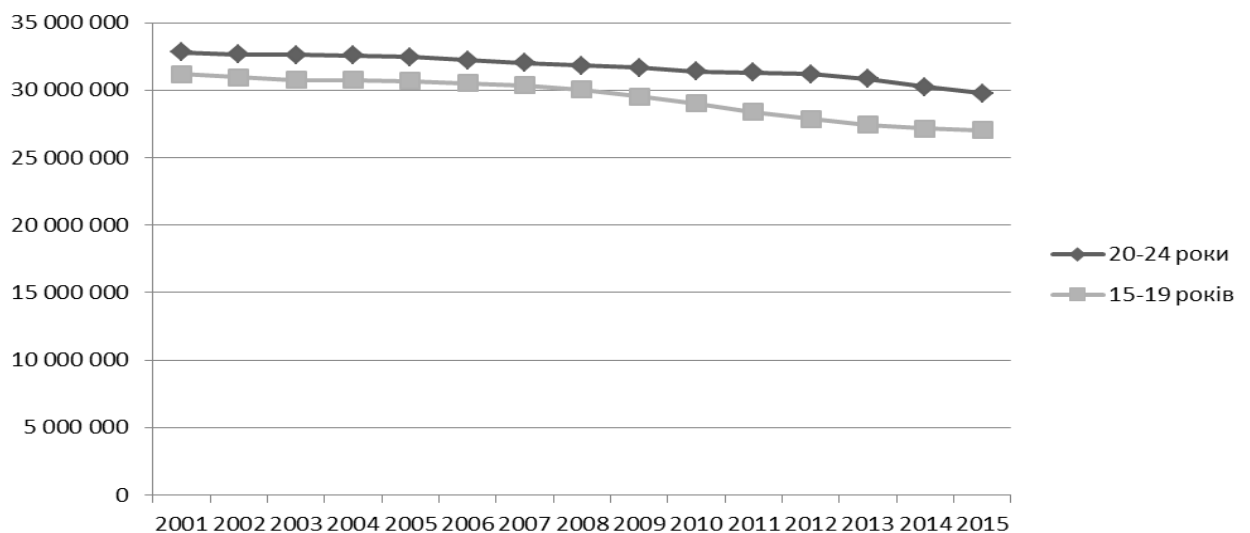

Рис. 2.13. Динаміка кількості населення у віці 15-24 роки у країнах ЄС-28

Джерело: побудовано автором на основі [113]

В такій ситуації інструменти, якими оперують університети з різним рівнем конкурентоспроможності з точки зору експорту освітніх послуг, можуть суттєвим чином відрізнитись. До головних інструментів конкурентної боротьби для провідних класичних університетів світу можна віднести наступні:

- високі позиції у світових рейтингах, що користуються підвищеним інтересом серед іноземних абітурієнтів;

- диверсифікованість пакету освітніх та супровідних послуг, які можуть надаватись університетом (від навчання за унікальними специфічними, вузькоспеціалізованими програмами до масових відкритих он-лайн курсів);

- наявність справедливого і транспарентного підходу до питань визначення вартості навчання (зокрема – встановлення пільг в оплаті навчання, сприяння в отриманні освітніх кредитів, при диференціюванні іноземних студентів при їх відборі на надання індивідуальних грантів мобільності та ін.);

- підтримання та популяризація високого рівня ділової репутації університетів, що робить сам факт навчання в них престижним та спроможним корінним чином вплинути на успішне працевлаштування їх випускників з подальшими перспективами кар'єрного зростання.

Натомість, низка вищих навчальних закладів, які тільки виходять чи перебувають у пошуку власної «ніші» на світовому ринку освітніх послуг послуговуються більш доступними їм інструментами конкурентної боротьби. Так, при залученні іноземних студентів такі університети орієнтують свою маркетингову політику на створення для них всіх сприятливих умов: як у фінансових питаннях (пільги чи розстрочки в оплаті навчання, гранти, що передбачають виплату стипендій з компенсацією (покриттям) вартості навчання) та питаннях навчального процесу (безкоштовні курси з вивчення мови приймаючої країни, адаптація навчальних курсів і програм, можливість перезаліку раніше вивчених

дисциплін, створення академічних груп з викладанням навчальних курсів мовами іноземних студентів), так і в організаційних питаннях (від забезпечення трансферу студентів та надання візової підтримки до вирішення всіх аспектів, пов'язаних із поселенням та організацією дозвілля іноземних студентів, допомогою в їх адаптації до проживання за кордоном, до менталітету громадян приймаючої країни тощо).

В сучасній науковій літературі систематизовано та виокремлено три основні типи інтернаціоналізації вищої освіти: імпортоорієнтований, імпорто-експортоорієнтований та експортоорієнтований. Імпортоорієнтований тип інтернаціоналізації вищої освіти притаманний, головним чином, країнам, що розвиваються, системи вищої освіти яких зазвичай характеризуються нестачею висококомпетентних науково-педагогічних і адміністративних працівників [37] та порівняно низькими конкурентними позиціями університетів як на внутрішньому, так і на світовому ринках освітніх послуг. Даний тип інтернаціоналізації вищої освіти у підсумку призводить до відтоку з країн талановитих молодих кадрів та загрожує втратою національної ідентичності [37], що обумовлено уніфікацією освітнього простору із пропагуванням та популяризацією західноєвропейських і американських принципів.

Більшість неангломовних країн світу дотримується імпорто-експортоорієнтованого типу інтернаціоналізації вищої освіти. Ці країни з одного боку, споживають іноземні послуги (імпорт в освітній та науково-дослідній сферах), а з іншого, експортують певні освітні продукти зі специфічними характеристиками. При цьому цілком імовірною є проблема виникнення неузгодженості між імпортованими іноземними університетами освітніми продуктами та національними особливостями країн [37, с. 26].

Експортоорієнтований тип інтернаціоналізації вищої освіти є одним із найбільш привабливих, оскільки характеризується достатньо високим ступенем академічної мобільності, зокрема – значними обсягами залучення іноземних студентів на навчання шляхом надання, у тому числі,

транснаціональних освітніх послуг. Саме експортоорієнтований тип інтернаціоналізації вищої освіти є переважно бажаним для більшості університетів провідних країн світу [37].

Україна потребує ретельного вивчення передового досвіду в експорті освітніх послуг з метою його подальшої адаптації до вітчизняних реалій з урахуванням внутрішнього потенціалу задля забезпечення посилення конкурентних позицій українських університетів на міжнародній арені. При цьому, на нашу думку, розглядати міжнародну діяльність у якості дієвого інструменту конкурентної боротьби на світовому ринку послуг можна виключно за умови комплексності підходів до диверсифікації напрямів міжнародної діяльності університетів.

Достатньо ефективною та цікавою є стратегія інтернаціоналізації вищої освіти Великобританії, що спрямована на розвиток маркетингових аспектів міжнародної діяльності з метою забезпечення високого попиту на освітні послуги, експортовані британськими вищими навчальними закладами. Головні акценти при цьому робляться на інструментах популяризації брендів, удосконаленні умов навчання і проживання іноземних студентів, залученні висококваліфікованих фахівців на постійному опануванні нових ринків освітніх послуг. Усі маркетингові заходи в міжнародній діяльності Великобританії цілеорієнтовано на активізацію експорту освітніх послуг та досягнення лідерства на світовому ринку при гарантуванні максимально можливого ефективного використання наявних ресурсів [37]. Показовим є постійний моніторинг вищими навчальними закладами стану й актуальних запитів суб'єктів світового ринку освітніх послуг та оперативна розробка механізмів і визначення інструментів задоволення потреб та врахування інтересів потенційних партнерів (передусім – абітурієнтів).

Активну участь у формуванні глобального освітнього середовища бере Фінляндія, яка паралельно з реалізацією заходів по розширенню обсягів експорту освітніх послуг дбає про підвищення якості освітніх послуг при поступовому посиленні акцентів на підтримці полікультурного суспільства

та розвитку глобальної відповідальності. У національній стратегії інтернаціоналізації фінської вищої освіти опрацьовано механізми маркетингу, мобільності, розвитку інфраструктури дослідницької діяльності, розширення міжнародної співпраці та кооперування університетів. Аналіз стратегії інтернаціоналізації Фінляндії дозволяє структурувати її за наступними цільовими функціоналами:

- створення міжнародної спільноти вищої освіти – орієнтація на збільшення кількості іноземних студентів, частки іноземних викладачів і дослідників у штаті фінських університетів, активізація мобільності, розширення практики викладання іноземними мовами;

- підвищення якості та привабливості системи вищої освіти – сприяння активізації мобільності викладачів (у тому числі, у рамках міжнародних науково-освітніх програм), всебічна підтримка іноземних студентів, розвиток дослідницької інфраструктури;

- розвиток експорту освітніх послуг – спрямування діяльності на посилення маркетингу (розробка бренду фінської вищої освіти, регулярне оновлення бази даних можливостей університетів у трансфері та комерціалізації знань і технологій тощо), розширення міжнародного співробітництва та забезпечення гнучкості процедур, пов'язаних з інтернаціоналізацією і глобалізацією вищої освіти;

- підтримка полікультурного суспільства – націлення на створення рівних можливостей (передусім – фінансових) вітчизняних та іноземних студентів у доступі до високоякісної вищої освіти (шляхом впровадження ваучерів на навчання для іноземних студентів, організації курсів вивчення національних мов іноземним студентам, сприяння працевлаштуванню іноземців-випускників університетів тощо);

- розширення глобальної відповідальності – спрямованість на консолідацію інтелектуального потенціалу з метою визначення шляхів вирішення глобальних проблем [37].

Досвід Фінляндії можна розглядати в якості достатньо показового з позицій чіткої концептуальності, структурованості, комплексності та перспективності розвитку стратегії інтернаціоналізації вищої освіти. Цінним є спрямування не просто на механічне нарощування обсягів міжнародної діяльності (експорту освітніх послуг і міжнародного наукового співробітництва), а також на підвищення якості вищої освіти, розвиток глобального освітнього середовища та вирішення його актуальних проблем.

Сильними сторонами стратегії інтернаціоналізації вищої освіти Фінляндії є диверсифікованість форм міжнародної діяльності та її орієнтованість як на розвинуті країни, так і на країни, що розвиваються. У цілому, стратегія інтернаціоналізації вищої освіти Фінляндії може розглядатись у якості яскравого прикладу деталізованості пропрацювання чітких механізмів практичної реалізації складових елементів стратегії [37].

Одним з ключових методів конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг виступають рейтинги вищих навчальних закладів, оскільки потрапляння у визнані світові рейтинги виявляється найбільш ефективною рекламою університету, спроможною обумовити вагомий приток іноземних студентів. Однак, передусім, це стосується рейтингів, проведених на засадах максимальної прозорості й об'єктивності в підходах щодо оцінки й ранжування вищих навчальних закладів.

Агресивну маркетингову політику по «завоюванню» світового ринку освітніх послуг протягом достатньо тривалого часового періоду використовують вищі навчальні заклади Сполучених Штатів Америки. Причому, варто віддати належне тому факту, що обрана стратегія функціонування університетів у масштабах глобального освітнього середовища приносить очікувані результати. Останнє підтверджується переважанням, як правило, університетів Сполучених Штатів Америки на лідируючих позиціях у провідних світових рейтингах – табл. 2.17.

**Вищі навчальні заклади-лідери Шанхайського рейтингу світових
університетів, 2015 р.**

Місце в рейтингу	Назва університету	Країна розташування університету
1	Гарвардський університет	Сполучені Штати Америки
2	Стенфордський університет	Сполучені Штати Америки
3	Массачусетський технологічний університет	Сполучені Штати Америки
4	Університет Каліфорнії – Берклі	Сполучені Штати Америки
5	Кембриджський університет	Великобританія
6	Прінстонський університет	Сполучені Штати Америки
7	Каліфорнійський технологічний університет	Сполучені Штати Америки
8	Колумбійський університет	Сполучені Штати Америки
9	Університет Чікаго	Сполучені Штати Америки
9	Оксфордський університет	Великобританія
10	Єльський університет	Сполучені Штати Америки

Джерело: [159]

Вагомим чином посилює свою присутність на світовому ринку освітніх послуг Китай. Китайська національна стратегія інтернаціоналізації вищої освіти є доволі ефективною завдяки своїй комплексності та багатоаспектності, оскільки включає інструменти розширення відкритості вищої освіти Китаю, поглиблення міжнародної кооперації університетів (у тому числі при розробці та впровадженні спільних освітніх програм і розвитку академічної мобільності). Країна реалізує систему заходів з поліпшення репутації та значимості вітчизняних вищих навчальних закладів у світі.

До топ-50 відомого рейтингу Times Higher Education входить три китайські вищі навчальні заклади: Університет Гонконгу, Пекінський університет та Університет Цинхуа [98]. Значна увага приділяється моніторингу передових світових досягнень в освітній і науково-дослідній

діяльності з метою недопущення відставання (освітнього, наукового, техніко-технологічного та ін.) вищої освіти Китаю від інших країн [37].

Приведений вище аналіз процесів інтернаціоналізації вищої освіти у країнах світу дозволяє зробити висновок про наявність суттєвої державної підтримки міжнародної діяльності університетів, що полегшує їх ефективну інтеграцію у світовий освітній простір і сприяє підвищенню рівня конкурентоспроможності. Причому, варто відзначити вагомі здобутки Нідерландів у забезпеченні автономії університетів, як у питаннях організації, так і в аспектах ведення міжнародної діяльності у країні (наприклад, при підготовці студентів) та за кордоном (зокрема, при відкритті філіалів в інших країнах) при умові оптимальної державної підтримки. В Російській Федерації прийнята державна програма 5-100, яка спрямована на те, щоб п'ять російських університетів увійшли до Топ-100 університетів світу. На конкурсних засадах визначаються університети, яким буде надано виключне фінансування і підтримка для реалізації цієї амбітної цілі.

В умовах орієнтованості сучасної політики Міністерства освіти і науки України на розширення присутності українських університетів на світовому ринку освітніх послуг представлений у даному розділі дисертаційної роботи світовий досвід є достатньо корисним і показовим із точки зору його опрацювання, апробації та адаптації до вітчизняних реалій з метою гарантування його ефективного впровадження в країні в цілому.

Узагальнення представленого в даному параграфі дисертаційної роботи матеріалу дозволяє обґрунтовано говорити про активне задіяння міжнародної діяльності в якості методу конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг. Даний метод характеризується стрімким розвитком релевантних інструментів та суттєвим поширенням у конкурентних стратегіях сучасних університетів: у стратегії лідерства в знижуванні, наприклад, при пропонуванні більш вигідних у фінансовому розумінні умов оплати навчання іноземними студентами (нижча ніж у конкурентів вартість

освітніх послуг, пільги, знижки, освітні кредити, гранти і т. ін.); у стратегії диференціації – при розширенні спектру послуг, що надаються нерезидентам (як освітніх продуктів, так і науково-технічних, інформаційних, консультаційних, експертних та інших послуг); у стратегії фокусування – при чіткій зорієнтованості вищого навчального закладу на міжнародні аспекти функціонування (із перспективою перетворення на світовий університет зі значною часткою іноземних студентів, суттєвою питомою вагою зарубіжних фахівців у науково-педагогічному штаті, а також поглибленими діловими контактами з іноземними партнерами-замовниками, інвесторами тощо).

Отже, гострота конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг обумовлює постійний розвиток, розгалуження і ускладнення методів та інструментів конкуренції між університетами та країнами. Традиційні цінові та нецінові методи конкурентної боротьби цілком апробовані вищими навчальними закладами. Поряд із цим, активно розвиваються нові підходи до організації та провадження заходів, орієнтованих на підвищення конкурентоспроможності університетів. Достатньо перспективним у сучасних умовах методом стає міжнародна діяльність університету є перспективним методом не тільки входження на світовий ринок та позиціонування на ньому університету, а й зміцнення його як суб'єкту освітньої, дослідницької та підприємницької діяльності. Окрема увага зосереджується на актуальності подальшого розширення масштабів міжнародної дослідницької діяльності вищих навчальних закладів. Це сприяє зростанню рівня конкурентоспроможності університету, по-перше, в міжнародному науково-освітньому просторі; по-друге, в суспільстві; по-третє, у бізнес-середовищі; по-четверте, серед потенційних студентів (у тому числі, іноземних абітурієнтів).

Висновки до розділу 2

1. Всеохоплююча глобалізація трансформує усі сфери суспільного життя, у тому числі і сферу вищої освіти, проявляючись практично в усіх напрямках діяльності сучасних університетів. Найбільш опрацьованими в міжнародній діяльності університетів є механізми експорту-імпорту освітніх послуг. Позитивна динаміка у зростанні обсягів залучення іноземних студентів обґрунтовується значним зростанням попиту на освітні послуги (масовізацією вищої освіти) й ускладненням демографічної ситуації в більшості країн світу, що обумовлює актуальність виходу університетів на світовий ринок.

2. Дослідження структури глобального освітнього середовища на основі кластеризації дозволило здійснити два варіанти групування країн: за параметрами експорту та за параметрами імпорту освітніх послуг. Кластеризація країн за параметрами імпорту освітніх послуг виконана за такими показниками: 1) частка чисельності населення країни, що здобуває вищу освіту за кордоном, в загальному обсязі іноземних студентів у світі; 2) показник виїзної (вихідної) мобільності, тобто частка студентів певної країни за кордоном у відсотках від загальної кількості зареєстрованих студентів у системі вищої освіти даної держави. Проведені розрахунки дозволили зробити висновок, що однозначними лідерами за параметрами імпорту освітніх послуг є Індія, Німеччина та Китай. Кластеризація решти країн світу створила основу для об'єднання їх за п'ятьма кластерами, параметри яких характеризуються незначною варіацією.

3. Кластеризація країн щодо експорту освітніх послуг здійснена за показниками: 1) частка іноземних громадян, які здобувають вищу освіту в певній країні, в загальному обсязі іноземних студентів у світі; 2) частка студентів із-за кордону, які навчаються в певній країні, у відсотках від

загальної кількості зареєстрованих студентів у системі вищої освіти даної держави. Представлені результати кластеризації країн однозначно підтверджують лідерські позиції США, Великобританії, Австралії, Франції та Китаю в глобальному освітньому середовищі, у тому числі за обсягами залучення університетами на навчання іноземних студентів. Решта країн за параметрами експорту освітніх послуг об'єднана у п'ять кластерів із знов-таки незначною варіацією розбіжностей. Україна демонструє середні значення показників питомої ваги чисельності іноземних студентів у сукупній кількості іноземних студентів у світі та низькі параметри рівнів виїзної і в'їзної мобільності.

4. У сучасних глобальних умовах вищі навчальні заклади постали перед новими викликами, відповідність яким вимагає від університетів активізації присутності та підвищення ролі на міжнародній арені, що у свою чергу обумовлює зростання потреб у надходженні додаткових фінансових ресурсів. Диверсифікація джерел фінансування вищої освіти стає основою розвитку університетської діяльності, створюючи умови для розширення їх автономії. Актуальним є націлення зусиль на нарощування притоку фінансових ресурсів від міжнародної та підприємницької діяльності. Поряд із освітньою, значні резерви з точки зору забезпечення фінансових надходжень до вищих навчальних закладів має науково-дослідницька діяльність, що виступає зв'язуючою ланкою між системою освіти та реальною економікою.

5. Ключовою ознакою підприємницького університету стає отримання потужних доходів від підприємницької діяльності, у тому числі і у наковій сфері. Проведений аналіз засвідчив переважання внеску підприємницького сектору у фінансуванні науково-дослідницької діяльності університетів провідних країн світу (країн ЄС-28, США, Японії та ін.). Найвищими показниками залучених з бізнес-сектору фінансових ресурсів на реалізацію науково-дослідних робіт характеризуються Університет Дюка,

Массачусетський технологічний університет, Стенфордський та інші університети Сполучених Штатів Америки. Основна частка фінансування науково-дослідницької діяльності у секторі вищої освіти припадає на природничі та прикладні науки. Вагомий акцент ставиться на фінансуванні наукових досліджень у галузях медицини, біології та електронної інженерії.

6. Стратегії інтернаціоналізації/глобалізації сучасних університетів орієнтовані не тільки на нарощування фінансових надходжень від експорту освітніх послуг, а й на створення реальних передумов ефективної інтеграції в глобальне освітнє середовище. Світовий досвід засвідчує, що успішні стратегії завжди ґрунтуються на комплексному ґрунтовному підході: чіткій констатації цілей, реалізації мовної політики при викладанні навчальних дисциплін, продуманих заходах по залученню іноземних студентів та професорів, створенні програм сумісних ступенів (подвійних дипломів), заснуванні іноземних кампусів всередині країни та філіалів (чи відділень) вітчизняних університетів за кордоном тощо. Дані засади повною мірою відображені в освітніх законодавствах Фінляндії, Іспанії, Португалії, Російської Федерації, Чехії, Швейцарії; широко пропагуються на законодавчому рівні принципи автономізації вищих навчальних закладів у Нідерландах.

7. Загалом міжнародна діяльність сучасних університетів виступає не тільки наскрізною формою діяльності (що охоплює всі традиційні напрями університетської діяльності), а й перспективним методом конкурентної боротьби на глобальному ринку освітніх послуг, цілеспрямованим на підвищення їх конкурентних позицій на міжнародному рівні. Вагомими інструментами даного методу є: студентські гранти індивідуальної мобільності, світові рейтинги університетів, спільні науково-освітні проекти, освітні кредити та пільги з оплати навчання, диференціація університетських послуг та ін.

8. Основні положення розділу викладено в публікаціях автора [13; 15; 18; 22; 26; 31].

РОЗДІЛ 3

ПІДПРИЄМНИЦЬКИЙ ПОТЕНЦІАЛ МІЖНАРОДНОЇ МОБІЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ

3.1. Позиції української системи вищої освіти у глобальному освітньому середовищі

Глобалізація як невід’ємна умова і важлива тенденція розвитку глобального освітнього середовища в сучасних умовах обґрунтовує актуальність відстеження й наукового аналізу стану включення системи вищої освіти України в інтернаціоналізаційні процеси. Оцінку сучасного стану включення української системи вищої освіти у глобальне середовище доречно виконувати, ґрунтуючись передусім на показниках експорту-імпорту вітчизняними вищими навчальними закладами освітніх послуг. Відповідними параметрами по науково-дослідній діяльності можуть бути дані щодо динаміки мобільності науковців, обсягів закордонних наукових публікацій і спільних наукових розробок.

Вища освіта України характеризується вагомим прагненням до повноправної інтеграції в глобальне освітнє середовище, що, однак, у порівнянні з низкою провідних країн світу залишається недостатнім і незадовільним з позицій оцінки ефективності впровадження відповідних заходів на практиці. Підтримуючи запропоновану колективом учених у науковій праці [37] типізацію країн за стратегіями інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти, можна віднести Україну до імпорто-експортоорієнтованих суб’єктів світового ринку освітніх послуг. На даному етапі розвитку національної системи вищої освіти переважаючою складовою в реальній практиці є імпорт освітніх послуг при задекларованій пріоритетності їх експорту.

Вищеприведене обґрунтовується параметрами динаміки обсягів виїзду українців на навчання за кордон. Аналіз результатів зведення статистичних даних Аналітичним центром дослідження суспільства дозволяє констатувати вагомий приріст кількості українців, які здобувають вищу освіту в іноземних вищих навчальних закладах (на денній формі навчання) – табл. 3.1.

Представлена в табл. 3.1 статистична інформація демонструє значне підвищення попиту вітчизняних абітурієнтів на освітні продукти, пропоновані іноземними вищими навчальними закладами. В абсолютному вимірі найбільша кількість студентів-українців навчається у Польщі, Німеччині, Російській Федерації, Канаді та Чехії. Щоправда, зміна геополітичної ситуації та кардинальна трансформація відносин між Україною та Росією суттєвим чином спроможні порушити пропорції географічної структури імпорту нашою країною освітніх послуг.

Аналіз параметрів приросту кількості студентів з України в іноземних вищих навчальних закладах у 2013-2014 навчальному році до базисного 2008-2009 навчального року дозволяє відзначити найбільше зростання у відсотковому співвідношенні по Польщі, Латвії, Іспанії, Словаччині, Італії, Канаді, Великобританії та Австралії. Натомість, помітне скорочення темпів приросту даного показника спостерігається по Сполученим Штатам Америки, Швеції, Молдові, Білорусії та Грузії [75; 83; 113].

Особливо показово вищепроаналізовані та представлені в табл. 3.1 дані виглядають при їх розгляді в міжнародному вимірі. Стратегічно важливим освітнім ринком України є для Польщі, у якій 42% іноземних студентів у 2013-2014 навчальному році становили вихідці з нашої країни. Паралельно слід віддати належне якості стратегій інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти Польщі й ефективності реалізації заходів із залучення іноземних студентів.

Таблиця 3.1

Показники приросту обсягів навчання студентів-українців за кордоном (денна форма навчання), ос.

Країна \ Рік	2008-2009	2009-2010	ланцюгова відносна величина динаміки, %	2010-2011	ланцюгова відносна величина динаміки, %	2011-2012	ланцюгова відносна величина динаміки, %	2012-2013	ланцюгова відносна величина динаміки, %	2013-2014	базисна відносна величина динаміки (до 2008-2009 навч.р.), %
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Росія	4236	4055	-4,27	4919	21,31	4644	-5,59	4737	2,00	-	-
Польща	2831	3499	23,60	4879	39,44	6321	29,56	9620	52,19	15123	434,19
Німеччина	8557	8818	3,05	8830	0,14	8929	1,12	9044	1,29	9212	7,65
Канада	715	916	28,11	1053	14,96	1203	14,25	1611	33,92	2053	187,13
Чехія	1046	1364	30,40	1456	6,74	1647	13,12	1782	8,20	2019	93,02
Італія	800	1043	30,38	1314	25,98	1556	18,42	1727	10,99	1894	136,75
США	1716	1727	0,64	1583	-8,34	1535	-3,03	1490	-2,93	1464	-14,69
Іспанія	558	641	14,87	840	31,05	1114	32,62	1323	18,76	1418	154,12
Франція	1349	1388	2,89	1447	4,25	1482	2,42	1282	-13,50	1320	-2,15
Австралія	463	614	32,61	636	3,58	721	13,36	692	-4,02	1074	131,97
Великобританія	535	605	13,08	670	10,74	825	23,13	905	9,70	1040	94,39
Австрія	595	713	19,83	762	6,87	854	12,07	955	11,83	943	58,49
Угорщина	829	896	8,08	862	-3,79	763	-11,48	803	5,24	807	-2,65
Болгарія	275	296	7,64	333	12,50	367	10,21	411	11,99	463	68,36
Швейцарія	292	318	8,90	336	5,66	358	6,55	371	3,63	397	35,96
Швеція	259	253	-2,32	429	69,57	422	-1,63	295	-30,09	139	-46,33
Туреччина	209	198	-5,26	208	5,05	232	11,54	282	21,55	-	-
Латвія	61	259	324,59	214	-17,37	183	-14,49	188	2,73	233	281,97
Фінляндія	114	123	7,89	145	17,89	180	24,14	178	-1,11	125	9,65
Молдова	271	235	-13,28	202	-14,04	157	-22,28	165	5,10	164	-39,48
Білорусь	186	182	-2,15	180	-1,10	181	0,56	152	-16,02	148	-20,43
Нідерланди	87	79	-9,20	96	21,52	97	1,04	103	6,19	111	27,59
Бельгія	143	133	-6,99	174	30,83	175	0,57	206	17,71	215	50,35

Закінчення табл. 3.1

1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12
Сербія	9	8	-11,11	10	25,00	3	-70,00	4	33,33	8	-11,11
Словенія	21	26	23,81	32	23,08	45	40,63	41	-8,89	41	95,24
Хорватія	3	4	33,33	8	100,00	9	12,50	12	33,33	-	-
Греція	196	234	19,39	294	25,64	307	4,42	316	2,93	-	-
Естонія	121	127	4,96	119	-6,30	118	-0,84	106	-10,17	117	-3,31
Ірландія	13	15	15,38	18	20,00	9	-50,00	14	55,56	14	7,69
Литва	97	108	11,34	111	2,78	126	13,51	232	84,13	170	75,26
Словаччина	71	84	18,31	98	16,67	108	10,20	128	18,52	175	146,48
Грузія	9	5	-44,44	16	220,00	5	-68,75	11	120,00	7	-22,22
Азербайджан	7	19	171,43	13	-31,58	11	-15,38	46	318,18	12	71,43

Джерело: розраховано автором на основі [83]

Значно меншою ніж у Польщі, проте достатньо вагомою є питома вага українців у загальній кількості іноземних студентів в Молдові (8%), Латвії (5%), Чехії (4,9%), а також в Литві, Болгарії, Угорщині та Словаччині (по 4% у кожній країні). Стосовно країн-лідерів на світовому ринку освітніх послуг слід відзначити, що у США у 2013-2014 навчальному році 0,1% усіх іноземних студентів, які навчались в університетах країни, становили вихідці з України, у Великобританії – 0,2%, Франції – 0,6%, Німеччині – 3,1%, Італії – 2,7% [75]. Враховуючи значні обсяги притоку іноземних студентів з різних держав до зазначених країн, частка студентів-українців, що здобувають вищу освіту в їх університетах, є цілком незначною, але вона динамічно зростає в останні роки. Так, за даними ЮНЕСКО, у 2013 році за кордоном здобували освіту 60 037 українців, тоді як ще у 2012 році – 49 686 (зменшення на 17,2%). Як наслідок, в нашій країні спостерігається тенденція прискорення та навіть перевищення імпорту над експортом освітніх послуг.

За МОН України, у 2013-2014 навчальному році в українських вишах навчалось 59391 іноземних студентів, у 2015-16 н.р. – 53493 осіб із 148 країн світу (табл. 3.2). Причому 18,7% іноземних студентів в Україні становили вихідці із Туркменістану, 18,2% – із Азербайджану, 8,9% – з Індії, 6,1% – із Нігерії, 4,4% – із Марокко [3].

Загалом, ринкова частка українських університетів складає близько 1,5% іноземних студентів на світовому ринку, і за абсолютними показниками чисельності іноземних студентів і країні навіть перевищує більшість європейських країн. Наявний потенціал українських вищих навчальних закладів є достатнім для активізації експорту освітніх послуг. Водночас, ефективна реалізація цього можлива лише за умови модернізації вітчизняної системи вищої освіти, однією із складових чого має стати зміцнення потужності університетів як суб'єктів світового ринку (табл. 3.2):

Міжнародна мобільність студентів в Україні, 2010-2015 рр.

	Кількість іноземних студентів, тис. осіб	Іноземні студенти, % загальної чисельності студентів	Кількість укр. студентів за кордоном, тис. осіб
2010	35 066	1,3	36 203
2011	42 715	1,9	37 430
2012	48 934	2,7	37 553
2013	59 391	2,9	39 670
2014	56 933	3.4	53 000
2015	53 493	3.3	-

Джерело: Education: Outbound internationally mobile students by host region. – [Electronic Resource]. Access mode: www//data.uis.unesco.org/ Index.aspx?queryid=172

У даному ключі для порівняння доцільно відзначити, що майже половина іноземних студентів, що навчаються в Україні - із країн СНД; інші - є вихідцями із країн Близького Сходу, та Африки. При цьому лише 2,3% іноземних студентів у нашій державі є громадянами країн Європейського Союзу (а саме: 1455 осіб) та 0,63% (397 осіб) – з регіону Північної Америки.

Аналіз показників експорту Україною освітніх послуг у регіональному розрізі дозволяє відзначити безумовне лідерство Харкова (35% залучених університетами студентів з-за кордону), Київа (23%) та Одеси (11%). Станом на 01.01.2016 р. в Україні 185 університетів здійснює навчання іноземних студентів [3].

Найбільшим попитом серед іноземних студентів станом на 01.01.2016 р. користуються Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна (7,09% іноземних студентів у загальній кількості студентів ВНЗ), Харківський національний медичний університет (5,58), Одеський медичний університет (4,15%), Харківський національний економічний університет

імені Семена Кузнеця (3,17%), Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова (3,14%), Івано-Франківський національний медичний університет (2,57%), Національний фармацевтичний університет (2,52%) [3]. За чисельністю іноземних студентів, які навчаються заочно, доцільно виокремити Харківський національний університет імені Семена Кузнеця, Міжрегіональну Академію управління персоналом і Європейський університет, у яких здійснюється підготовка найбільшої кількості іноземних студентів-заочників в Україні [3]. До слова, два з останніх названих вищих навчальних закладів є установами приватної форми власності, тоді як переважна більшість іноземних студентів навчається в українських університетах державної форми власності.

Структуру іноземних студентів за галузями знань, за якими університетами здійснюється їх підготовка, представлено в рис. 3.1. Трендовими станом на 01.01.2016 р. були наступні спеціальності: «Лікувальна справа» (30% іноземних студентів), «Менеджмент» (6,51%), «Стоматологія» (5,38%), «Фінанси і кредит» (5,29%), «Правознавство» (3,5%) [3].

У відсотковому співвідношенні із загальної чисельності університетів, що надають освітні послуги іноземцям, 35,37% - медичні, 29,13% - інженерні, 14,51% - класичні вищі навчальні заклади [3]. Більшість іноземних студентів (майже 98%) навчається на комерційних засадах. Таким чином, можемо підтвердити сформульовану в дисертації тезу про те, що на даному етапі вітчизняні вищі навчальні заклади найбільші надходження від міжнародної діяльності отримують саме за рахунок плати іноземних студентів за навчання.

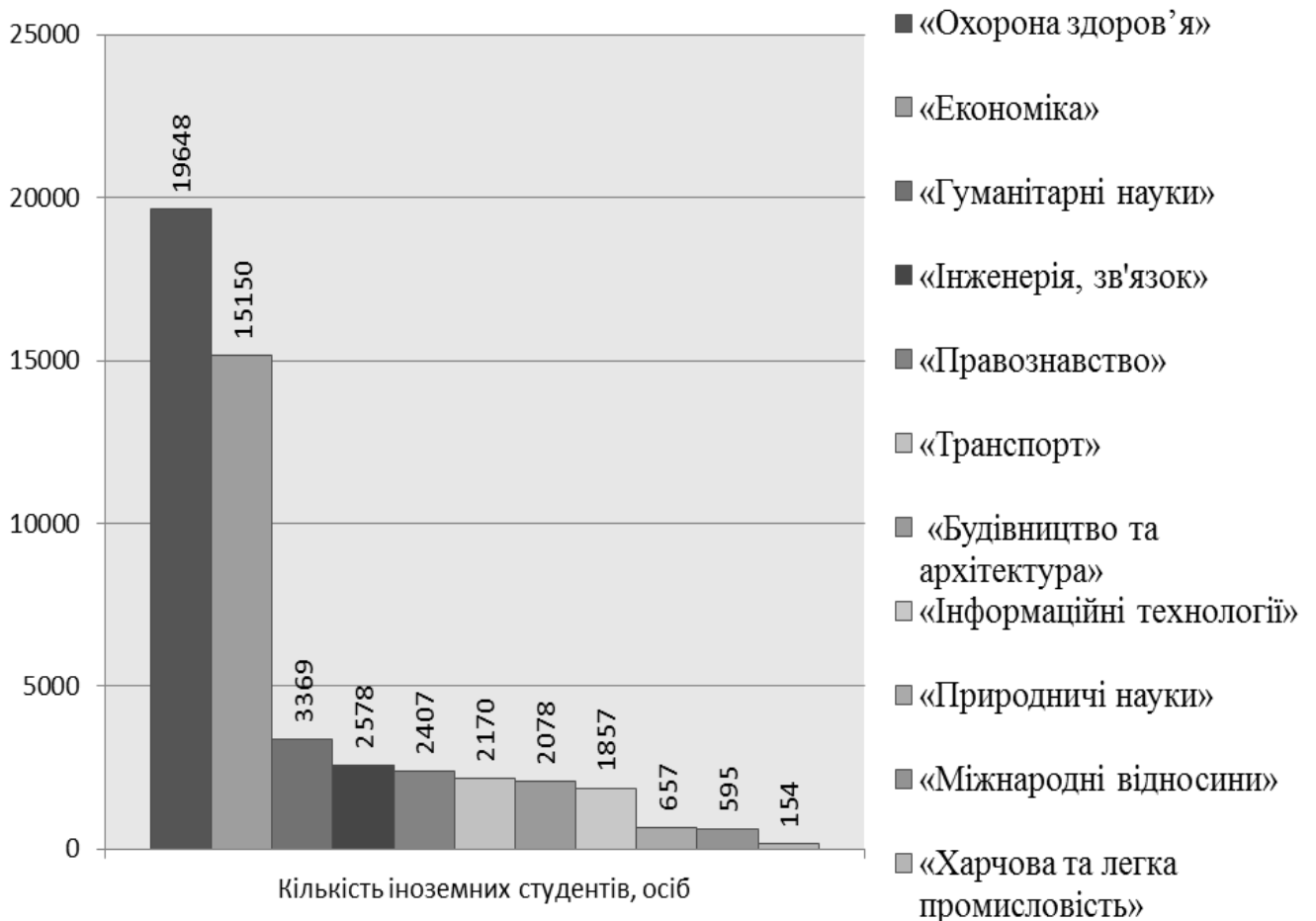

Рис. 3.1. Структура іноземних студентів в Україні у розрізі галузей знань

Джерело: складено автором на основі [3]

Розвиваються, хоча й порівняно повільними темпами, програми академічного обміну, в рамках яких 411 осіб (0,65% від усієї сукупності іноземних студентів в Україні) навчається у вітчизняних університетах. Поряд із цим, слід відзначити, що із вказаної кількості іноземних студентів за програмами академічного обміну 401 особа здобуває вищу освіту в Національному університеті кораблебудування імені Адмірала Макарова, 6 – в Національному університеті «Києво-Могилянська академія», 3 – в Харківському національному педагогічному університеті імені Г.С. Сковороди, 1 – в Одеському національному політехнічному університеті [3]. Тобто станом на сьогоднішній день досі не можна говорити про розвинутість практики впровадження програм академічного обміну в Україні, що значною мірою пояснюється певними проблемами локального і національного характеру (надмірна бюрократизація, недостатність місцевих

ініціатив, консервативність деяких навчальних закладів у їх підходах до організації міжнародної діяльності тощо), а також обумовлюється порівняно невисоким попитом на освітні послуги українських університетів з боку іноземних громадян. Торкнувшись актуального питання академічного обміну, варто відзначити, що практично 50% із цієї категорії студентів є вихідцями з Китаю і майже 45% – з Грузії [3].

Розглядаючи питання ролі та значимості української системи вищої освіти у глобальному освітньому просторі, логічно оцінку було розпочато із найбільш розвиненої форми міжнародної діяльності вітчизняних університетів – академічної мобільності. Водночас, варто наголосити на недоречності обмеження аспектів мобільності виключно параметрами обміну студентами. Оскільки до них включаються також ситуації руху науковців чи груп учених.

Перспективним напрямом розвитку академічної мобільності, що позитивно впливає на ступінь представленості країни в глобальному освітньому просторі, є участь у міжнародних освітніх програмах. Реалізуючи заходи з інтеграції до світового науково-освітнього проекту, вищі навчальні заклади України активізують свою участь у міжнародних програмах. Зокрема, протягом періоду з 2004 по 2013 рр. у рамках програми Європейського Союзу Еразмус Мундус (Erasmus Mundus) 194 студенти з нашої країни здобули гранти на навчання за кордоном (за магістерськими і докторськими курсами) та 27 українських науковців – гранти на викладання в іноземних навчальних закладах [54].

Вищі навчальні заклади мали можливість участі у програмі Еразмус Мундус за компонентом «Партнерство». Так, у 2012 році за цим напрямом гранти отримали 9 консорціумів, членами яких виступили 17 українських університетів (більшість – із м. Києва та м. Одеси); у 2013 році – дев'ять консорціумів, включаючи 25 українських університетів (переважно з міст Київ, Харків, Донецьк, Львів, Чернівці та ін.) [54].

Виходячи з вищепроаналізованого, зазначимо, що на поточному етапі розвитку вищої освіти України можна констатувати превалювання імпорту освітніх послуг над величиною їх експорту. Відтік молоді за кордон на навчання потенційно спроможний обумовити втрату країною талановитих кадрів (у разі неповернення студентів на батьківщину після завершення навчання в іноземних університетах), скорочення валового внутрішнього продукту і нарощування (формування) соціально-економічного, техніко-технологічного, культурного відставання в розвитку від провідних країн світу.

З іншого боку, мова в жодному разі не йде про лімітування обсягів навчання українців за кордоном, оскільки переймання провідного світового досвіду в процесі навчання в іноземних університетах спричинює економічне пожвавлення, науково-технічний розвиток і зростання в країні. Тобто, якщо навчання студентів за кордоном у кінцевому підсумку не призводить до «відтоку мізків», тобто якщо після навчання молодь повертається до країни, то це, безперечно, носить, як правило, позитивний характер прояву і впливу.

Локалізація та дослідження показників студентської мобільності на рівні системи вищої освіти дозволяє зробити дещо інші умовиводи. Від'їзд українців за кордон означає для вітчизняних вищих навчальних закладів зменшення потенційного контингенту абітурієнтів і майбутніх студентів та, відповідно, скорочення фінансових надходжень до бюджетів університетів як плати за навчання та супутні послуги.

Виключенням при цьому є короткострокові чи часткові (від кількох місяців до кількох років) курси закордонного навчання студентів у рамках спільних програм підготовки, організованих консорціумами чи кількома партнерськими університетами різних країн. Даний вид міжнародного співробітництва вищих навчальних закладів набуває все більшої популярності як у межах глобального освітнього середовища, так і в межах вітчизняного ринку освітніх послуг, перетворюючись таким чином на достатньо дієвий інструмент конкурентної боротьби.

Згідно з актуальними тенденціями розвитку провідних університетів світу і глобального освітнього середовища загалом, міжнародна діяльність у сучасних умовах не обмежується виключно процесами експорту-імпорту освітніх послуг. На сьогоднішній день комплексність аналізу рівня включення системи вищої освіти країни в глобальне середовище вимагає оцінки масштабів реалізації та залучення країни до міжнародної дослідницької діяльності.

Відтік із країни потенційних студентів обтяжується виїздом науковців за кордон, офіційна статистика чого представлена на рис. 3.2. Проте, окремо слід наголосити на недосконалої державної офіційної статистики, що в силу об'єктивних причин неспроможна своєчасно акумулювати повну й релевантну інформацію.

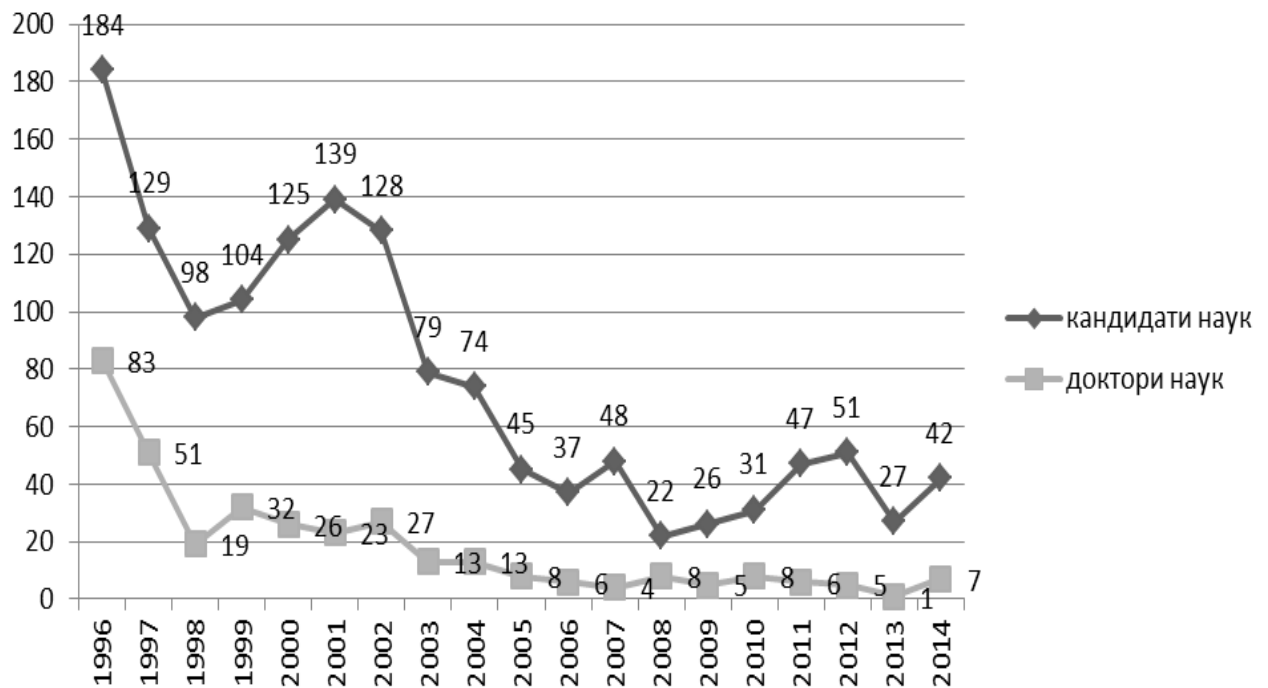

Рис. 3.2. Динаміка чисельності українських учених з науковими ступеннями, які виїхали за кордон, ос.

Джерело: [60; 75]

Безперечно, тільки позитивно можна оцінити зміну в динаміці відтоку науковців за кордон – від 83 докторів і 187 кандидатів наук у 1996 р. до

7 докторів і 42 кандидатів наук у 2014 р. Поряд із цим, починаючи з 2008 р. чітко простежується тенденція до щорічного приросту чисельності кандидатів наук, які виїжджають за кордон. Із 2005 р. кількість докторів наук-емігрантів, згідно з офіційними статистичними даними, не перевищує 8 осіб [60; 75].

Географічна структура виїзду науковців за кордон представлена переважно Російською Федерацією, Сполученими Штатами Америки, Ізраїлем, Німеччиною, Польщею та Канадою. Більшість докторів і кандидатів наук, які емігрували, були фахівцями в галузі технічних, медичних, біологічних і фізико-математичних наук. Натомість, виїзд фахівців політичних і соціологічних був поодиноким [60; 75].

За даними Державної служби статистики України, вітчизняні вчені поступово активізують власну міжнародну дослідницьку діяльність (табл. 3.3). Проте, поряд із цим, загальні обсяги залученості та реального внеску українських науковців не можна назвати задовільним, роблячи окремий наголос на перспективності та пріоритетності розвитку міжнародної дослідницької діяльності вищих навчальних закладів нашої країни.

Аналізуючи дані таблиці, структуруючи їх за ключовими секторами (державним, підприємницьким і сектором вищої освіти), слід констатувати однозначне переважання сектору вищої освіти по всіх представлених параметрах. Зокрема, згідно з офіційною інформацією Державної служби статистики України, із 7077 науковців, які у 2015 р. виїжджали за кордон, 3993 ос. були працівниками сектору вищої освіти; із 1882 міжнародних наукових грантів 1542 отримано закладами вищої освіти та їх працівниками (причому практично всі індивідуальні гранти на наукову роботу від міжнародних фондів припадають саме на сектор вищої освіти) [56]. З огляду на це, обґрунтованим є висновок про посилення державної підтримки в розвитку міжнародної дослідницької діяльності вітчизняних університетів, що спроможно забезпечити прискорення інтеграції України як у глобальне освітнє середовище, так і євроінтеграції нашої держави в цілому.

**Показники розвитку міжнародної дослідницької діяльності закладами
України**

№ п/п	Показник	2010 р.	2014 р.	2015 р.
1.	Чисельність наукових працівників, які виїжджали за кордон (ос.), у тому числі:	9898	7316	7077
1.1.	– з метою стажування, підвищення кваліфікації, навчання (ос.)	3933	3394	3399
1.2.	– з метою викладання (ос.)	574	281	343
1.3.	– з метою проведення наукових досліджень (ос.)	5391	3641	3335
1.4.	– на термін до трьох місяців (ос.)	8906	6489	6216
1.5.	– на термін від трьох місяців до року (ос.)	819	777	777
1.6.	– на термін 1-2 роки (ос.)	96	21	53
1.7.	– на термін понад двох років (ос.)	77	29	31
2.	Число виїздів науковців за кордон з метою участі в наукових заходах (од.)	9737	7638	7573
3.	Кількість проведених міжнародних наукових заходів (од.)	2201	2023	2321
4.	Кількість здобутих міжнародних наукових грантів (од.), у тому числі:	1723	1885	1882
4.1.	– індивідуальних грантів (од.)	898	1193	1266
4.2.	– колективних грантів (од.)	825	692	616
5.	Чисельність науковців, які користувались грантом (ос.)	4541	4513	4300

Джерело: [56]

Нерідко можливості для еміграції науковців за кордон відкривають різноманітні грантові міжнародні науково-освітні програми. Наприклад, протягом 1992-2013 рр. міжнародні гранти в рамках програми Фулбрайта здобули 396 дослідників, 225 молодих учених і 179 студентів старших курсів з України [75]. Залученість університетів і представленість їх студентів та співробітників серед номінантів та отримувачів грантів мобільності позитивно впливає на рівень конкурентоспроможності вищих навчальних закладів на світовому ринку. Іншими словами, це стає достатньо дієвим інструментом боротьби на висококонкурентному світовому ринку освітніх послуг, що є досить перспективним для його подальшого розвитку навчальними закладами України.

Важливим індикатором доцільним до використання при оцінці ступеню включення національної системи вищої освіти та вітчизняних вищих навчальних закладів у глобальне науково-освітнє середовище є обсяги наукових публікацій з міжнародним співробітництвом. Даний показник яскраво відображає інтенсивність і результативність міжнародної дослідницької діяльності вищих навчальних закладів. Так, українськими ученими в період 2008-2014 рр. було оприлюднено 33154 публікації (для порівняння протягом цього ж періоду: Російська Федерація – 194364; Білорусь – 7318; Канада – 357500; Сполучені Штати Америки – 2151180; Китай – 1137882; Японія – 523744; Великобританія – 582678) [153].

Із сукупної кількості наукових публікацій українців протягом зазначеного періоду 15761 була підготовлена у співавторстві з іноземними вченими, що становить 47,5% загальної чисельності. Основні наукові партнери України: Російська Федерація, Німеччина, Сполучені Штати Америки, Польща та Франція (наведено у порядку спадання питомої ваги спільних публікацій у загальній чисельності наукових статей з іноземними співавторами). Поряд із цим, середній рівень цитованості (дані за 2008-2012 рр.) становив 0,59% (нижчий показник спостерігався лише у Російській Федерації – 0,52%, Узбекистані – 0,48%, Таджикистані – 0,39%, Казахстані – 0,51%, Палестині – 0,54%, Бахреїні – 0,53%, Іраку – 0,55%, Албанії – 0,56%, Ямайці – 0,48%) [153].

Якщо аналізувати позиції України за параметром рівня цитованості наукових публікацій у межах групи Причорноморських країн (Black Sea Countries: Вірменія, Азербайджан, Білорусь, Грузія, Молдова, Туреччина, Україна), то найнижче значення даного показника зафіксовано саме в Україні. У той час як якісні характеристики наукових публікацій вітчизняних учених не мають високого рівня оцінки з точки зору їх цитування, кількісні характеристики є порівняно задовільними (2014 р.): Туреччина – 311 публікацій у розрахунку на мільйон населення; Вірменія – 232 публікації;

Грузія – 122; Білорусь – 116; Україна – 109; Молдова – 72; Азербайджан – 42 публікації [153].

У цілому, це дозволяє зробити висновок про доцільність підвищення якісного рівня публікацій і застосування ґрунтового підходу до вибору наукових журналів з орієнтованістю на найбільш визнані, популярні збірники праць, що входять до міжнародних науково-метричних баз даних. На обґрунтування вищевказаного варто відзначити, що за проведеним у 2015 р. Лейденським університетом (Leiden University) дослідженням, вищі навчальні заклади України не фігурують серед університетів у рейтингу за чисельністю і впливовістю наукових публікацій (CWTS Leiden Ranking). Рейтингування 750 вищих навчальних закладів світу здійснювалось Центром науки і технологій Лейденського університету (Нідерланди) на основі даних бази Web of Science, враховуючи як показники загальної кількості публікацій, так і рівня співробітництва та обсягів процитованих статей учених університетів. Лідерами рейтингу CWTS у 2015 р. виявились Массачусетський технологічний інститут, Гарвардський і Стенфордський університети [103].

Результати дослідницької діяльності університетів можуть виражатись показниками обсягів патентування винаходів. У даному контексті варто відзначити позитивну тенденцію до нарощування Україною обсягів патентування винаходів і розробок – табл. 3.4. Поряд із цим, особливо актуально аналізувати навіть не кількісні, а якісні характеристики, тобто привабливість і здатність запатентованого винаходу до комерціалізації. Саме останні з названих аспектів нерідко виявляються слабким місцем запатентованих вітчизняними вченими результатів наукових досліджень.

Науково-дослідна діяльність тісно пов'язана з патентуванням, що, у свою чергу, має кореляцію з інноваційною діяльністю, яка для сучасних університетів формується в окрему функцію їх розвитку. З-поміж усього іншого, доцільно розширювати масштаби співробітництва вищих навчальних закладів з інноваційно активними підприємствами. Згідно з даними Інституту

статистики ЮНЕСКО, у 2014 р. лише 4,2% інноваційно активних підприємств України співпрацювали з вищими навчальними закладами, що є одним із найнижчих значень серед низки країн світу. Для порівняння: значення даного показника в Австрії становить 24,7%, Бельгії – 19,6%, Люксембурзі – 19,2%, Швеції – 18,3% [153]. У підсумку можемо констатувати виключну необхідність розширення українськими вищими навчальними закладами обсягів і поглиблення співробітництва з бізнес-сектором у рамках «трикутника знань» з пріоритетом розвитку інноваційних видів кооперації.

Таблиця 3.4

Параметри патентування серед групи Причорноморських країн

Країна	Заявки на патенти, подані до ЕРО		Заявки на патенти, подані до USPTO	
	Загальна кількість, 2001-2010 рр.	Співвідношення 2006- 2010 до 2001-2006 рр.	Загальна кількість, 2001-2010 рр.	Співвідношення 2006-2010 до 2001-2006 рр.
Вірменія	14	0,6	37	1,3
Білорусь	70	1,1	93	0,8
Грузія	17	1,3	55	1,1
Молдова	14	0,4	12	2,5
Туреччина	1996	3,1	782	2,1
Україна	272	1,2	486	1,3

Джерело: [153]

Комплексний і системний підхід до рейтингування країн світу за кількісними і якісними параметрами наукових публікацій застосований у методології SCIMAGO, що передбачає оцінку країн за загальною чисельністю публікацій у науково-метричній базі SCOPUS, кількістю публікацій у міжнародному співробітництві, чимало статей, опублікованих у найбільш популярних у світовій науковій спільноті журналах, а також рівень цитованості, спеціалізованості праць і наукового лідерства [139]. Деталізовано результати рейтингування SCIMAGO наведені в Додатку К.

У досліджуваному контексті варто відзначити, що протягом періоду 1996-2014 рр. Н-індекс по Україні в цілому складав 174, тоді як у лідера

рейтингу США – дорівнював 1648. Найбільші показники цитування українських публікацій мають статті у наступних предметних сферах: фізика, астрономія, машинобудування, матеріалознавство та хімія [139]. Динаміка основних показників по Україні, що задіяні рейтингом SCIMAGO, представлена в табл. 3.5. У даному рейтингу Україна не посідає привабливих позицій (46 місце у 2014 р.), що вкотре свідчить про актуальність посилення присутності та представленості нашої держави у світовому науковому просторі.

Таблиця 3.5

Динаміка показників по Україні за рейтингом SCIMAGO, 1996-2014 р.

Рік	кількість публікацій	кількість процитованих публікацій	кількість цитувань	кількість самоцитувань	кількість цитувань на одну публікацію	кількість самоцитувань на одну публікацію	частка публікацій у міжнародному співавторстві, %
1	2	3	4	5	6	7	8
1996	5 673	5 67	28 823	7 781	5,08	1,37	22,4
1997	6 11	6 108	32 182	9 166	5,27	1,5	25,01
1998	6 129	6 119	34 878	9 002	5,69	1,47	25,39
1999	5 841	5 838	40 468	10 893	6,93	1,86	28,73
2000	5 711	5 684	37 425	10 134	6,55	1,77	29,77
2001	6 625	6 586	38 189	11 181	5,76	1,69	26,51
2002	5 887	5 844	37 471	11 261	6,37	1,91	28,98
2003	6 04	5 985	45 048	11 428	7,46	1,89	36,85
2004	6 942	6 893	45 604	12 347	6,57	1,78	36,01
2005	7 324	7 266	45 792	12 446	6,25	1,7	36,26
2006	6 64	6 577	40 907	11 133	6,16	1,68	41,42
2007	6 809	6 723	42 926	11 302	6,3	1,66	42,19
2008	7 183	7 084	39 767	10 619	5,54	1,48	40
2009	7 041	6 887	30 182	9 681	4,29	1,37	39,17
2010	7 511	7 363	27 342	8 314	3,64	1,11	37,65
2011	8 237	7 985	30 575	8 357	3,71	1,01	38,89
2012	9 168	8 582	23 854	6 687	2,6	0,73	36,14
2013	9 561	9 365	11 41	3 783	1,19	0,4	36,77
2014	9 218	8 931	2 727	913	0,3	0,1	38,67

Джерело: [139]

Отже, важливим і достатньо дієвим інструментом конкурентної боротьби на сучасному світовому ринку освітніх послуг є численні рейтинги. Принцип комплексності оцінки вимагає аналізу двох аспектів – макро- та мікрорівнів прояву і впливу рейтингів. Стосовно першого аспекту слід відзначити, що рейтинги, які охоплюють систему освіти в цілому, загалом демонструють посередні позиції України серед інших країн світу. Припустимо, у 2014-2015 рр. рейтинг Глобального індексу конкурентоспроможності (The Global Competitiveness Index) розмістив Україну на 76 позиції (серед сукупної чисельності в 144 проаналізовані країни [158]. У даному рейтингу враховується низка параметрів, особливий науковий інтерес серед яких викликають ті з них, що прямо пов'язані з питаннями розвитку вищої освіти. Деталізовано відповідні параметри представлені даними табл. 3.6.

Частково рейтингування країн за освітніми та науково-дослідними параметрами містяться в Глобальному інноваційному індексі (The Global Innovation Index). У цілому, у 2014 р. Україна посіла 63 позицію, піднявшись у 2015 р. на одну одиницю – 64 місце [116]. Конкретизовано зайняті Україною місця в даному рейтингу представлено в табл. 3.7.

Таблиця 3.6

**Позиції України в рейтингу Глобального індексу
конкурентоспроможності у розрізі складових компонентів**

Назва компоненту	2010 – 2011 р.	2011 – 2012 р.	2012 – 2013 р.	2013 – 2014 р.	2014 – 2015 р.
Глобальний індекс конкурентоспроможності	56	82	73	84	76
Чисельність аналізованих у рейтингу країн	139	142	144	148	144
Стан вищої та професійної освіти	66	51	47	43	40
Охоплення вищою освітою	8	7	10	10	13
Якість системи освіти	56	62	70	79	72
Якість математичної і природничої освіти	42	36	34	28	30
Якість освіти з менеджменту	42	36	34	28	30
Співробітництво університетів і бізнесу у сфері наукових досліджень	–	70	69	77	62
Наявність наукових та інженерних кадрів	–	51	25	46	105

Джерело: [158]

Таким чином, проаналізовані рейтинги демонструють неоднорідність позицій України в розрізі виокремлених складових ранжування. Зокрема, за деякими показниками переважно кількісного характеру наша держава спроможна вийти на привабливі рейтингові позиції. Цього, однак, не можна сказати про рейтингування країн за якісними параметрами.

Таблиця 3.7

Позиції України в Глобальному інноваційному індексі у розрізі складових компонентів

Назва компоненту	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.
Глобальний інноваційний індекс	60	63	71	63
Чисельність аналізованих у рейтингу країн	125	141	142	143
Рівень розвитку вищої освіти	39	34	42	34
Охоплення вищою освітою	6	8	8	11
Частка випускників наукової та інженерної спрямованості	7	19	17	23
Залучення іноземних студентів	69	64	68	64
Результативність наукових досліджень	40	30	45	32
Створення нових наукових знань	22	21	17	15
Поширення знань	52	55	89	71
Вплив знань	84	66	73	85

Джерело: [116]

Достатньої популярності набув Рейтинг національних систем вищої освіти країн світу, що розробляється Міжнародною мережею університетів Universitas 21. За результатами цього рейтингу у 2015 р. Україна обіймала 41 місце проти 42 у 2014 році. Ранжування національних систем вищої освіти здійснюється за чотирма основними компонентами:

1) «Ресурси» – включаються показники фінансування вищої освіти, у тому числі на науково-дослідні роботи у вищих навчальних закладах;

2) «Середовище» – включаються гендерні показники у сфері вищої освіти, фінансова автономія та ін.;

3) «Співробітництво» – охоплюючи обсяги експорту освітніх послуг, кількості наукових публікацій у міжнародному співробітництві, доступ до інформації в мережі Інтернет, кількість цитувань та ін.;

4) «Результативність» – включається кількість і впливовість наукових публікацій, контингент студентів, рівень зайнятості науковців, рівень безробіття випускників вищих навчальних закладів тощо (табл. 3.8).

Таблиця 3.8

Позиції України в Рейтингу національних систем вищої освіти U21 у розрізі складових компонентів

Рік	Загальне місце	Назва компоненту			
		«Ресурси»	«Середовище»	«Співробітництво»	«Результативність»
2015	41	28	47	43	45
2014	42	28	43	44	38
2013	36	30	43	27	21
2012	25	10	28	33	35

Джерело: [35; 151]

На відміну від рейтингів систем вищої освіти (макрорівня), у рейтингах університетів освітні установи України мають вкрай низькі конкурентні позиції (табл. 3.9). Українські університети, як правило, не фігурують навіть у топ-200 найбільш популярних світових рейтингів. Конкретизовано:

1) у рейтингу The Times Higher Education World University Rankings не представлено жодного вищого навчального закладу з України;

2) у 2014-2015 рр. шість вітчизняних університетів потрапили до рейтингу QS World University (на позиціях 400+ і 600 + опинились Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Київський політехнічний інститут, Сумський державний університет, Донецький національний університет, Харківський політехнічний інститут);

3) у шанхайському рейтингу The ARWU у 2013 р. фігурував Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, тоді як із 2014 р. українські заклади не відзначаються у цьому рейтингу;

4) до рейтингу Лейденського університету The CWTS Leiden Ranking вітчизняні навчальні заклади не входять;

5) у рейтингу World Universities Web Ranking у 2015 р. на 1299 місці – Київський політехнічний інститут (ще чотири потрапили на позиції 2000+);

6) у топ-1000 рейтингу Webometrics відмічено лише Київський національний університет імені Т.Г. Шевченка, проте на позиціях 2000+ ще згадуються українські вищі навчальні заклади [95; 103; 133; 144; 147; 156].

У свою чергу, це негативно відбивається на показниках експорту освітніх послуг. Дана теза пояснюється тим, що при виборі вищого навчального закладу іноземні абітурієнти нерідко орієнтуються на найбільш відомі й об'єктивні світові рейтинги. Перед вітчизняними університетами поставлено пріоритетну мету – входження до світових рейтингів вищих навчальних закладів – що вимагає формування окремих умов функціонування, фінансування та реалізації діяльності визначених кількох провідних університетів країни.

Отже, узагальнюючи і систематизуючи викладені в даному параграфі дисертаційної роботи результати оцінки сучасного стану включення української системи вищої освіти у глобальне освітнє середовище, можемо зробити висновок про наявність як певних позитивних проявів, так і слабких сторін. Однозначно позитивно слід розглядати факт усвідомлення керівництвом вітчизняних вищих навчальних закладів доцільності розширення міжнародної діяльності та інтеграції у світову науково-освітню спільноту.

Перш за все це проявляється в параметрах експорту-імпорту освітніх послуг. Україна із сукупною кількістю іноземних студентів понад 60 тис. осіб є потенційно гідним гравцем і конкурентом на світовому ринку освітніх послуг. Безперечно, вказане число іноземних студентів співвідносно з

лідерами світового ринку є незначним, проте рівень залучення студентів з-за кордону є достатньо привабливим та бажаним для багатьох країн (у тому числі, членів Європейського Союзу).

Таблиця 3.9

Позиції українських університетів у світових рейтингах

Рейтинги	2013	2014	2015
QS World University	441-450 - Київський національний університет імені Тараса Шевченка 601-650 - Національний технологічний університет України «КПІ» 701+ - Донецький національний університет 701+ - Харківський політехнічний інститут	421-430 - Київський національний університет імені Тараса Шевченка, 481-490 - Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 551-600 - Національний технологічний університет України «КПІ», 651-700 - Сумський державний університет, 701+ - Донецький національний університет, 701+ - Харківський політехнічний інститут	421-430 - Київський національний університет імені Тараса Шевченка 491-500 - Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, 601-650 - Національний технологічний університет України «КПІ» 701+ - Донецький національний університет 701+ - Харківський політехнічний інститут 701+ - Сумський державний університет
The Academic Ranking of World Universities	500+ - Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна	-	-
The CWTS Leiden Ranking	-	-	-
The Times Higher Education World University Rankings	-	-	-
Webometrics	510 - Національний технологічний університет України «КПІ» 704 - Київський національний університет імені Т.Г.Шевченка	789 - Київський національний університет імені Т.Г.Шевченка	937 - Київський національний університет імені Т.Г.Шевченка

Джерело: складено автором на основі [95; 103; 133; 144; 147; 156]

Важливо також відзначити, що протягом останніх років підвищується рівень представленості України на міжнародній науковій арені. Зокрема, це проявляється у збільшенні чисельності наукових публікацій у співавторстві з

іноземними вченими та в закордонних наукових журналах. Усе більше уваги приділяється висвітленню результатів наукових досліджень у загальноновизнаних на світовому рівні та рейтингових збірниках статей з науково-метричних баз даних, а також сприянню підвищенню обсягів цитувань публікацій вітчизняних учених.

Визнання потенціалу українців на мегарівні зростає, що відображається в активізації залученості вітчизняних учених і вищих навчальних закладів до розробки та реалізації міжнародних науково-освітніх проектів. У свою чергу, це прямо впливає на обсяги академічної мобільності українських вчених, дослідників, науково-педагогічних працівників і студентів.

У цілому, здійснений у ході дослідження бенчмаркінг загалом дозволяє зробити висновок про достатньо посередні рейтингові позиції України у світовому науково-освітньому просторі. Стосовно освітньої діяльності вітчизняних університетів слід відзначити наступні «слабкі місця»:

- недовикористаний потенціал щодо експорту освітніх послуг, враховуючи наявні інтелектуальні ресурси університетів країни;
- низькі позиції вітчизняних вищих навчальних закладів у світових рейтингах університетів;
- незадовільний рівень якості освітніх послуг університетів, що знижує рівень їх затребуваності з боку іноземних абітурієнтів;
- неналежний рівень популяризації української вищої освіти на мегарівні;
- недостатньо розгалужена географічна структура іноземних студентів (переважно – із країн СНД та Африки при мінімальних обсягах залучення іноземців з країн ЄС та Північної Америки);
- повільні темпи впровадження практики викладання навчальних курсів іноземними мовами, що виявляється додатковим ускладнюючим фактором для іноземців;

- невисокі обсяги запрошення провідних іноземних професорів до викладання у вищих навчальних закладах України, що обумовлено значною мірою фінансовим факторами;

- необхідність нострифікації українських дипломів за кордоном;

- надмірно теоретикоорієнтований характер освітнього процесу;

- незадовільний рівень впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій і новітніх освітніх методик у навчальний процес;

- проблема неповернення на батьківщину українців-випускників іноземних університетів;

- недостатньо розгалужена профільна структура іноземних студентів (переважання чисельності іноземних студентів на медичних і технічних спеціальностях у порівнянні з іншими напрямками підготовки);

- нестабільність українського законодавства у сфері вищої освіти;

- імовірність надмірної бюрократизації процесів оформлення в'їзду-виїзду іноземців в Україну тощо.

Аналіз міжнародної дослідницької діяльності вищих навчальних закладів України дозволив виявити наступні тенденції:

- невисокі темпи мобільності вітчизняних науковців і викладачів;

- незадовільний рівень цитованості наукових публікацій українських учених;

- невеликі обсяги публікацій з іноземними співавторами;

- залученість українських учасників до масштабних міжнародних науково-освітніх проектів, як правило, в якості партнерів, а не головних координаторів, грантхолдерів;

- імовірність неповернення українських учених після стажування, викладання чи проведення досліджень за кордоном;

- недостатньо використаний науковий потенціал українських учених у проведенні спільних досліджень, в організації та участі в консорціумах університетів; недостатність розвитку грантової діяльності;

- невисокі обсяги фінансування науково-дослідної діяльності в порівнянні з провідними країнами світу;
- проблеми комерціалізації результатів науково-дослідної діяльності вітчизняних учених;
- нерозвиненість підприємницьких функцій та невисокий рівень автономії вітчизняних університетів;
- нерозвиненість зв'язків, співробітництва університетів з бізнес-сектором (зокрема, інноваційно активними підприємствами) тощо.

При виборі університету іноземні студенти зазвичай віддають перевагу тим навчальним закладам, що мають розвинену та ретельно опрацьовану базу і практику організації академічної мобільності. За таких обставин вищезазначене цілком правомірно розглядати в якості інструменту конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг, що реалізується в рамках міжнародної діяльності сучасних вищих навчальних закладів і має бути забезпечене всебічною державною підтримкою.

Порівняно слабкі конкурентні позиції вітчизняних вищих навчальних закладів на світовому ринку обумовлюють необхідність розробки/удосконалення стратегії інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти. Це має стати загальнонаціональним орієнтиром, якому підпорядковані конкретні механізми та інструменти досягнення цих цілей.

Формування і подальше вдосконалення стратегій глобалізації та інтернаціоналізації вищої освіти України необхідно здійснювати на основі систематизованого комплексного підходу при врахуванні національних досягнень і здобутків (з метою їх збереження та примноження), актуальних тенденцій розбудови глобального освітнього середовища (з метою успішної адаптації до них задля забезпечення ефективної та оперативної інтеграції) та передового досвіду провідних країн світу, що займають вигідні конкурентні позиції на світовому ринку освітніх послуг завдяки, у тому числі, міжнародній діяльності вищих навчальних закладів (з метою виваженого переймання (а не копіювання) найкращих зразків розвитку з їх неодмінною

адаптацією до вітчизняних реалій). Важливою проблемою для поглибленого наукового пошуку перспектив розвитку системи вищої освіти та сучасних університетів є доцільність визначення напрямів спрямування їх діяльності на експортоорієнтованих засадах із посиленням присутності та ваги на світовому ринку освітніх послуг, що має реалізуватись поступально на основі активного задіяння потенціалу секторів вищої освіти, бізнесу та держави в цілому.

Світовий досвід доводить перспективність розвитку університетами міжнародної діяльності, що в сучасних умовах виявляється дієвим методом конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг. Причому до цього необхідно забезпечити диверсифікований підхід, охоплюючи в рамках розвитку міжнародної діяльності комплекс виконуваних ними функцій з переведенням їх на мегарівень. Системність у розвитку міжнародної діяльності вищих навчальних закладів з метою підвищення рівня їх конкурентоспроможності на світовому ринку має реалізовуватись при акцентуванні уваги як на аспектах, пов'язаних із залученням іноземних студентів (тобто розвитку інтернаціоналізації та глобалізації освітньої діяльності університетів), так і на засадах активізації міжнародної складової інших напрямів функціонування сучасних вищих навчальних закладів.

Важливою передумовою та, водночас, і складовою цього процесу має бути і розвиток підприємницьких функцій університетів. Диверсифікований розвиток міжнародної діяльності на таких засадах створить сприятливі умови для успішної інтеграції вітчизняних університетів до глобального освітнього середовища шляхом поліпшення їх конкурентних позицій на світових ринках освітніх, науково-технічних послуг, розробок та інновацій.

3.2. Інституціональні передумови збереження та розвитку національної інтелектуальної інфраструктури

Проведене дослідження обґрунтовує наявність в українських університетів потужного потенціалу, успішна реалізація якого за умови кваліфікованого й ефективного менеджменту сприятиме їх ефективному позиціюванню в глобальному освітньому середовищі та підвищенню рівня конкурентоспроможності національної системи вищої освіти в цілому.

Зрозуміло, що всі університети не зможуть бути лідерами, тому дуже важливо визначитися: скільки і які саме університети спроможні увійти в світові рейтинги. Ці університети потребують особливої і надзвичайної підтримки, набагато більшої ніж отримують решта ВНЗ в країні.

З іншого боку, необхідні послідовні дії щодо зміцнення університетів, формування потужних профільних і регіональних університетських комплексів, що вимагає консолідації ресурсів і задіяння резервів усіх стейкхолдерів: як самих освітніх установ (адміністративних, науково-педагогічних працівників, студентів), так і органів державної влади, представників громади та бізнес-сектору. Всебічна реальна підтримка університетів має бути чітко узгодженою, гармонізованою і структурованою.

На нашу думку, ефективне позиціювання вітчизняної системи вищої освіти в глобальному освітньому просторі передбачає забезпечення її системного розвитку. Проведений вище аналіз доводить, що міжнародна та підприємницька діяльність виступають для провідних університетів світу не тільки вагомими, вони є ефективними саме тому і, що стають наскрізними, тобто пронизують всі основні функції: освітню, науково-дослідницьку, інноваційну, фінансово-господарську.

Суттєва увага однозначно має приділятися залученню іноземних студентів, оскільки плата за надані їм освітні послуги виявляється вагомою статтею доходів вищих навчальних закладів. Наприклад, у 2012/2013

навчальному році іноземні студенти в Україні у якості плати за навчання внесли суму 4,3 млрд. грн. [2].

Логічно при цьому навести досвід університетів м. Лондону (Великобританія), що є одними із найбільш відомими у світі та мають значну кількість іноземних студентів. Зокрема, йдеться про те, що саме в м. Лондоні розміщена найбільша кількість університетів світового класу [119]. П'ята частина іноземних студентів Великобританії (усього у країні близько 310000 іноземних студентів) навчається саме у закладах м. Лондону; 18% сукупної чисельності студентів цього міста є громадянами інших країн [119]. За даними 2015 р. іноземні студенти м. Лондону принесли 4,3 млрд. дол. у якості плати за навчання та усіх сукупних витрат як самих студентів-іноземців, так і витрат їх друзів і родичів, здійснених у межах Великобританії [119]. До слова, 39% сукупного доходу лондонських університетів у якості плати за навчання становлять кошти вихідців з Китаю та Індії [119].

Поряд із цим, вважаємо за необхідне наголосити на тому, що в сучасних висококонкурентних умовах світового ринку освітніх послуг забезпечення високих рейтингових позицій і, відповідно, залучення значної кількості студентів (у тому числі, іноземних) вимагає реалізації комплексу заходів із розвитку як освітньої, так і науково-дослідницької діяльності університетів. Адже переважна більшість міжнародних університетських рейтингів ранжує вищі навчальні заклади системно, за групами показників, що характеризують результативність та ефективність їх функціонування.

Варто усвідомлювати подальше загострення конкуренції між світовими університетами, що пояснюється погіршенням демографічної ситуації у низці країн Європи, системи вищої освіти яких характеризуються високим рівнем конкурентоспроможності на глобальному рівні. За прогнозами у 2050 р. чисельність населення Європи складе 732 млн. ос. проти 740 млн. ос. у 2012 р. [6]. Також слід відзначити, що більшість демографічних прогнозів по Україні також не є позитивними і передбачають скорочення сукупної чисельності населення в державі (що для університетів проявлятиметься у

зменшенні загального контингенту студентів і абітурієнтів). За таких обставин і прогнозів, однозначно актуальною є ідентифікація перспективних напрямів підвищення конкурентоспроможності вітчизняних вищих навчальних закладів та імплементація заходів з посилення їх ролі на світовому ринку освітніх послуг.

У рамках дисертаційної роботи ключові напрями підвищення конкурентоспроможності українських вищих навчальних закладів на світовому ринку освітніх послуг та рівнях їх визнання в глобальному науково-освітньому просторі подано в розрізі основних підсистем забезпечення.

Вихідні кроки в посиленні ролі та покращенні позицій українських вищих навчальних закладів у глобальному науково-освітньому просторі полягають в удосконаленні нормативно-правового забезпечення. Перш за все, необхідні стратегічні документи щодо розвитку вищої освіти в глобальному середовищі. У більшості країн світу, а тим більше передових країн, є стратегічні програми, що включають чіткі цілі щодо входження університетів в рейтинги, кількості іноземних студентів тощо.

У чинному законодавстві прописані основні аспекти, пов'язані з питаннями надання освітніх послуг іноземним студентам. Однак, доцільним вважаємо й оновлення нормативно-правових актів з метою їх максимально можливого наближення до норм міжнародного права і найбільш успішного світового досвіду. Це стосується як умов прийому іноземних студентів на навчання, так і навчального процесу та перебування іноземних громадян на території України.

Гармонізація положень українського законодавства з міжнародними нормами разом із гарантуванням дотримання його положень спроможно позитивно вплинути на обсяги експорту країною освітніх послуг. З огляду на загострення міграційних проблем у деяких країнах світу актуалізувалось питання юридичного визначення статусу іноземних студентів. Припустимо, у Великобританії столичні університети наполягають на необхідності зняття з

іноземних студентів статусу іммігрантів, оскільки це ускладнює умови перебування даної групи іноземців у країні, а також певним чином обтяжує роботу вищих навчальних закладів. У якості обґрунтування своєї позиції представники сектору вищої освіти Великобританії наголошують на фінансових вигодах економіки та університетів країни від залучення іноземних студентів, а також відзначають той факт, що лише незначна частка іноземців-випускників університетів залишається в країні. Тобто іншими словами, притік іноземних студентів до країни не має несприятливого впливу на міграційні процеси [119].

Потребують нормативно-правового забезпечення ще такі питання міжнародного співробітництва, як прийом на роботу іноземних фахівців, фінансові аспекти реалізації міжнародних грантів в Україні, підтримка вчених, які виїжджають за кордон на тимчасове перебування. Окремо слід наголосити на мінімізації обсягів «відтоку мізків» («drain brain»), що проявляється у від'їзді за кордон, як правило, найбільш талановитих і перспективних молодих науковців. Для багатьох країн світу існує проблема відтоку мозків і вони вирішують її через прийняття спеціальних програм з метою повернення в країну тих, хто навчався або проходив стажування за кордоном. І хоча ця проблема зараз не є такою гострою, потрібно державницьке бачення, яке має уособлюватися у певних діях, шляхом впровадження адекватних механізмів матеріального і морального стимулювання вчених.

Найбільшою мірою потребує розвитку нормативне забезпечення підприємницької діяльності університетів. В нашій країні, не дивлячись на певний прогрес у цьому відношенні, підприємницькі функції є досить обмеженими для вищих навчальних закладів. Саме тому, власне на даний момент не можна говорити про наявність підприємницьких університетів в Україні. Для цього потрібні ще ґрунтовні кроки щодо розширення прав і можливостей підприємництва в університетських структурах.

У цілому ж, нормативно-правова підсистема має бути зорієнтованою на створення належних юридичних передумов для стандартизації і сертифікації у сфері вищої освіти України відповідно до головних тенденцій розвитку глобального освітнього середовища та актуальних запитів іноземних абітурієнтів і студентів. Особливо болючим при цьому залишається питання нострифікації українських дипломів за кордоном, що прямо корелює із попитом іноземних громадян на освітні послуги та нерозривно пов'язано та залежить від рівня якості вищої освіти України в цілому та вищих навчальних закладів-експортерів зокрема.

На нашу думку, модернізації потребує і чинне законодавство України в напрямі організації правових засад міжнародної дослідницької діяльності. Зокрема, конкретизації вимагають правові аспекти комерціалізації результатів наукових досліджень учених вищих навчальних закладів з орієнтацією на усунення бюрократичних перепон і спрощення процедур звітності.

Нормативно-правове забезпечення розвитку міжнародної дослідницької діяльності університетів передбачає спрощення процедури патентування винаходів і корисних моделей зі створенням стимулів до патентування результатів науково-дослідних робіт в іноземних патентних відомствах. У цьому ключі доречно зацентувати увагу на недопущенні явища плагіату в науковому середовищі в будь-якому його прояві. Останнє має супроводжуватись і означати посилення відповідальності за академічний плагіат при неодмінному гарантуванні обов'язковості дотримання положень нормативно-правових актів з питань захисту прав інтелектуальної власності.

З огляду на виключну актуальність мобільності дослідників і науковців університетів нормативно-правове забезпечення даних процесів має бути реалізованим на засадах оптимізації, мінімізації бюрократичної компоненти та всебічної підтримки і захисту вчених. При цьому, мова іде про: гарнатування збереження робочого місця і рівня оплати праці вченого, який виїжджає в рамках програми мобільності за кордон; скорочення обсягів

затребуваної звітної документації; спрощення і скорочення тривалості процедури оформлення віз; надання підтримки вітчизняним вченим за кордоном та ін.

Вихід університетів України на лідерські позиції на світовому ринку освітніх послуг, на нашу думку, передбачає проведення суттєвої роботи з підвищення якості освітніх послуг та рівня конкурентоспроможності вітчизняних університетів на міжнародному рівні. Врахування передового світового досвіду має бути в комплексі із збереженням національних здобутків і специфіки.

Актуальними шляхами підвищення якісного рівня освітніх послуг в поточних українських реаліях можна визначити, по-перше, зближення теоретичної складової навчальних курсів із практичною компонентою, тобто з максимально орієнтованістю на виклики реальної економіки. По-друге, створення умов для повноправного включення студентів у роботу господарюючих суб'єктів відповідно до отримуваної в університеті професії/спеціальності у процесі проходження виробничої та переддипломної практики. Таким чином вдасться досягнути цілковитої відповідності структури і внутрішнього змісту навчальних курсів та програм потребам і вимогам роботодавців, що у свою чергу, полегшує та прискорює процес працевлаштування і рівень конкурентоспроможності випускників вітчизняних вищих навчальних закладів як на внутрішньому, так і на міжнародному ринку праці.

Безумовно, важливим є забезпечення оперативної адаптивності навчально-методичних матеріалів університетів до динамічних трансформацій зовнішнього середовища. Принциповим при цьому на міжнародному рівні є забезпечення видання навчально-методичних матеріалів іноземними мовами з метою полегшення їх розуміння студентами з-за кордону. Наявність розробленої і гнучкої методичної бази при навчанні іноземців є індикатором систематизованості та належного рівня налагодження експорту освітніх послуг на рівні університетів.

Актуальним шляхом виходу вищих навчальних закладів України на лідерські позиції на світовому ринку освітніх послуг, на нашу думку, є диверсифікація освітніх продуктів вітчизняних університетів. Перш за все, маємо на увазі впровадження нових для України, однак успішно апробованих у світовій практиці форм та напрямів підготовки, що користуються підвищеним попитом з боку іноземних абітурієнтів. Як засвідчив проведений аналіз, більшість студентів-іноземців в Україні здобувають вищу освіту за спеціальностями медичного і технічного характеру. Враховуючи наявний університетський потенціал, можемо констатувати доречність популяризації інших напрямів підготовки з метою залучення більшої кількості іноземних студентів і розгалуження структури їх спеціалізації.

Диверсифікацію доцільно провести по широкому спектру освітніх продуктів вищих навчальних закладів. У контексті цілей залучення та задоволення потреб студентів-іноземців диверсифікація може проявлятися у впровадженні додаткових освітніх курсів з вивчення мов, розвитку навичок по роботі з сучасними інформаційно-комунікаційними технологіями, зі спеціальним програмним забезпеченням, а також проведення профільних тренінгів, майстер-класів і воркшопів.

В Україні вже зроблено перші кроки із запровадження дистанційної освіти, навчання студентів за спільними програмами підготовки кількох партнерських університетів різних країн світу з виданням по завершенні подвійних дипломів, а також поширення принципів навчання протягом життя. Привабливі конкурентні позиції на сучасному світовому ринку освітніх послуг за поточних тенденцій і викликів розвитку глобального науково-освітнього простору можуть посідати лише вищі навчальні заклади, спроможні оперативно й адекватно реагувати на трансформації екзогенного та ендогенного середовища, найбільш прийнятним і вигідним чином адаптуючись і прогнозуючи їх.

Організаційно-економічне забезпечення покращення позицій українських вищих навчальних закладів на світовому ринку повинно

включати два взаємопов'язані аспекти: модернізація та глобалізація/інтернаціоналізація. Оптимізаційні процеси, що супроводжуються процесами децентралізації та автономізації в секторі вищої освіти України, покликані посилити та консолідувати науково-освітній потенціал на національному рівні. На міжнародному рівні подібного роду об'єднання університетських потенціалів може реалізуватись у формі створення потужних дослідницьких, регіональних та мережевих університетів.

Поряд із цим, найпотужніші вищі навчальні заклади України, які мають досвід підготовки іноземних студентів, за наявності належної фінансової й організаційно-консультаційної підтримки можуть відкрити свої філіали чи відділення за кордоном. Даний захід може спричинити збільшення кількості студентів навчального закладу, оскільки така форма експорту освітніх послуг є на порядок більш зручною (з точки зору доступності, оформлення необхідної документації, переміщення і т.п.) та фінансово вигідною (оскільки скорочуються транспортні витрати, витрати на проживання, перебування за кордоном та на оплату інших пов'язаних із мобільністю послуг) для іноземних студентів.

Ключовим компонентом підсистеми організаційно-економічного забезпечення виходу українських вищих навчальних закладів на провідні позиції на світовому ринку освітніх послуг виступає, на нашу думку, визначення пріоритетів у досягненні топових позицій у світових рейтингах університетів. При цьому необхідно обґрунтовано вибрати три-п'ять потужних університетів України, перед якими чітко буде поставлено стратегічну мету входження до найбільш популярних світових рейтингів у топ-100 [40; 74]. Досягнення даної мети, у свою чергу, передбачає створення особливих умов функціонування цих навчальних закладів і розробку спеціальних механізмів фінансування та діяльності, що передбачатиме їх в якості потужних дослідницьких структур підприємницького типу. Таким

чином, однозначно затребуваною є цільова системна підтримка уповноважених органів на загальнодержавному рівні.

Підвищення рейтингу та поліпшення наукової репутації вітчизняних вищих навчальних закладів на міжнародному рівні вимагає підвищення ефективності науково-дослідних робіт, сприяння патентуванню винаходів в зарубіжних відомствах, створення умов для активної дифузії інновацій, генерованих університетськими працівниками.

Все це реалізується в межах потужних дослідницьких університетів, особливий статус та специфіка діяльності забезпечує високий рівень їх конкурентоспроможності і нерідко саме вони опиняються в топ-20 найбільш визнаних світових рейтингів вищих навчальних закладів. В Україні також діють дослідницькі університети, які однак потребують суттєвої організаційної підтримки, популяризації результатів їх діяльності (у тому числі, на мегарівні), активізації участі в міжнародних дослідженнях. Розвиненість контактів університету з бізнес-сектором нерозривно корелює з рівнем конкурентоспроможності освітньої установи, оскільки пов'язано із:

- визнанням в реальній економіці здобутків, досягнень і потенціалу навчального закладу;
- позитивним впливом на конкурентоспроможність випускників;
- наявністю організаційних передумов для ефективного трансферу і комерціалізації результатів наукових досліджень;
- оперативністю оновлення та чіткою практичною орієнтованістю навчально-методичних матеріалів завдяки налагодженому перманентного контакту з підприємствами регіону, країни і світу;
- зближенням університетського та підприємницького секторів тощо.

Отже, комплексний підхід до підвищення позицій українських університетів на світовому ринку має охоплювати дві визначальні складові – активізація експорту освітніх послуг і підвищення ефективності міжнародної дослідницької діяльності, до якої залучаються вітчизняні вищі навчальні заклади.

Важливу роль у виході українських університетів на лідерські позиції на світовому ринку освітніх послуг відіграє підсистема кадрового забезпечення. У першу чергу, наголос ставимо на професіоналізмі, вмотивованості, креативності та ініціативності науково-педагогічних працівників, регулярності підвищення їх кваліфікаційного рівня, ступеню опанування і використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі, спроможності до генерації інновацій. Виключної ваги набуває рівень володіння викладачами іноземними мовами – не лише англійською, а й іншими залежно від походження іноземних студентів, які здобувають вищу освіту в університеті.

В останні роки суттєвою вимогою до викладачів вищих навчальних закладів є участь у програмах академічної мобільності з метою викладання, стажування, проведення досліджень чи підвищення кваліфікації для переймання провідного світового досвіду в зарубіжних вищих навчальних закладах. Перераховані вище характеристики кадрового складу університету важливі з точки зору забезпечення конкурентоспроможності освітньої установи на світовому ринку з огляду на той факт, що абсолютно прийнятною за кордоном є конкуренція між викладачами університетів. Останнє пояснюється тим, що студенти самостійно здійснюють вибір навчальних дисциплін, орієнтуючись при цьому на кваліфікаційні навички та професійні здобутки викладача. Відповідно, курси, пропоновані лектором, який досконало володіє іноземними мовами, має досвід закордонного стажування та участі в міжнародних грантових проектах, виявляються більш конкурентоспроможними і користуються вищим попитом з боку студентів (у тому числі, іноземних громадян).

Достатньо дієвим інструментом активізації інтересу іноземних абітурієнтів до вищого навчального закладу є запрошення до викладання в ньому відомих професорів із закордонних університетів. Однак, при цьому бар'єрами виступають не тільки чинники нормативного характеру (які не дозволяють наймати іноземців), а економічні, які пов'язані із високими

витратами навчального закладу на оплату праці, проїзд, проживання та забезпечення належних умов для перебування й роботи запрошеного фахівця в країні прибуття.

Питання кадрового забезпечення процесів підвищення позицій українських університетів на світовому ринку освітніх послуг недоречно обмежувати виключно аспектами фаховості науково-педагогічних працівників. З огляду на високу динамічність і конкурентність міжнародного освітнього ринку, університети, які прагнуть зайняти лідерські позиції, повинні мати у своєму складі висококваліфікованих менеджерів і маркетологів у сфері вищої освіти. Саме їх зусиллями, в першу чергу, здійснюється популяризація вищого навчального закладу, донесення інформації про нього до потенційних іноземних студентів, забезпечується модернізація основних векторів його діяльності відповідно до актуальних тенденцій розвитку глобального освітнього середовища.

Розглядаючи підсистему кадрового забезпечення доречно відзначити, що нерідко при організації роботи з іноземними студентами університети можуть звертатись до аутсорсингових компаній. Зокрема, найчастіше це є підприємства, що надають послуги з організації візової підтримки, оформлення необхідної документації для іноземців, з відстеження змін чинного законодавства і т.п. Безперечно залучення посередника у відносини університет-іноземний студент може супроводжуватись додатковими фінансовими витратами, що однак, може перекриватися перевагами: передача повноважень і відповідальності, прискорення та спрощення процесів проходження офіційних процедур, мінімізація витрат часу через нерозуміння певних норм або допущення технічних помилок в документації, відсутність необхідності утримувати штат фахівців, відповідальних за вищезокреслені аспекти роботи з іноземними громадянами.

Важливим аспектом є також реалізація вітчизняними університетами науково-дослідних робіт спільно з іноземними колегами. Міжнародна дослідницька діяльність, активність науковців, ефективність наукових

досліджень і рівень залучення студентів до наукової роботи багатьма світовими рейтингами університетів беруться до уваги при їх ранжуванні. Саме тому людський фактор, інтелектуальні ресурси в науковій площині функціонування сучасних освітніх установ набувають особливої актуальності і становить собою вагомий науковий інтерес у якості об'єкта дослідження.

На основі проведеного аналізу міжнародної дослідницької діяльності університетів однозначно слід наголосити на необхідності поліпшення академічної репутації та рівня визнання вітчизняних науковців за кордоном. Основоположними векторами руху наукової спільноти, на нашу думку, можна визначити:

- активізацію академічної мобільності – зокрема, з наголосом на виїзну мобільність з метою проведення досліджень за кордоном;

- підвищення рівня володіння іноземними мовами – з акцентом на англійську мову, яка по праву вважається міжнародною мовою наукового середовища;

- збільшення масштабів залучення до міжнародних досліджень – як на засадах індивідуальних контактів науковців різних університетів, так і на договірних умовах співробітництва у рамках консорціумів вищих навчальних закладів кількох країн світу;

- нарощення обсягів наукових публікацій (одноосібних і у співавторстві з іноземними вченими) – з пріоритетом всесвітньо визнаних і рейтингових наукових журналів;

- сприяння підвищенню рівня цитованості вітчизняних вчених – при скороченні обсягів самоцитовання; завдяки організації ретельного підходу до вибору науковцями іноземних журналів з високим імпаکت-фактором;

- інтенсифікація проектної дослідницької діяльності університетів – зокрема, у першу чергу, участь у розробці та впровадженні міжнародних науково-освітніх проектів спільно з іноземними партнерами за рахунок грантових ресурсів і коштів міжнародних фондів та програм.

Проведене в рамках дисертації дослідження обґрунтовує необхідність консолідації вітчизняним сектором вищої освіти потужного наукового потенціалу. На світовому рівні однозначно визнаними є наукові здобутки і досвід українських вчених, сфера наукових інтересів яких сконцентрована на об'єктах фізичних, хімічних, матеріалознавчих наук, у сферах розвитку нанотехнологій. Поряд із цим, наявний сукупний потенціал залишається недостатньо реалізованим, що свідчить про необхідність створення усіх прийнятних передумов для ефективної інтеграції у світовий науковий простір, налагодження взаємовигідних партнерських відносин з іноземними науковцями й університетами, активізації дослідницької роботи молодих вчених, обміну інноваційними розробками, ідеями тощо.

Особливо проблемними в поточних реаліях функціонування сектору вищої освіти України є питання фінансування. Як свідчать результати проведеного аналітичного дослідження, обсяги фінансування вищих навчальних закладів в країні зною мірою відстають від середніх показників по провідним країнам світу в абсолютному вимірі, хоча у відносному співвідношенні (наприклад, у відсотках від валового національного продукту країни) є досить непоганими. За таких умов актуалізуються питання диверсифікації джерел фінансування університетів з метою розширення кола потенційних інвесторів з орієнтацією на провідний світовий досвід.

Для іноземних студентів університети України у фінансовому відношенні є достатньо привабливою альтернативою у порівнянні з низкою вищих навчальних закладів Західної Європи та Північної Америки. Вітчизняним вищим навчальним закладам, орієнтованим на експорт освітніх послуг, важливо користуватись даною конкурентною перевагою на світовому ринку, у першу чергу при позиціонуванні перед іноземними абітурієнтами.

Серед перспективних напрямів активізації притоку іноземних студентів до країни можна визначити широке впровадження світової практики освітнього кредитування. У комбінації з порівняно невисокою вартістю навчання освітнє кредитування, організоване на принципах оптимальності,

стабільності та необтяжності для студентів і членів їх сімей, спроможно підвищити рівень привабливості українських університетів для іноземних абітурієнтів, оскільки це дозволяє зняти чи мінімізувати фінансові труднощі, пов'язані із навчанням за кордоном. Окрім того, іноземні студенти, які демонструють високі результати в навчанні, дослідницькій і громадській діяльності, можуть бути удостоєнні іменних стипендій, що націлено на їх стимулювання та надання фінансової підтримки.

Як уже зазначалось, вагомим інструментом конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг є запрошення до викладання в українських вищих навчальних закладах іноземних професорів. Реалізація даного заходу вимагає розробки й імплементації механізмів фінансового стимулювання іноземних фахівців з конкретизацією інструментів їх матеріальної мотивації, фінансових ресурсів для гідної оплати праці (за західноєвропейським чи північноамериканським рівнем) та фінансових резервів для покриття витрат на проїзд, проживання і забезпечення належних умов праці. У даному контексті доречно відзначити важливість впровадження адекватних фінансових важелів та інструментів:

- гідний рівень оплати праці з винагородами та преміюванням за вагомі досягнення;
- фінансова підтримка академічної мобільності викладачів і науковців навчального закладу;
- фінансова допомога в організації доступу науково-педагогічних працівників до публікацій наукових праць у закордонних виданнях, апробації результатів наукових досліджень за кордоном, участі в якості доповідачів на міжнародних наукових засадах тощо.

У ракурсі розгляду фінансового забезпечення виходу України на позиції світових освітніх лідерів необхідно наголосити на перспективності поширення на теренах нашої країни практики формування ендаумент-фондів, тобто спеціалізованих цільових фондів, наповнення яких здійснюється за рахунок меценатських і благодійних внесків (у першу чергу, випускників

вищих навчальних закладів). В Україні уваги потребує опрацювання і вдосконалення нормативно-правової бази функціонування ендаумент-фондів університетів.

Світовий досвід провідних вищих навчальних закладів засвідчує значну перспективність такого заходу. Зокрема, університети з потужними ендаумент-фондами характеризуються фінансовою стабільністю та гнучкістю у прийнятті рішень. Найбільш розвиненою дана практика є у США з лідерськими позиціями Гарвардського (ендаумент розміром 35,9 млрд. дол. за даними по фінансовому 2014 р.), Єльського (23,9 млрд. дол.), Стенфордського (21,5 млрд. дол.), Прістонського (21 млрд. дол.) університетів і Массачусетського технологічного інституту (12,4 млрд. дол.). На порядок нижчі суми надходять до ендаумент-фондів університетів Канади: Торонтонський університет (1,82 млрд. дол.), Університет Британської Колумбії (1,26 млрд. дол.), Університет Макгілла (1,23 млрд. дол.), Альбертський університет (0,96 млрд. дол.), Університет «Квінз» (0,76 млрд. дол.) [71; 127; 141]. У табл. 3.10 систематизовано ретроспективний аналіз структури топ-10 університетів Сполучених Штатів Америки за величиною ендаумент-фонду. У Додатку М зведено інформацію щодо величини ендаумент-фондів провідних вищих навчальних закладів світу у розрахунку на одного студента.

Кошти ендаумент-фондів спрямовуються, у першу чергу, на надання фінансової допомоги та підтримки студентів (наприклад, при наданні пільг в оплаті вартості навчання) і науково-педагогічних працівників (наприклад, при проведенні досліджень окремими вченими чи групами науковців). Нерідко саме фінансові ресурси ендаумент-фондів інвестуються в розбудову інноваційної інфраструктури та створення і розвиток матеріально-технічної бази наукових досліджень (лабораторій, спеціального обладнання, оснащення і т.п.) [71; 127; 141]. Враховуючи складну ситуацію із матеріально-технічним забезпеченням низки вітчизняних вищих навчальних закладів, запропонований варіант є достатньо привабливим для України, хоча

і потребує реалізації цілого комплексу заходів нормативно-правового, організаційно-інформаційного характеру, популяризації у середовищі студентів, випускників і партнерів вишів держави.

Таблиця 3.10

**Топ-10 університетів Сполучених Штатів Америки за величиною
ендаумент-фонду**

Назва університету	2013		2012		2010		2005		2000	
	Усього, тис.дол.	Місце	Усього, тис.дол.	Місце	Усього, тис.дол.	Місце	Усього, тис.дол.	Місце	Усього, тис.дол.	Місце
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11
Гарвардський університет (Harvard University)	32 334 293	1	30 435 375	1	27 557 404	1	25 473 721	1	18 844 338	1
Єльський університет (Yale University)	20 780 000	2	19 345 000	2	16 652 000	2	15 224 900	2	10 084 900	2
Стенфордський університет (Stanford University)	18 688 868	3	17 035 804	3	13 851 115	4	12 205 000	3	8 649 475	3
Прінстонський університет (Princeton University)	18 200 433	4	16 954 128	4	14 391 450	3	11 206 500	4	8 398 100	4
Массачусетський технологічний інститут (Massachusetts Institute of Technology)	11 005 932	5	10 149 564	5	8 317 321	5	6 712 436	5	6 475 506	5
Університет Техасу – Остін (University of Texas – Austin)	9 145 142	6	8 209 163	6	6 436 007	8	4 567 265	8	3 932 469	9
Університет Мічигану Енн Арбор (University of Michigan – Ann Arbor)	8 382 311	7	7 691 052	7	6 564 144	6	4 931 338	7	3 329 637	14
Колумбійський університет (Columbia University)	8 197 880	8	7 654 152	8	6 516 512	7	5 190 564	6	4 263 972	7
Техаський А&М університет (Texas A&M University - College Station)	8 072 055	9	7 034 588	10	5 945 277	9	4 567 265	8	3 932 469	9
Північно-західний університет (Northwestern University)	7 883 323	10	7 118 595	9	5 945 277	9	4 215 275	12	3 368 233	13

Джерело: [166]

Забезпечення міжнародної конкурентоспроможності університетів має здійснюватися на основі розвитку як освітньої (про що мова йшла вище), так і науково-дослідницької діяльності в якості головних і дієвих інструментів диверсифікації джерел фінансування та збільшенні обсягів фінансових надходжень до бюджетів вищих навчальних закладів. Для освітніх установ принципово важливо досягнути оптимального збалансування між світовими тенденціями та вітчизняними реаліями задля забезпечення оновлення та підвищення ефективності діяльності сучасних університетів як на національному, так і на міжнародному рівні.

Актуальним напрямом розвитку фінансово-економічного забезпечення міжнародної дослідницької діяльності українських університетів є фандрейзинг, під яким слід узагальнено розуміти залучення до сектору вищої освіти фінансових, матеріально-технічних, людських та інших ресурсів. В аналізованому контексті дослідження найбільший науковий інтерес викликають питання приваблення фінансових ресурсів. Перспективними напрямками диверсифікації у фінансуванні, на нашу думку, є розширення приватного і іноземного джерел фінансування.

Активна глобалізація науково-освітнього простору розкриває широкі можливості залучення вищими навчальними закладами іноземних коштів, що передусім реалізується у формі конкурсної участі в міжнародних грантових програмах і відборах. Вагомим фактором конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг є наявність досвіду партнерства в рамках міжнародних проектів як за індивідуальними грантами, так і за колективними грантами університетських консорціумів. Членство в консорціумі при реалізації певного проекту сприяє позитивному розвитку академічної репутації на міжнародному рівні та закладає фундамент довгострокової взаємовигідної співпраці в науково-технічній сфері. У свою чергу, вищевказане супроводжується активізацією процесів академічної мобільності.

З огляду на суттєве розширення підприємницьких функцій сучасних вищих навчальних закладів і, більше того, – утворення підприємницьких університетів, виключний науковий інтерес представляють питання приваблення фінансових ресурсів із приватних джерел. Проте, при цьому першочергово необхідно наголосити на наданні освітнім установам реальної фінансової автономії та на гарантуванні транспарентності їх фінансової діяльності. Ці два аспекти спроможні стати ключовими передумовами притоку фінансових ресурсів із приватних джерел, а також підвищення рівня мотивації закладів вищої освіти щодо цілеспрямованої комерційно орієнтованої і взаємовигідної співпраці з бізнес-сектором.

Українським університетам в силу суттєвого скорочення бюджетного фінансування доцільно розширювати практику трансферу, комерціалізації науково-технічних продуктів, у першу чергу, при реалізації співробітництва у рамках «трикутника знань». Підприємницька складова такої кооперації представлена:

- проведенням наукових досліджень на замовлення підприємств у рамках господарських договорів;
- наданням консультаційних послуг на комерційних засадах;
- партнерством у проектно-пошуковій та експертній діяльності на взаємовигідних умовах;
- оперативним трансфером результатів наукових досліджень у бізнес-середовище;
- продажем ліцензій на промислове використання запатентованих вченими університетів винаходів;
- комерціалізацією інновацій тощо.

Співробітництво з бізнес-сектором має низку переваг для вищих навчальних закладів: по-перше, забезпечується зближення науки з реальним сектором економіки; по-друге, збільшуються обсяги надходжень до бюджетів університетів; по-третє, створюються умови для апробації результатів наукових досліджень; по-четверте, розвивається інноваційна діяльність

освітніх установ (головне – при співпраці з інноваційно активними підприємствами). У цілому, це спричинює підвищення ступеню суспільного визнання і рівня конкурентоспроможності вищого навчального закладу як на внутрішньому, так і на світовому ринках.

Додаткові фінансові надходження з підприємницького сектору створюють реальні передумови для розширення системи матеріального мотивування науково-педагогічних працівників у формах підвищення рівня оплати, виплати премій, призначення надбавок за інтенсивність праці, надання індивідуальних чи колективних цільових грантів групам чи окремим вченим (наприклад, на впровадження інноваційних проектів, проведення досліджень та оприлюднення їх результатів у провідних світових наукових журналах з високими показниками цитування). Враховуючи високу ризиковість і вартість інноваційної діяльності, необхідно створити умови для венчурного фінансування, практики страхування ризиків та фінансового стимулювання інноваційної діяльності (пільги, компенсації відсоткових ставок по кредитах і т.п.) в Україні. Сукупно варто констатувати, що статус інноваційного лідера є привабливим як для окремого вищого навчального закладу, так і для системи вищої освіти та національної економіки в цілому.

Серед пріоритетів фінансово-економічного забезпечення виходу українських університетів на лідерські позиції на світовому ринку необхідно наголосити на узгодженій діяльності зі збільшення притоку фінансових інвестицій з іноземних і приватних джерел при акцентуванні уваги на актуальності розвитку підприємницьких функцій сучасних вищих навчальних закладів.

Утримання лідерських позицій на світовому ринку освітніх послуг у якості неодмінної вимоги висуває належне матеріально-технічне забезпечення вищих навчальних закладів відповідно до новітніх науково-технічних досягнень. Аудиторний фонд, студентські гуртожитки, студентські містечка, кампуси, бібліотеки, спеціалізовані студентські зали, студії і гуртки мають бути повністю забезпечені відповідним обладнанням, відповідною

сучасною технікою (навчального, розважального, комунікаційного характеру). Освітній процес і дозвілля студентів має забезпечуватись належною підтримкою університетського менеджменту – з особливим акцентом на фінансових аспектах такої підтримки. У ряді випадків при виборі вищого навчального закладу іноземні абітурієнти, поряд із оцінкою навчального процесу та рівня його забезпеченості необхідними технічними приладами, орієнтуються на рівень розвиненості студентського життя та організованості дозвілля, що визначає самоактуалізацію та реалізацію внутрішнього творчого потенціалу й креативності молоді, у тому числі у сферах майбутньої професійної діяльності.

Однозначно обґрунтованою є підтримка розвитку наукових лабораторій і дослідницьких центрів шляхом оснащення їх сучасним обладнанням та інноваційними інформаційно-комунікаційними технологіями із гарантуванням необмеженого доступу до затребуваних вченими ресурсів мережі Інтернет, баз даних наукових публікацій, свіжих випусків всесвітньовідомих наукових журналів. Беручи до уваги необхідність фінансування матеріально-технічного забезпечення освітньої і дослідницької діяльності університетів, цілком прийнятним можна вважати варіант розробки ефективних і фінансово вигідних механізмів лізингу дороговартісного обладнання.

Наразі доречно наголосити на перспективності створення при університетах (або принаймні – у тісній співпраці з вищими навчальними закладами) інноваційних центрів – технопарків, бізнес-інкубаторів, науково-технологічних та інноваційних кластерів, технополісів і т.п. Подібного роду структури активізують інноваційні процеси та підвищують рівень конкурентоспроможності економічних суб'єктів на міжнародній арені.

Згідно з офіційно оприлюдненою інформацією, Кембриджський кластер:

- нараховує більше 1500 фірм (включаючи понад 150 компаній, що функціонують у сферах фізичних та інженерних наук, 160 – природничих наук, 330 – інформаційних і комунікаційних технологій);

- більше 57000 працевлаштованих кластером осіб;
- 14 підприємств-вихідців із кластеру із виручкою близько 1 млрд. дол.;
- дві компанії з виручкою приблизно 10 млрд. дол. [143].

Завдяки такій формі поєднання підприємницьких, інноваційних, науково-дослідних функцій сучасного університету при ефективному співробітництві з бізнес-сектором Кембридж посідає третє у світі місце серед вищих навчальних закладів із найбільш успішними університетськими інноваційними екосистемами (після Стенфордського університету та Массачусетського технологічного інституту) [143], а також є одним із лідерів світового ринку освітніх послуг, традиційно посідаючи топові позиції у світових рейтингах.

Ефективна реалізація заходів з інтеграції України у світовий науково-освітній простір та виходу вітчизняних вищих навчальних закладів на лідерські позиції на міжнародному ринку освітніх послуг передбачає налагодження коректної та безперервної інформаційно-консалтингової підтримки на всіх етапах. Успішність та оперативність досягнення поставлених цілей прямо залежить від рівня досвідченості, фахової підготовки та кваліфікованості менеджерів та маркетологів у сфері вищої освіти.

Розвиток інформаційної інфраструктури має чітко корелювати та узгоджуватись із застосованою університетом маркетинговою стратегією з орієнтацією на популяризацію української вищої освіти за кордоном. Однозначно обґрунтованим при цьому можна визначити збільшення міри представленості вітчизняних вищих навчальних закладів у всесвітній мережі Інтернет, а також, головне, – у міжнародних рейтингах університетів (Webometrics, ARWU, The Times та ін.).

Загалом, на нашу думку, доцільно говорити про перспективність розробки єдиної інформаційної бази з наданням відкритого доступу всім зацікавленим особам до інформації про діяльність, досягнення та пропозиції університету. Підсистема інформаційно-консалтингового забезпечення має

чітко орієнтуватись на конкретну цільову аудиторію та актуальні запити стейкхолдерів:

- іноземні абітурієнти – інформаційна база та консультаційні центри з питань перебування в країні, вступу, навчання та організації дозвілля у вищому навчальному закладі;

- іноземні студенти – актуальні новини, пропозиції щодо надання додаткових освітніх послуг, участі в заходах по формуванню додаткових компетенцій, зі сприяння творчому розвитку та самореалізації, доступу до інформаційних джерел бібліотеки (в електронному форматі, у тому числі);

- партнери – інформація про пріоритетні напрями розвитку співробітництва, щодо пошуку партнерів для розробки й реалізації проектів; формування бази даних наявних і потенційних партнерів;

- замовники – інформаційна база патентів та винаходів вищого навчального закладу, пропозиції щодо трансферу знань і комерціалізації інновацій.

Отже, здобуття лідерських позицій на світовому ринку освітніх послуг передбачає комплексну реалізацію системи заходів на засадах скоординованої й узгодженої діяльності всіх зацікавлених сторін (рис. 3.3). Актуально забезпечити оптимізацію та раціональне використання потенціалу вищих навчальних закладів (викладачів, дослідників, адміністративних працівників, студентів) та органів державної влади (на регіональному та національному рівнях).

Чіткої ідентифікації потребують приховані резерви всіх імовірних стейкхолдерів. Стратегічно виваженим, на нашу думку, є виокремлення трьох-п'яти провідних вищих навчальних закладів України зі створенням спеціальних умов їх функціонування та фінансування з метою формування реальних передумов для їх виходу на лідерські позиції на світовому ринку освітніх послуг. У контексті сучасних тенденцій глобалізації освітнього простору здобуття й утримання високих конкурентних позицій на

міжнародному ринку зазвичай асоціюють із посіданням топових позицій у світових рейтингах університетів.

Рис. 3.3. Концептуальна схема забезпечення виходу українських університетів на лідерські позиції на світовому ринку освітніх послуг

Джерело: побудовано автором

Науковий аналіз діяльності провідних університетів світу та методології рейтингування дозволив ідентифікувати ключові аспекти, що визначають входження освітніх установ на перші місця рейтингів, головними з яких, на нашу думку, є наступні:

- стабільно високий рівень якості освітніх послуг (включаючи викладання іноземними мовами);
- значний внесок університету в соціально-економічний, культурний, суспільний розвиток країни;
- високий рівень аплікабельності випускників на світовому ринку освітніх послуг;
- потужне кадрове забезпечення;
- висока ефективність та затребуваність результатів наукових досліджень учених університетів у реальному секторі економіки;
- високі показники цитувань наукових публікацій учених університету;
- розвинена інформаційна діяльність, зокрема – високий ступінь представленості в мережі Інтернет;
- належний рівень фінансового і матеріально-технічного забезпечення навчального і дослідницького процесів при розвиненості інфраструктурних елементів тощо.

Більшість із зазначених аспектів у міжнародних порівняннях і зіставленнях є проблематичними для українських вищих навчальних закладів. Поряд із цим, наявність потужного, наразі недостатньо ефективно та повно використаного потенціалу кадрового і наукового характеру створює реальне підґрунтя для успішної реалізації комплексу заходів і мотиваційних інструментів для активізації присутності та підвищення конкурентних позицій провідних українських університетів на міжнародному ринку освітніх послуг, що вимагає надання широкої підтримки і сприяння з боку всіх зацікавлених стейкхолдерів на локальному, регіональному, національному та світовому рівнях.

Державна підтримка в досягненні означених цілей має виражатись за допомогою задіяння адекватних інструментів реалізації політики у сфері освіти, наукової і науково-технічної діяльності, бюджетної, інвестиційної, регіональної та зовнішньоекономічної політики. На загальнодержавному рівні мають бути розроблені інструменти мотивації університетів і науково-педагогічних працівників, фінансової підтримки процесів інтернаціоналізації та глобалізації вищої освіти, популяризації вищої освіти України за кордоном, стимулювання університетської інноваційної діяльності, розвитку міжнародних контактів, а також нормативно-правового забезпечення розвитку діяльності вищих навчальних закладів відповідно до визначальних тенденцій і пріоритетів глобального освітнього середовища.

Імплементация запропонованих у дисертаційній роботі заходів, структурованих за ключовими підсистемами та напрямками діяльності сучасних університетів, сприятиме оперативній інтеграції України у світовий науково-освітній простір, виходу вітчизняних університетів на лідерські позиції на світовому ринку освітніх послуг, підвищенню рівня їх конкурентоспроможності у середньо- та довгостроковому періоді. Досягнення перерахованих очікуваних результатів можливе лише на основі модернізації та підвищення якості вищої освіти України, розвитку наукового потенціалу, зростання академічної репутації, активізації інноваційної діяльності, а також розширення масштабів притоку іноземних студентів до вітчизняних університетів, збільшення доходної частини бюджетів вищих навчальних закладів. У своїй сукупності це забезпечує підвищення ролі сектору вищої освіти у суспільному розвитку, зростання його внеску у валовий національний продукт, підвищення рейтингових позицій та ступеню визнання України у глобальному науково-освітньому просторі.

Висновки до розділу 3

1. Проведена оцінка сучасного стану включення української системи вищої освіти в глобальне освітнє середовище дозволила виявити прискорення імпортової орієнтованості при задекларованій пріоритетності експорту освітніх послуг. Аналіз експортно-імпортних операцій дозволив виявити, що найбільша кількість українців здобуває вищу освіту в університетах Польщі, Німеччини, Росії, Канади і Чехії. Стратегічно важливою Україна є для Польщі, в якій більше 40% іноземних студентів – вихідці з нашої країни. Статистичний аналіз продемонстрував наявність щорічного приросту масштабів імпорту освітніх послуг (найвищі параметри відносного приросту чисельності студентів з України – в Польщі, Латвії, Іспанії, Словаччині, Італії, Канаді, Великобританії, Австралії).

2. У порівнянні з провідними вищими навчальними закладами Європи та Америки Україна є достатньо привабливою для іноземців країною для здобуття вищої освіти з фінансової точки зору. Більше того, українські вищі навчальні заклади із сумарно близько 60 тис. іноземних студентів є конкурентом на світовому ринку освітніх послуг (оскільки навіть деякі країни ЄС поступаються за абсолютними показниками чисельності іноземних студентів України). Наявний потенціал українських вищих навчальних закладів підтверджує наявність потенціалу для активізації експорту освітніх послуг.

3. Чисельність іноземних студентів в Україні загалом характеризується позитивною динамікою, хоча і з коливаннями (в контексті військово-політичних подій). Найбільшим попитом освітні послуги українських вищих навчальних закладів користуються серед абітурієнтів з Туркменістану, Азербайджану, Індії та Нігерії. Лідерами по експорту є Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, Харківський національний медичний університет, Одеський медичний університет, Вінницький

національний медичний університет імені М.І. Пирогова, Івано-Франківський національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Національний фармацевтичний університет, Харківський національний економічний університет імені Семена Кузнеця, Сумський державний університет і Тернопільський державний медичний університет імені І.Я. Горбачевського. Затребуваними іноземними студентами є освітні програми підготовки у галузях охорони здоров'я, економіки, гуманітарних наук, інженерії, правознавства.

4. Здійснене дослідження дозволило виявити слабкі місця та недоліки українських вищих навчальних закладів у світовому науково-освітньому просторі: недовикористаний потенціал щодо експорту освітніх послуг; низькі позиції вітчизняних вищих навчальних закладів у світових рейтингах університетів; незадовільний рівень якості допоміжних освітніх послуг університетів (проживання, інфраструктура); неналежний рівень популяризації та сформованості конкурентних переваг української вищої освіти; повільні темпи впровадження практики викладання навчальних курсів іноземними мовами; невисокі обсяги запрошення провідних іноземних професорів до викладання у вищих навчальних закладах України; необхідність нострифікації українських дипломів за кордоном; недостатньо розгалужена профільна структура іноземних студентів; нестабільність українського законодавства у сфері вищої освіти; імовірність бюрократизації процесів оформлення в'їзду – виїзду іноземців в Україну тощо.

5. Вихід українських вищих навчальних закладів на позиції світових лідерів на міжнародному ринку передбачає забезпечення їх системного і комплексного розвитку, з чітким визначенням пріоритетів: у формуванні університетів-лідерів, акцентуванням уваги на зміцненні економічного потенціалу всіх вищих навчальних закладів через диверсифікацію та розширення освітньої, міжнародної, дослідницької та підприємницької діяльності. Ключові шляхи підвищення конкурентоспроможності вітчизняних університетів на світовому ринку освітніх послуг представлено у

розрізі основних підсистем: нормативно-правового (удосконалення та адаптація чинного законодавства, що регулює різні напрями університетської діяльності, до міжнародних стандартів), організаційно-економічного (розвиток форм і напрямів університетської діяльності), кадрового (прискорення академічної мобільності, зростання академічної репутації), фінансово-економічного (диверсифікація джерел фінансування, розширення підприємницької діяльності університетів, трансфер і комерціалізація інновацій), матеріально-технічного (поліпшення інфраструктур, створення інноваційних центрів при вищих навчальних закладах) та інформаційно-консалтингового (єдина інформаційна база, інформаційна інфраструктура, мережа консультаційних центрів, система міжнародного маркетингу) забезпечення.

6. Імплементация запропонованих у дисертаційній роботі заходів, структурованих за ключовими підсистемами та основоположними традиційними напрямками діяльності сучасних вищих навчальних закладів, сприятиме оперативній інтеграції України у світовий науково-освітній простір, виходу вітчизняних університетів на лідерські позиції на світовому ринку освітніх послуг, підвищенню рівня їх конкурентоспроможності у середньо- та довгостроковому періоді. Досягнення перерахованих очікуваних результатів можливе лише на основі модернізації та підвищення якості вищої освіти України, розвитку наукового потенціалу, зростання академічної репутації, активізації інноваційної діяльності, а також розширення масштабів притоку іноземних студентів до вітчизняних університетів, збільшення доходної частини бюджетів вищих навчальних закладів. У своїй сукупності це забезпечує підвищення ролі сектору вищої освіти у суспільному розвитку, зростання його внеску у валовий національний продукт, підвищення рейтингових позицій та ступеню визнання України у глобальному науково-освітньому просторі.

7. Основні положення розділу викладено в публікаціях автора [11; 14; 16; 27-30; 32].

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі здійснено теоретичне узагальнення та запропоновано нове вирішення наукової задачі щодо розкриття сутності підприємницького університету, а також обґрунтування напрямів активізації міжнародної та підприємницької діяльності українських університетів в глобальному освітньому середовищі. Результати проведеного дослідження дали змогу сформулювати такі висновки.

1. Глобальне освітнє середовище – це складна система багаторівневих і мультивекторних економічних відносин між країнами та їх університетами на світовому ринку. Розвиток глобального освітнього середовища характеризується наступними тенденціями: підвищення ролі вищої освіти в становленні економіки знань, загострення конкуренції на світовому ринку освітніх послуг та наукових продуктів, активізація інтеграційних процесів, підвищення глобального попиту на освітні послуги, активізація академічної мобільності, інформатизація, диверсифікація освітніх продуктів, інтенсифікація міжнародних наукових досліджень, посилення співпраці між університетами і бізнесом, диверсифікація джерел фінансування, трансформація організаційних форм діяльності університетів, перетворення сучасних університетів в потужні освітньо-дослідницькі структури підприємницького типу.

2. Сучасні університети – складні соціально-економічні системи, що характеризуються достатньо диверсифікованими функціями, напрямками діяльності та взаємозв'язками між іншими суб'єктами ендогенного й екзогенного середовища. В умовах сучасної глобалізації трансформуються традиційні та розвиваються новітні функції університетів, які виступають активними учасниками економічних відносин, поступово розширюючи свою підприємницьку діяльність та міжнародну орієнтацію. Елементи підприємництва проникають у всі напрями діяльності: освітню, науково-дослідницьку, фінансово-господарську, міжнародну та ін.

3. Особливим суб'єктом сучасного глобального освітнього середовища виступають підприємницькі університети, які досягають лідерських позицій на світовому освітньому ринку завдяки потужній та диверсифікованій традиційній діяльності на підприємницьких засадах. Ключовою ознакою виділення феномену підприємницьких університетів виступає здійснення підприємницької діяльності, спрямованої на забезпечення притоку та диверсифікації внутрішніх і зовнішніх фінансових ресурсів; в якості основних критеріїв ідентифікації підприємницьких університетів запропоновано наступні: по-перше, не менше 50 відсотків всіх фінансових надходжень (від освітньої, дослідницької, міжнародної діяльності) отримується з недержавних джерел; по-друге, наявність значної фінансової автономії щодо розпорядження своїм майном та коштами. Провідні університети світу значну частину своїх дослідницьких бюджетів отримують від підприємницького сектору. Основна частка фінансування науково-дослідної діяльності у секторі вищої освіти припадає на природничі та прикладні науки, зокрема, у галузях медицини, біології та електронної інженерії. Підприємницький потенціал світових університетів розкривається і через механізм ендаументу, що дозволяє акумулювати значні кошти.

4. Світовий ринок освітніх послуг характеризується виокремленням основних країн-лідерів та університетів-лідерів по залученню іноземних студентів; загостренням конкуренції між регіонами, країнами та окремими університетами за людські ресурси (потенційні студенти, здібна молодь та висококваліфіковані кадри). Проведена кластеризація світового ринку освітніх послуг дозволила виявити: лідерами серед країн-експортерів виступають США, Великобританія, Німеччина, Франція, Австралія (акумулюють більше 50% всіх іноземних студентів у світі); явними лідерами-імпортерами виступають Індія та Китай (21,4%), для яких характерною є також і тенденція розвитку експортної діяльності.

5. Міжнародна діяльність сучасних університетів виступає не тільки наскрізною формою діяльності (що охоплює всі традиційні напрями

університетської діяльності), а й перспективним методом конкурентної боротьби на глобальному ринку освітніх послуг, цілеспрямованим на підвищення їх конкурентних позицій на міжнародному рівні. Вагомими інструментами даного методу є: студентські гранти індивідуальної мобільності, досягнення високих позицій у світових рейтингах університетів, спільні науково-освітні проекти, освітні кредити та пільги з оплати навчання, диференціація університетських послуг та ін.

6. В процесі інтеграції української системи вищої освіти в глобальне освітнє середовище відбувається прискорення імпортової орієнтованості при задекларованій пріоритетності експорту освітніх послуг. Позитивна (хоча і нерівномірна) динаміка чисельності іноземних студентів в Україні супроводжується прискоренням процесів імпорту освітніх послуг в останні роки. Нові виклики сучасного глобального середовища вимагають від вітчизняних університетів значної активізації дослідницької діяльності (що має величезний потенціал) в міжнародному та підприємницькому аспектах. Зростання потреб у додаткових фінансових ресурсах може бути забезпечено на основі розширення їх автономії, нарощування притоку фінансових ресурсів від міжнародної та підприємницької діяльності.

7. Покращення позицій українських вишів у глобальному освітньому середовищі передбачає забезпечення їх системного і комплексного розвитку, з чітким визначенням пріоритетів: у формуванні університетів-лідерів, акцентуванням уваги на зміцненні економічного потенціалу всіх вищих навчальних закладів через диверсифікацію та розширення освітньої, міжнародної, дослідницької та підприємницької діяльності. Ефективне представлення вітчизняних університетів у глобальному освітньому просторі можливе лише на основі модернізації та підвищення якості вищої освіти України, розвитку наукового потенціалу, зростання академічної репутації, активізації інноваційної діяльності, а також розширення масштабів притоку іноземних студентів до вітчизняних університетів, збільшення доходної частини бюджетів вищих навчальних закладів. У своїй сукупності це

забезпечить підвищення ролі вищої освіти у суспільному розвитку, зростання його внеску у валовий національний продукт, підвищення рейтингових позицій та ступеню визнання України у світовому середовищі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Айдрус И. А. Мировой рынок образовательных услуг / И.А. Айдрус, В.М. Филиппов. — М. : РУДН, 2008. — 194 с.
2. Академічна мобільність як фактор інтеграції України в світовій науково-освітній простір. — Аналітична записка. — [Електронний ресурс]. Режим доступу: www.niss.gov.ua/articles/1421
3. Актуальні статистично-аналітичні показники надання освітніх послуг іноземцям. Українській державний центр міжнародної освіти [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://intered.com.ua/>
4. Антонюк Л.Л. Інновації: теорія, механізм розробки та комерціалізації: Монографія. / Л.Л. Антонюк, А.М. Поручник, В.С. Савчук. — К.: КНЕУ, 2003. — 394 с.
5. Асаул А.Н. Управление высшим учебным заведением в условиях инновационной экономики / Асаул А.Н., Капаров Б.М. Под ред. д.э.н., проф. А.Н. Асаула. — Спб.: «Гуманистика», 2007. — 280 с.
6. Афонін Е.А. Зовнішні можливості збереження потенціалу вищої освіти України за умов демографічного переходу та формування експортоорієнтованої економіки послуг / Е.А. Афонін, В.М. Ісаєнко, С.Л.Благодетелева-Вовк. // Український соціум. — 2013. — № 2 (45). — с. 7-20.
7. Белорус О. Г. Глобальное устойчивое развитие : монография / О. Г. Белорус, Ю. М. Мацейко — К. : КНЕУ, 2006. — 488 с.
8. Г. ван Гинкель. Университет XXI в.: задачи, проблемы, возможности и менеджмент / Г.ван Гинкель // Вестник высшей школы (Alma Mater). — 2008. - № 1. — С. 41-49].
9. Гаркавенко С.С. Маркетинг: Підручник / Гаркавенко С.С. — К.: Лібра, 2002. — 712 с.
10. Геворкян Е. Н. Рынок образовательных ресурсов: аспекты модернизации : монография / Е. Н. Геворкян. — М. : Маркет ДС, 2005. — 360 с. — (Академическая серия).

11. Горбенко А.Л. Вектори трансформації функцій сучасних університетів / Горбенко А.Л. // Проблеми формування та розвитку інноваційної інфраструктури: європейський вектор – нові виклики та можливості: тези доповідей III Міжнародної науково-практичної конференції. – Львів: Видавництво Львівської політехніки, 2015. – С. 631-632.

12. Горбенко А.Л. Глобалізація основних функцій сучасних університетів / Горбенко А.Л. // Збірник наукових тез за матеріалами V Міжнародної науково-практичної конференції «Інформаційно-комп'ютерні технології в освіті, науці та виробництві», 26-28 травня 2015 р., м. Луцьк. – С. 20-21. (www.itonv.lntu.edu.ua)

13. Горбенко А.Л. Диверсифікація фінансових ресурсів університетів в умовах глобалізації / Горбенко А.Л. // Теорії мікро та макроекономіки – АМУ.- Випуск 42. – 2015. – С.117 – 126. (електр., режим доступу: http://visnyk.amu.edu.ua/images/MIKRO-MAKRO_42_2015.pdf)

14. Горбенко А.Л. Інтернаціоналізація діяльності університетів / А.Горбенко // Проблеми розвитку економіки: оцінка та перспективи вирішення: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції (м.Дніпропетровськ, 11-12 липня 2014 р.). – Дніпропетровськ: НО «Перспектива», 2014. – 144 с. – С.31-33.

15. Горбенко А.Л. Методи міжнародної конкуренції університетів на ринку освітніх послуг / Горбенко А.Л. // Міжнародна науково-практична конференція «Національні економічні стратегії розвитку в глобальному середовищі»; Збірник тез. – К.: Вид-во національного авіаційного університету «НАУ друк», 2015. – 148 с. – С.91 -92.

16. Горбенко А.Л. Науково-технічне співробітництво університетів з бізнесом / Горбенко А.Л. // Творчий пошук молоді – курс на ефективність: тези доповідей VI Міжнародної науково-теоретичної інтернет-конференції молодих учених, аспірантів, студентів, 25 лютого 2015 р. – Хмельницький: ХКТЕІ, 2015. – С. 37-38.

17. Горбенко А.Л. Передумови розширення підприємницьких функцій сучасних університетів / Горбенко А.Л. // «Інноваційний розвиток і транскордонна безпека: економічні, екологічні, правові та соціокультурні аспекти»: III міжнародна науково-практична конференція студентів і молодих учених (м. Чернігів, 16 грудня 2014 року): Збірник матеріалів конференції. – Чернігів: ЧДТУ, 2014. – 362 с. – С.38 – 39.

18. Горбенко А.Л. Розвиток міжнародної діяльності університетів як метод конкурентної боротьби на світовому ринку / Горбенко А.Л. // електронне фахове видання «Глобальні та національні проблеми економіки» Випуск №5. Травень 2015 р.

19. Горбенко А.Л. Роль університетів в розвитку національної економіки / Горбенко А.Л. // Збірник наукових праць Хмельницького кооперативного торговельно-економічного інституту. – Хмельницький: Хмельницький кооперативний торговельно-економічний інститут, 2014. – С. 168-174.

20. Горбенко А.Л. Структура глобального освітнього середовища / Горбенко А.Л. // Чернігівський науковий часопис Чернігівського державного інституту економіки і управління. Серія 1. Економіка і управління : електронний збірник наукових праць. – Чернігів : ЧДІЕУ, 2014. – № 1(5). – 147, [1] с. –С.36-41.

21. Горбенко А.Л. Сучасні тенденції й ознаки глобалізації освітнього простору / Горбенко А.Л. // Науковий часопис НПУ імені М.П.Драгоманова. Серія 18. Економіка і право : зб. Наукових праць. - Випуск 26. – К.: Вид-во НПУ імені М.П.Драгоманова, 2014. – 221 с.; С.39-45.

22. Горбенко А.Л. Сучасні тенденції розвитку глобального освітнього середовища / Горбенко А.Л. // «Актуальні проблеми розвитку галузевої економіки та логістики» матер. IV міжнарод. наук.-практ. конференції 2-3 квітня 2015 року / ред. кол. О.В. Посилкіна, О.В. Літвінова, Я.Г. Онищенко. – Х.: Вид-во НФаУ, 2015. – С. 202-204.

23. Горбенко А.Л. Трансформація функцій сучасних університетів під впливом глобалізації / Горбенко А.Л. // «Фінансово-економічна стратегія розвитку в умовах євро інтеграційних процесів: аспекти сталості та безпеки»: Збірник матеріалів міжнародної науково-практичної конференції. Чернігів, 5-6 листопада 2014 р. У 2-х частинах. – Частина 2. – Чернігів, ЧНТУ, 2014. – 132 с. – С.81-82.

24. Гумбольдт В. О внутренней и внешней организации высших научных заведений в Берлине / Вильгельм фон Гумбольдт // Неприкосновенный запас. – 2002. – № 2. – С. 5-10.

25. Дослідницькі університети України [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://osvita.ua/vnz/glossary/38681/=8>

26. Дяченко А. Л. Кластерний метод аналізу експортно-імпортних операцій на світовому ринку освітніх послуг [Текст] / А. Л. Дяченко // Науковий журнал «Молодий вчений». — 2015. — №7 (22). — Частина 1. — С.66-69. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://molodyvchenu.in.ua/ua/archive/22/>

27. Дяченко А.Л. Основні напрями міжнародної діяльності сучасних вищих навчальних закладів / Дяченко А. Л. // Особистість, суспільство, політика: Матер. III Міжнар. наук.-практ. конф. / За ред. С.Терепищого, Ю.Будник, В.Грасимовича, О.Познія. – Ч.1. – Люблін: WSEI, 2015. – С. 81-83.

28. Дяченко А.Л. Диверсифікація міжнародних функцій сучасних університетів / Дяченко А.Л. // Вісник Одеського національного університету. – Том 20. Випуск 1. Економіка. – 2015. – С.25 – 28.

29. Дяченко А.Л. Іноземні джерела фінансування дослідницької діяльності університетів / Дяченко А. Л. // Міжнародна науково-практична інтернет-конференція молодих учених, магістрантів і студентів «Ефективне управління і розвиток невиробничої сфери в умовах кризи: погляд молодих науковців», 22-23.03.2016, м.Харків.

30. Дяченко А.Л. Масштаби міжнародної дослідницької діяльності університетів / Дяченко А. Л. // Матеріали XV Всеукраїнської науково-

практичної інтернет-конференції «Вітчизняна наука на зламі епох: проблеми та перспективи розвитку» // Збірник наукових праць. – вип.15, 18-19 червня 2015 р. – Переяслав-Хмельницький, 2015. – С. 23-27.

31. Дяченко А.Л. Методи конкурентної боротьби на світовому ринку освітніх послуг / Дяченко А. Л. // ІУ Міжнародна науково-практичної конференція студентів і молодих вчених «Інноваційний розвиток і транскордонна безпека: економічні, екологічні, правові та соціогуманітарні аспекти. Чернігів, 21 грудня 2015 р. Збірник матеріалів конференції. – Чернігів, ЧНТУ, 2015. – С.242 – 244.

32. Дяченко А.Л. Напрями міжнародної академічної мобільності в Україні / Горбенко А.Л. // Науковий вісник Полісся. – Чернігів, 2015. - Випуск 2(2). – С.46 – 52.

33. Дяченко А.Л. Фактори розвитку глобального освітнього середовища / Дяченко А. Л. // Матеріали VII всеукраїнської науково-практичної конференції для студентів та молодих вчених «Сучасні підходи до креативного управління економічними процесами». – К.:НАУ, 2016. – С. 58-59.

34. Економічний аналіз: Навч. посібник / М. А. Болух, В. З. Бурчевський, М. І. Горбаток та ін.; За ред. акад. НАНУ, проф. М. Г. Чумаченка. — Вид. 2-ге, перероб. і доп. — К.: КНЕУ, 2003. — 556 с.

35. Жилияєв І.Б. Вища освіта України: стан та проблеми / І.Б. Жилияєв, В.В. Ковтунець, М.В. Сьомкін. – К.: Науково-дослідний інститут інформатики і права Національної академії правових наук України, Інститут вищої освіти Національної академії педагогічних наук України, 2015. – 96 с.

36. Императивы интернационализации / Отв. ред. М.В. Ларионова, О.В. Перфильева. – М.: Логос, 2013. – 420 с. =9

37. Интернационализация высшего образования: тенденции, стратегии, сценарии будущего / М.Л. Агранович [и др.]; Национальный фонд подготовки кадров. – М.: Логос, 2010. – 280 с.

38. Ицковиц Г. Тройная спираль. Университеты – предприятия – государство. Инновации в действии: монография / Г.Ицковиц; пер. с англ. под ред. А.Ф.Уварова. – Томск: изд-во Том. гос. ун-та систем упр. и радиоэлектроники, 2010. – 237 с.

39. Інституційні засади інноваційної економіки: міжнародний довід та вітчизняна практика: Монографія / А. С. Аблов, О. С. Довгий, Л. П. Гальперіна та ін.; За заг. ред. В. Є. Новицького / – К. : Книжкове вид-во НАУ, 2005. – 200 с.

40. Інтеграція вищої освіти України в європейській та світовий освітній простір: економічний вимір: монографія / І.С. Каленюк, О.І. Гонта, М.П. Вербовий, Н.І. Холявко; За заг. ред. д.е.н., проф. Каленюк І.С. – Чернігів: РВК «Деснянська правда», 2011. – 165 с.

41. Каленюк І.С. Горбенко А.Л. Підприємницькі університети в глобальному освітньому середовищі / А.Горбенко // [Людина, бізнес, держава: реалії та перспективи соціально-економічного та інноваційного розвитку] (Кіровоград, 17 квітня 2014 р.) // Кіровоградський національний технічний університет. – Кіровоград, 2014. – 240 с.- с.17-18

42. Каленюк І.С. Розвиток вищої освіти та економіка знань : монографія/ І.С. Каленюк, О.В. Куклін. – К. : Знання, 2012. – 343 с. – (Сучасна наука).

43. Каленюк І.С. Дослідницька діяльність університетів в глобальному просторі / Каленюк І. С., Горбенко А.Л. // Стратегії економічного розвитку України. - №1. 2015.- С.56 – 62.

44. Кластерный анализ. Лаборатория статистических исследований Кубанского государственного университета [Электронный ресурс.] Режим доступа: http://statlab.kubsu.ru/sites/project_bank/claster.pdf=51

45. Константинов Г.Н. Что такое предпринимательский университет / Константинов Г.Н., Филонович С.Р. // Вопросы образования, 2007. – № 1. – С.49–62.

46. Корсак К. В. Освіта, суспільство, людина в ХХІ столітті: інтегрально-філософський аналіз : монографія / К. В. Корсак. – Київ – Ніжин: НДПУ ім. М.Гоголя, 2004. – 224 с.

47. Косолапов Н. Глобализация: Сущностные и международно-политические аспекты // Мировая экономика и международные отношения. – 2001. — № 3. – С.69–73.

48. Котов Д.В. Инновационное состояние социально-экономических систем: теория, практика, управление развитием: монография. – Уфа: Изд-во «Нефтегазовое дело», 2010. – 253 с.

49. Кочетов Э.Г. Глобалистика как геоэкономика, как реальность, как мироздание: Новый ренессанс – истоки и принципы его построения, фундаментальные опоры, теоретический и методологический каркас / Кочетов Э.Г. – М.: ОАО Издательская группа «ПРОГРЕСС», 2001. – 704 с.

50. Майбуров И. Глобализация сферы высшего образования / И. Майбуров // Мировая экономика и международные отношения. – 2005. – №3. – С. 10–17.

51. Майер В. В. Роль качества образования в социально-экономическом развитии / В. В. Майер // Экономика образования. – 2006. - № 2. – С. 71-74.

52. Маркетинг: Учеб. / Под ред. А.Н.Романова. – М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1996. – 560 с.

53. Місія університету / Х. Ортега-і-Гассет; Перекл. з ісп. Є. Гулевич // альманах Перекладацької Майстерні 2000-2001 / Упоряд. М. Габлевич, Є.Гулевич; Львів. нац. ун-т ім. І. Франка, Центр гум. дослід. – Львів, Дрогобич: Коло, 2002. – Т. 2, кн. 1; Наукові переклади і дослідження. – С. 185-202.

54. Моніторинг інтеграції української системи вищої освіти в Європейський простір вищої освіти та наукового дослідження: моніторинг. дослідж.: аналіт. звіт / Міжнародний благодійний фонд. Фонд «Міжнародний Фонд дослідження освітньої політики»; за заг. ред. Т.В. Фінікова, О.І.Шарова. – К. : Таксон, 2014. – 144 с. – Бібліогр.: с. 130-143.

55. Наукова та інноваційна діяльність в Україні, 2015 рік. Статистичний збірник. – К.: Державна служба статистики України, 2016. – 257 с.

56. Наукова та інноваційна діяльність в Україні у 2014 р. Статистичний збірник / Відп. за випуск О.О. Кармазіна. – Держ. служба статистики України, 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

57. Ньюмен Дж. Христианство и научные изыскания. Лекция для студентов Школы естественных наук / Дж. Ньюмен // Отечественные записки. – 2003. – № 6. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://magazines.russ.ru/oz/2003/6/204_1_11-pr.html

58. Освітній імператив суспільного розвитку : Наукова монографія / І.С. Каленюк, О.І. Гонта, Холявко Н.І., Сакун О.С., Демченко О.П., Дьякон А.А., Цимбал Л.І. За заг. ред. д.е.н., проф. І.С.Каленюк. – Чернігів: ЧДІЕУ, 2014. – 172 с.

59. Основні показники діяльності вищих навчальних закладів України на початок 2014/15 навчального року. Статистичний бюлетень / Відп. за випуск І.В. Калачова // К.: Державна служба статистики України, 2013.

60. Офіційний сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс.] Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua

61. Плинокос Д. Д. Государственное регулирование экспорта образовательных услуг в Украине / Д. Д. Плинокос // Вестник высшей школы «Alma mater». – М., 2013. – №8. – С. 80–83.

62. Порев С.М. Университет і наука. Епістемологія, методологія і педагогіка виробництв знань [Монографія] / С.М. Порев. – К.: Хімджест, 2012. – 384 с.

63. Портер М. Конкурентная стратегия: методика анализа отраслей и конкурентов / М.Портер; пер.с англ.. – М.: Альпина Бизнес Букс, 2006. – 454с.

64. Портер М. Конкуренция : Учеб. пособие. Пер. с англ. / М. Портер. – М. : Вильямс, 2001. – 495 с.

65. Портер М. Международная конкуренция: Пер. с англ. / Под ред. и с предисл. В.Д. Щетинина. – М.: Междунар. отношения, 1993. – 896 с.

66. Про затвердження Положення про дослідницький університет / Постанова КМУ №163 від 17.02.2010 р. зі змінами від 27.08.2010 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.ua/legislation/vishya_osvita/6826].

67. Прокопенко І.Ф. Методика і методологія економічного аналізу: Навч. пос. /Прокопенко І.Ф., Ганін В.І. – К.: Центр учбової літератури, 2008. – 430 с.

68. Романовський О. О. Базові поняття та визначення підприємницького ВНЗ / Романовський О. О. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1628>.

69. Романовський О. О. Феномен підприємництва в університетах світу: монографія / О. О. Романовський – Вінниця : Нова Книга, 2012. – 504 с.

70. Романовський О.О. Дослідницькі підприємницькі ВНЗ США як прискорювач економічного розвитку країни / О.О. Романовський // Ефективна економіка. – № 11. – 2012. – [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.economy.nauka.com.ua/>

71. Рябко К. Ендавмент у вищій освіті: світова практика і українське сьогодення / К. Рябко, В. Покідіна. // Проект «Популярна економіка: ціна держави.» – Open Society Foundations. – № 34. – 20 листопада 2015 р. – 18 с. – [Електронний ресурс]. Режим доступу: case-ukraine.com.ua.

72. Салига С. Я. Управління вищими навчальними закладами : [монографія] / С. Я. Салига, О. В. Яришко ; [Під ред. проф. С.Я. Салиги]. – Запоріжжя : ЗЦНТЕІ, 2005. – 194 с.

73. Сапрыкин Д.Л. Концепция образования и науки в «Идее университета» Джона Генри Ньюмана / Д.Л. Сапрыкин. – [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://www.ihst.ru/files/saprykin/Newman.pdf>

74. Сацик В.И. Детерминанты глобальной конкурентоспособности университетов: в поиске эффективной стратегии развития высшего

образования на Украине / В.И. Сацк // Вопросы образования. – 2014. – № 1. – С. 134–161. [Электронный ресурс] Режим доступа: <https://vo.hse.ru/2014-1/117869401.html>

75. Світящук І. Академічна міграція / Ірина Світящук, Єгор Стадний // [Електронний ресурс.] Режим доступу: http://www.cedos.org.ua/system/attachments/files/000/000/050/original/AcademicMigration_CSR.pdf?1404815631

76. Семів Л. Людський та інтелектуальний капітали в економіці знань / С. Вовканич, Л. Семів // Вісник Національної академії наук України. – 2008. – № 3. – С. 13-23.

77. Серьезные средства для статистического анализа IBM SPSS Statistics Base [Электронный ресурс] Режим доступа: <http://www-03.ibm.com/software/products/ru/spss-stats-base>

78. Соскін О. Трансформація системи вищої освіти в контексті європейської інтеграції України / О. Соскін // Економічний Часопис-XXI. – 2005. – № 5-6. – С. 50-52.

79. Соціальні аспекти інтелектуальної економіки : [монографія] / Авт. кол.; [за наук. ред. д-ра екон. наук, проф. Бондар І. К.] — К.: «Видавничий дім «Корпорація», 2009. — 214 с.

80. Співаковська Т. В. Можливості виходу українських вищих навчальних закладів на міжнародний ринок освітніх послуг / Т. В. Співаковська, Д. П. Гнатівська // Економічний вісник НТУУ «КПІ». — 2010. — №7. — С. 79-86.

81. Спорыш Е. За знаниями – за границу / Екатерина Спорыш // Деньги. – № 09. – 14-27 мая 2015. – с. 26-30.

82. Стадний Є. Кількість студентів-українців за кордоном / Єгор стадний // [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/kilkist-studentiv-ukraintsiv-za-kordonom> =54

83. Стадний Є. Кількість студентів-українців за кордоном / Єгор стадний // [Електронний ресурс.] Режим доступу: <http://www.cedos.org.ua/uk/osvita/kilkist-studentiv-ukraintsiv-za-kordonom>

84. Суловська Т.Є. Диверсифікація організаційно-економічних форм діяльності університетів у мовах глобалізації і формування нового суспільства / Т.Є.Суловська // Науковий вісник ЧДІЕУ. - № 1 (9). – 2011. – С. 207-212.

85. Толстухин С.А. Имущественное обеспечение инновационных процессов в высших образовательных учреждениях / С.А. Толстухин. – Автореферат диссерт. на соискание ученой степени канд.экон.наук. Спец-сть 08.00.05 – экономика и управление народным хозяйством (управление инновациями). – Москва, 2012.

86. Университеты США [Электронный ресурс]. Режим доступа: www.unipage.net

87. Управління соціально-економічними системами: монографія / [Л.І.Антошкіна, А.Л.Баланда, В.А.Вісящев та ін.]; за ред. Л.І.Антошкіної, Н.В.Ушенко. – Донецьк: Юго-Восток, 2013. – 379 с.

88. Хайдеггер М. Самоутверждение немецкого университета / М.Хайдеггер; пер. В.В. Биbihина // Историко-философский ежегодник. – М.: Наука, 1995. – С. 298-306.

89. Холявко Н.І. Ключові аспекти взаємоузгодження системи вищої освіти та ринку праці / Вища освіта: проблеми і шляхи забезпечення якості: зб. праць X всеукр. наук.-метод. Конф., 28-29 листоп. 2013 р., Київ / М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т України «Київ.політехн. ін.-т». – К. : КНТУУ «КП», 2013. – С. 146–151.

90. Чигринська О.С. Теорія економічного аналізу: Навч. посіб. / Чигринська О.С., Власюк Т.М. – К.: Центр навчальної літератури, 2006 – 232 с.

91. Шнедельбах Г. Университет Гумбольдта / Шнедельбах Г. // Логос. – 2002. - № 5. - 6 (35). – С. 65-78.

92. Энциклопедический словарь [Электронный ресурс] Режим доступа: dic.academic.ru/dic.nsf

93. Яременко Л. М. Напрями удосконалення механізму фінансування вищої освіти в Україні / Л. М. Яременко // Формування ринкових відносин в Україні : зб. наук. праць ; наук. ред. І. К. Бондар. – К., 2007. – Вип. 7 (74). – С.153-157.

94. Ясперс К. Идея университета / К. Ясперс; пер. О. Шпараги [вып. по изд.: Jaspers K. Die Idee der Universitat]. – Berlin, Gottingen, Heidelberg, 1961. – S. 1. – P. 6, 10-10, 25-39.

95. Academic Ranking of World Universities. – [Electronic Resource]. Access mode: www.hanghairanking.com/grup-2013-list.html

96. American University Budget. A Report from the President. – May 1, 2013 – April 30, 2015. – Washington, 2015. – 18 p. [Electronic resource] Access Mode: mup.asu.edu/research.html

97. Anderson R. The “Idea of a University” today / R. Anderson // History&Policy. – 2010. [Електронний ресурс] Режим доступу: <http://www.historyandpolicy.org/papers/policy-paper-98.html>

98. Armbrecht D. What are the Top 10 Universities in China? [Electronic Resource] Access mode: <http://agenda.weforum.org/2015/09>

99. Baker D.R. The Institutional Crisis of the German Research University/ D. Baker, G.Lenhardt // Higher Education Policy. – 2008. – 21. – p. 49-64.=41

100. Bhandari R. International Students and Global Mobility in Higher Education / Rajika Bhandari, Peggy Blumenthal. – New York : Palgrave Macmillan, 2011. – 238 p.

101. Chrisman J. Faculty Entrepreneurship and Economic development: The Case of the University of Calgary / Chrisman J., Hynes T., Fraser S. // Journal of Business Venturing, July 1995. – Volume 10. – Is. 4. – p. 267-281.

102. Clark Burton R. Creating Entrepreneurial Universities: Organizational Pathways of Transformation. IAU PRESS. ISSUES IN HIGHER EDUCATION / Wagon Lane, Bingley BD16 1WA. – U.K.: Emerald Group Publishing Limited. Howard House, 2008. – 164 p.

103. CWTS Leiden Ranking [Electronic Resource]. Access mode: www.LeidenRanking.com/ranking/2015
104. Dyachenko A. The university' international activity / Dyachenko A. // Economics and Education. - №1.– Riga: ISMA, 2016. – p.23 – 27.
105. Drucker P. F. The Educational Revolution / P. F. Drucker ; [Etzioni-Halevy E., Etzioni A. (Eds.)] // Social Change : Sources, Patterns, and Consequences. – N.Y., 1973. – 236 p.
106. Education at a Glance 2014. [Электронный ресурс] Режим доступа: www.oecd.org/
107. Education at a Glance 2016: OECD Indicators, OECD Publishing, Paris. <http://dx.doi.org/10.187/eag-2016-en>
108. Education, Audiovisual and Culture Executive Agency. Statistics about the programme Tempus [Electronic Source] Access mode: http://eacea.ec.europa.eu/tempus/results_compendia/statistics_en.php
109. Etzkowitz H. The Bi-Evolution of the University in the Triple Helix Era/ H. Etzkowitz, Science Policy Institute, State University of New York. – 2008. – 12 p. [Электронный ресурс] Режим доступа: http://www.ie.ufrj.br/eventos/seminarios/pesquisa/a_universidade_e_o_desenvolvimento_regional.pdf
110. Etzkowitz H. The evolution of the Entrepreneurial University. // International Journal of Technology and Globalization, 2004. – Vol. 1. – No. 1. – pp. 64-77.
111. Etzkowitz H. Entrepreneurial Scientists and Entrepreneurial Universities in American Academic Science / Etzkowitz H. // Minerva, 1983. – Vol. 21. – Is. – 2-3. – p. 198-233.
112. Etzkowitz H. Research groups as 'quasi firms': the invention of the entrepreneurial university / Etzkowitz H. // Research Policy, 2003. – Vol. 32. – Is. 1. – p. 109-121.

113. European Commission – Official website [Electronic Recourse] Access mode: www.epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/statistics/search_database
114. Global Education Digest 2011/ Comparing Education Statistics Across the World – UNESCO Institute for Statistics, 2011. – 308 p.
115. Global Education Digest 2012/ Opportunities Lost: The Impact of Grade Repetition and Early School Leaving. – UNESCO Institute for Statistics, 2012. – 194 p.
116. Global Innovation Index. [Electronic Resource]. Access mode: www.Globalinnovationindex.org/userfiles/file/reportpdf/GII-2014-v5.pdf
117. Gorbenko A. Traditional and modern functions of universities / A.Gorbenko // The 12th International scientific conference “Information technologies and management”, (Riga, Latvia, 2014 April 16-17) // Information systems management institute. - Riga, Latvia, 2014 – p. 313.
118. Harvard University: Financial Report. Fiscal Year 2014. – 47 p. [Electronic resource] Access Mode: finance.harvard.edu/annual-report
119. Income from non – EU foreign students dwarfs costs-study – [Electronic Resource]. Access mode: www.universityworldnews.com/article.php?story=20150521093111718
120. International Student Trends. Genius Recruiter summary 28.03.2012 [Электронный ресурс]. — Режим доступа : <http://geniusrecruiter.com/2012/03/28/international-student-trends/>.
121. Knight J. Student Mobility and Internationalization : trends and tribulations [Электронный ресурс] / Jane Knight // Research in Comparative and International Education. – Режим доступа : <http://dx.doi.org/10.2304/rcie.2012.7.1.20>. p. 22-30.
122. Kwiek M. Revisiting the Classical German Idea of the University (On the Nationalization of the Modern Institution) / M. Kwiek // Polish journal of philosophy. – 2008. – 2, №1. – 25 p.

123. Lundvall, B.-E. and Barras, S. The globalizing learning economy: Implications for innovation policy, DG XII, European Commission. Brxelles, 1998.
124. Marginson Simon (2006). Dynamics of National and Global Competition in Higher Education // Higher Education. – Vol. 52, No. 1.
125. MIT: Financial Data. [Electronic resource] Access Mode: web.mit.edu/facts/financial.html
126. Myklebust J.P. Scientific impact of EU projects is «outstanding» [Electronic Source] Access mode: <http://www.Universityworldnews.com/article.php?story=20151009212419919>
127. NACUBO, U.S. and Canadian Institutions Listed by Final Year (FY) 2014. Endowment Market Value, February 2015. – [Electronic Resource]. Access Mode: www.nacubo.org/Research/NACUBO-Commonfund_study_of_endowment/Public_NCSE_Tables.html.
128. National Science Foundation, National Center for Science and Engineering Statistics, NSF/NIM/ED/USDA/NEM/NASA Survey of Earned Doctorates; Special tabulation (November 2013).
129. Newman J.H. The Idea of University defined and illustrated / J.H.Newman. – London: Longmans, Green&Co, 1887. – 596 p.
130. Oakeshott M. The Idea of a University / M. Oakeshott. – Acadmim Questions, Winter 2003/2004. – p. 23-30.
131. QS World Ranking University // www.topuniversities.com/
132. Rahul Choudaha. Trends in International Student Mobility. [Електронний ресурс] / Rahul Choudaha. — Режим доступу : <http://www.wes.org/ras/TrendsInInternationalStudentMobility.pdf>.
133. Ranking Web of Universities. – [Electronic Resource]. Access mode: www.webometrics.info/en/Europe/Ukraine%20
134. Report of the Treasurer 2013-14. Princeton University. – 701 Carnegie Center, Princeton, – 52 p.

135. Reports and Financial Statements for the year ended 31 July 2014. University of Cambridge. Annual Report 2014. – 73 p.
136. Röpke J. The Entrepreneurial University, Innovation, academic knowledge creation and regional development in a globalized economy / Röpke J. // Working Paper Department of Economics, Philipps- Universität Marburg, Germany, 5.1.2000. – p. 3 (19 p.). [Electronic Resource]. Access mode: http://etc.online.uni-marburg.de/LinkedDocuments/mafex_rj_entreuni.pdf
137. Scholte, J.A. Globalization. A critical introduction. London: Palgrave, 2000. – 361 p.
138. Schultz T. Investment in Human Capital and Role of Education and of Research / T. Schultz. – N.Y. – 1971. – 362 p.
139. Scimago Journal & Country Rank. [Electronic Resource]. Access mode: www.scimagojr.com/countrysearch.php?country=UA&area=0
140. Subotzky G. Alternatives to the Entrepreneurial University: New Modes of Knowledge Production in Community Service Programs / Subotzky G. // Higher Education, December 1999. – Vol. 38. – No. 4. – Pp. 401-440.
141. Susannah Snider, US News, Universities With the Largest Financial Endowments, 2015. – [Electronic Resource] Access mode: www.usnews.com/education/best-colleges/the-short-list-college|articles|2015/01/13/1-universities-with-the-largest-financial-endowments
142. The 50 U.S. colleges that spend the most on research and development [Electronic Recourse] Access mode: <http://www.bestcolleges.com/features/colleges-with-highest-research-and-development-expenditures/>
143. The Cambridge Cluster. – [Electronic Resource] Access mode: www.cam.ac.uk/research
144. Times Higher Education Rankings of Universities – [Electronic Resource]. Access mode: www.timeshighereducation.co.uk/world-university-rankings/2014-15/world-ranking
145. Toffler A. Creating a New Civilization. The Politics of the Third Wave / A. Toffler, H. Toffler. – Atlanta: Turner Pub, 1995. – 112 p.=55

146. Top Producing Institutions Fulbright U.S. Student Program, 2014-2015 [Electronic Source] Access mode: <http://us.fulbrightonline.org/top-producing-institutions>
147. Top Universities: Worldwide University rankings, guides & events. – [Electronic Resource]. Access mode: www.topuniversities.com/university-rankings/world-university-rankings/2014#sorting
148. Top US High Schools [Electronic resource]. Access mode: www.usnews.com
149. Towards Knowledge Societies : UNESCO World Report / Matsura K., Riviere F., Bouchenaki M. and auth. – Paris : UNESCO, 2005. – 226 p.
150. U21 Ranking of National Higher Education Systems / R.Williams, G. de Rassenfosse, P. Jensen, S.Marginson. – Melbourne Institute of Applied Economic and Social Research, 2014.
151. U21 Rankings of National Higher Education Systems 2015. – [Electronic Resource]. Access mode: www.universitas21
152. UK and Ireland gain in Horizon-2020 top-50 performers [Electronic Resource] Access Mode: <http://www.Universityworldnews.com/article.php?story=20151029>
153. UNESCO SCIENCE REPORT. Towards 2030 / Editor-in-Chief: Susan Schneegans. – UNESCO Publishing, 2015. – 794 p.
154. United States Patent and Trademark Office – Official website [Electronic Recourse] Access mode: <http://www.uspto.gov/>
155. University of York. Annual Report and Financial Statements 2013. – York. – United Kingdom. – 52 p.
156. University Web Rankings & Reviews. – [Electronic Resource]. Access mode: www.4icu.org/ua/
157. Vickers P. The Economic Costs and Benefits of International Students [Электронный ресурс] / Phil Vickers. — Режим доступа : [http://www.iie.org/Content/NavigationMenu/=instid en_21= EN_web2.pdf](http://www.iie.org/Content/NavigationMenu/=instid%20en_21=EN_web2.pdf).

158. World Economic Forum. [Electronic Resource]. Access mode: www.weforum.org/issues/global-competitiveness
159. World Top 500 Universities. Academic Ranking of World Universities. [Electronic Resource] Access mode: www.shanghairanking.com
160. WU's Annual Report 2013. [Electronic resource] Access Mode: www.short.wu.ac.at/bf8z
161. Yale. Financial Report 2012-2013. – Yale University: Yale Printing and Publishing Services, 2013. – 40 p.
162. Dill D. University-industry entrepreneurship: the organization and management of American university technology transfer units. // Higher Education, 1995. – Vol. 29, No. 4. – Pp. 369-384.
163. Jacob M., Lundqvist M., Hellsmark H. Entrepreneurial transformations in the Swedish University system: the case of Chalmers University of Technology. // Research Policy, 2003. – Vol. 32. – Is. 9. – Pp. 1555-1569.
164. Williams G. The Enterprising University: Reform, Excellence and Equity/ Edited by Gareth Williams. Buckingham [England]; Philadelphia, PA: Society for Research into Higher Education: Open University Press, 2003. – 193 p.
165. The 25 Richest Colleges by Endowment Dollars Per Undergraduate [Электронный ресурс]. Режим доступа: <http://chronicle.com/article/The-Financial-Aid-Fine-Print/190131/>
166. American Research University Data. – [Electronic Resource]. Access mode: <https://mup.asu.edu/University-Data>

ДОДАТКИ

Додаток А

Таблиця А.1

Вхідні дані для кластеризації країн світу за параметрами експорту
освітніх послуг

Країна	кількість іноземних громадян, які здобувають вищу освіту в країні, ос.	частка іноземних громадян, які здобувають вищу освіту в країні, в загальному обсязі іноземних студентів у світі, %	показник в'їзної нобільності, %
1	2	3	4
Алжир	6544	0,18	0,60
Єгипет	49011	1,37	1,90
Йорданія	27437	0,77	11,10
Ліван	30436	0,85	15
Марокко	8604	0,24	1,90*
Оман	1787	0,05	2,30
Саудівська Аравія	26871	0,75	3,00
Туніс	2404	0,07	0,70
Білорусь	8554	0,24	1,40
Болгарія	10060	0,28	3,50
Хорватія	838	0,02	0,60
Чехія	34992	0,98	7,30*
Естонія	1087	0,03	1,60
Угорщина	14518	0,41	3,70
Латвія	1760	0,05	1,60
Литва	2973	0,08	1,50
Польща	16976	0,48	0,80
Молдова	1574	0,04	1,20
Румунія	13459	0,38	1,30
Росія	129690	3,63	1,40
Сербія	9483	0,27	4,20
Словаччина	7946	0,22	3,40
Словенія	1934	0,05	1,80*
Македонія	1431	0,04	2,20
Туреччина	25838	0,72	0,80*
Україна	37674	1,05	1,40
Вірменія	4016	0,11	2,60
Азербайджан	5726	0,16	3,20
Грузія	832	0,02	0,80
Казахстан	11974	0,34	2,00
Киргизстан	16425	0,46	6,90*
Монголія	996	0,03	0,60

Продовження таблиці А.1

1	2	3	4
Таджикистан	3380	0,09	2,10
Узбекистан	433	0,01	0,10*
Австралія	271231	7,59	21,20
Бруней	229	0,01	4,00
Китай	71673	2,01	0,20
Індонезія	6437	0,18	0,10
Японія	141599	3,96	3,70
Лао	725	0,02	0,60
Малайзія	57824	1,62	5,80
Нова Зеландія	37878	1,06	14,20
Філіппіни	2665	0,07	0,10
Республіка Корея	59194	1,66	1,80
Таїланд	19052	0,53	0,80
В'єтнам	3260	0,09	0,20
Аруба	63	0,00	2,70
Антигуа	164	0,00	14,00
Барбадос	1714	0,05	13,00
Бермуди	76	0,00	9,10
Бразилія	14738	0,41	0,20
Куба	30234	0,85	3,80
Гренада	4235	0,12	63,30
Венесуела	1913	0,05	0,10
Австрія	68619	1,92	19,40*
Бельгія	36126	1,01	0,80*
Данія	12582	0,35	5,40
Фінляндія	14097	0,39	4,60
Франція	259935	7,28	11,50*
Ісландія	889	0,02	4,60*
Ірландія	13489	0,38	7,10*
Італія	69905	1,96	3,40*
Мальта	32	0,00	0,30
Нідерланди	27968	0,78	3,80*
Норвегія	15737	0,44	7,00
Португалія	11034	0,31	2,40*
Іспанія	56018	1,57	2,70*
Швеція	31534	0,88	6,90
Швейцарія	38195	1,07	15,40
Великобританія	389958	10,91	15,30
США	684714	19,16	3,40
Бангладеш	1589	0,04	0,10
Іран	3182	0,09	0,10
Непал	95	0,00	0,03
Ангола	6530	0,18	9,90
Буркіна-Фасо	2187	0,06	3,60

Закінчення табл. А.1

1	2	3	4
Бурунді	1813	0,05	6,20
Камерун	1854	0,05	0,80
Чад	80	0,00	0,40
Конго	914	0,03	0,20
Гана	5682	0,16	2,00
Гвінея	748	0,02	0,90
Мадагаскар	1313	0,04	1,80
Малаві	117	0,00	1,10
Малі	462	0,01	0,50
Намібія	2004	0,06	10,20
Нігер	1125	0,03	6,60
Зімбабве	884	0,02	0,90

Примітка: * - дані за 2009 р.

Джерело: складено автором на основі [114-115]

Таблиця А.2

Вхідні дані для кластеризації країн світу за параметрами імпорту
освітніх послуг

Країна	Кількість населення країни, що здобуває вищу освіту за кордоном, ос.	частка чисельності населення країни, що здобуває вищу освіту за кордоном, в загальному обсязі іноземних студентів у світі, %	показник виїзної мобільності, %
1	2	3	4
Алжир	22465	0,63	2,00
Бахрейн	3831	0,11	10,70
Єгипет	11627	0,33	0,40
Йордан	10922	0,31	4,40
Ліван	12109	0,34	6,00
Марокко	42800	1,20	10,10
Оман	4891	0,14	6,30
Палестина	11249	0,31	5,70
Саудівська Аравія	41532	1,16	4,60
ОАЕ	8485	0,24	8,60
Ємен	5959	0,17	3,00*
Туніс	19506	0,55	5,20
Білорусь	28789	0,81	4,80
Боснія та Герцеговина	12452	0,35	11,80
Болгарія	23889	0,67	8,30
Хорватія	6907	0,19	4,60
Чехія	11929	0,33	2,50
Естонія	3951	0,11	5,50

Продовження таблиці А.2

1	2	3	4
Угорщина	7948	0,22	1,90
Латвія	4720	0,13	4,20
Литва	8230	0,23	4,10
Чорногорія	3903	0,11	16,40
Польща	30895	0,86	1,50
Молдова	14064	0,39	10,80
Румунія	25299	0,71	2,50
Росія	49585	1,39	0,50
Сербія	10875	0,30	4,80
Словаччина	30835	0,86	13,10
Словенія	2434	0,07	2,10
Македонія	5166	0,14	8,40
Туреччина	49116	1,37	1,60
Україна	35066	0,98	1,30
Вірменія	5775	0,16	3,70
Азербайджан	10959	0,31	6,10
Грузія	8668	0,24	8,20
Казахстан	36594	1,02	6,00
Киргизстан	4451	0,12	1,50
Монголія	9798	0,27	5,90
Таджикистан	6580	0,18	4,10
Узбекистан	23447	0,66	9,60
Австралія	10330	0,29	0,80
Китай	562889	15,75	1,80
Індонезія	34067	0,95	0,70
Японія	40487	1,13	1,10
Малайзія	53884	1,51	5,50
Нова Зеландія	4694	0,13	1,80
Філіппіни	11748	0,33	0,30
Сінгапур	20030	0,56	9,40
Таїланд	26233	0,73	1,10
В'єтнам	47979	1,34	2,40
Аргентина	9314	0,26	0,40
Аруба	393	0,01	16,90
Барбадос	1282	0,04	9,70
Бразилія	27148	0,76	0,40
Чилі	8850	0,25	0,90
Колумбія	22153	0,62	1,30
Куба	1820	0,05	0,20
Еквадор	9813	0,27	1,60
Гренада	557	0,02	9,10
Гондурас	2925	0,08	1,70
Ямайка	5406	0,15	7,60
Мексика	25836	0,72	0,90

Продовження таблиці А.2

1	2	3	4
Панама	2403	0,07	1,80
Португалія	2744	0,08	1,10
Перу	15507	0,43	1,30
Венесуела	13234	0,37	0,60
Уругвай	2692	0,08	1,50
Австрія	12721	0,36	3,70
Бельгія	10770	0,30	2,40
Данія	5228	0,15	2,20
Фінляндія	7282	0,20	2,40
Франція	54407	1,52	2,40
Греція	29074	0,81	5,30*
Ісландія	2635	0,07	15,50
Ірландія	19617	0,55	10,00
Ізраїль	13565	0,38	3,90
Італія	39761	1,11	1,80
Мальта	1199	0,03	11,10
Нідерланди	12374	0,35	1,80
Норвегія	12973	0,36	5,80
Португалія	12904	0,36	3,30
Іспанія	22919	0,64	1,20
Швеція	14794	0,41	3,30
Швейцарія	11152	0,31	4,50
Великобританія	23039	0,64	0,90
США	51565	1,44	0,30
Афганістан	5757	0,16	4,20
Бангладеш	20831	0,58	1,20
Індія	200621	5,62	1,00
Іран	38380	1,07	1,00
Непал	24238	0,68	6,40
Пакистан	34290	0,96	2,80
Шрі-Ланка	16135	0,45	6,40
Ангола	7052	0,20	10,60
Буркіна-Фасо	2925	0,08	5,70
Бурунді	1218	0,03	4,20
Камерун	20093	0,56	9,10
Чад	3205	0,09	14,50
Ефіопія	5093	0,14	1,20
Гамбія	970	0,03	15,50
Гана	7845	0,22	3,80
Гвінея	5494	0,15	5,50
Кенія	13285	0,37	8,10
Мадагаскар	4128	0,12	5,50
Малаві	2053	0,06	19,90
Малі	3825	0,11	4,70

Закінчення табл. А.2

1	2	3	4
Нігер	2235	0,06	13,10
Танзанія	5610	0,16	6,60
Сенегал	11928	0,33	13,00
Того	2878	0,08	9,30*
Уганда	3364	0,09	2,90

Примітка: * - дані за 2009 р.

Джерело: складено автором на основі [114-115]

Додаток Б

Таблиця Б.1

Частота значення змінної імпорту освітніх послуг країнами світу

	Частота		Проценти	Валідний процент	Накопичений процент
1	2	3	4	5	6
Валідні	0,00	10	9,6	9,6	9,6
	0,01	3	2,9	2,9	12,5
	0,02	7	6,7	6,7	19,2
	0,03	4	3,8	3,8	23,1
	0,04	6	5,8	5,8	28,8
	0,05	7	6,7	6,7	35,6
	0,06	2	1,9	1,9	37,5
	0,07	2	1,9	1,9	39,4
	0,08	1	1,0	1,0	40,4
	0,09	3	2,9	2,9	43,3
	0,11	1	1,0	1,0	44,2
	0,12	1	1,0	1,0	45,2
	0,15	1	1,0	1,0	46,2
	0,16	2	1,9	1,9	48,1
	0,18	3	2,9	2,9	51,0
	0,21	1	1,0	1,0	51,9
	0,22	2	1,9	1,9	53,8
	0,24	3	2,9	2,9	56,7
	0,27	1	1,0	1,0	57,7
	0,28	1	1,0	1,0	58,7
	0,29	1	1,0	1,0	59,6
	0,31	1	1,0	1,0	60,6
	0,34	1	1,0	1,0	61,5
	0,35	1	1,0	1,0	62,5
	0,38	2	1,9	1,9	64,4
	0,39	1	1,0	1,0	65,4
	0,41	2	1,9	1,9	67,3
	0,44	1	1,0	1,0	68,3
	0,46	1	1,0	1,0	69,2
	0,48	1	1,0	1,0	70,2
	0,53	1	1,0	1,0	71,2
	0,72	1	1,0	1,0	72,1
0,75	1	1,0	1,0	73,1	
0,77	1	1,0	1,0	74,0	
0,78	1	1,0	1,0	75,0	
0,85	2	1,9	1,9	76,9	
0,88	1	1,0	1,0	77,9	
0,96	1	1,0	1,0	78,8	
0,98	1	1,0	1,0	79,8	
1,01	1	1,0	1,0	80,8	
1,05	1	1,0	1,0	81,7	
1,06	1	1,0	1,0	82,7	

Закінчення табл. Б.1

1	2	3	4	5	6
	1,07	1	1,0	1,0	83,7
	1,36	1	1,0	1,0	84,6
	1,37	1	1,0	1,0	85,6
	1,57	1	1,0	1,0	86,5
	1,62	1	1,0	1,0	87,5
	1,66	1	1,0	1,0	88,5
	1,70	1	1,0	1,0	89,4
	1,92	1	1,0	1,0	90,4
	1,96	1	1,0	1,0	91,3
	2,01	1	1,0	1,0	92,3
	2,68	1	1,0	1,0	93,3
	3,63	1	1,0	1,0	94,2
	3,96	1	1,0	1,0	95,2
	5,62	1	1,0	1,0	96,2
	7,28	1	1,0	1,0	97,1
	7,59	1	1,0	1,0	98,1
	10,91	1	1,0	1,0	99,0
	19,16	1	1,0	1,0	100,0
Усього		104	100,0	100,0	

Джерело: розраховано автором на основі [115]

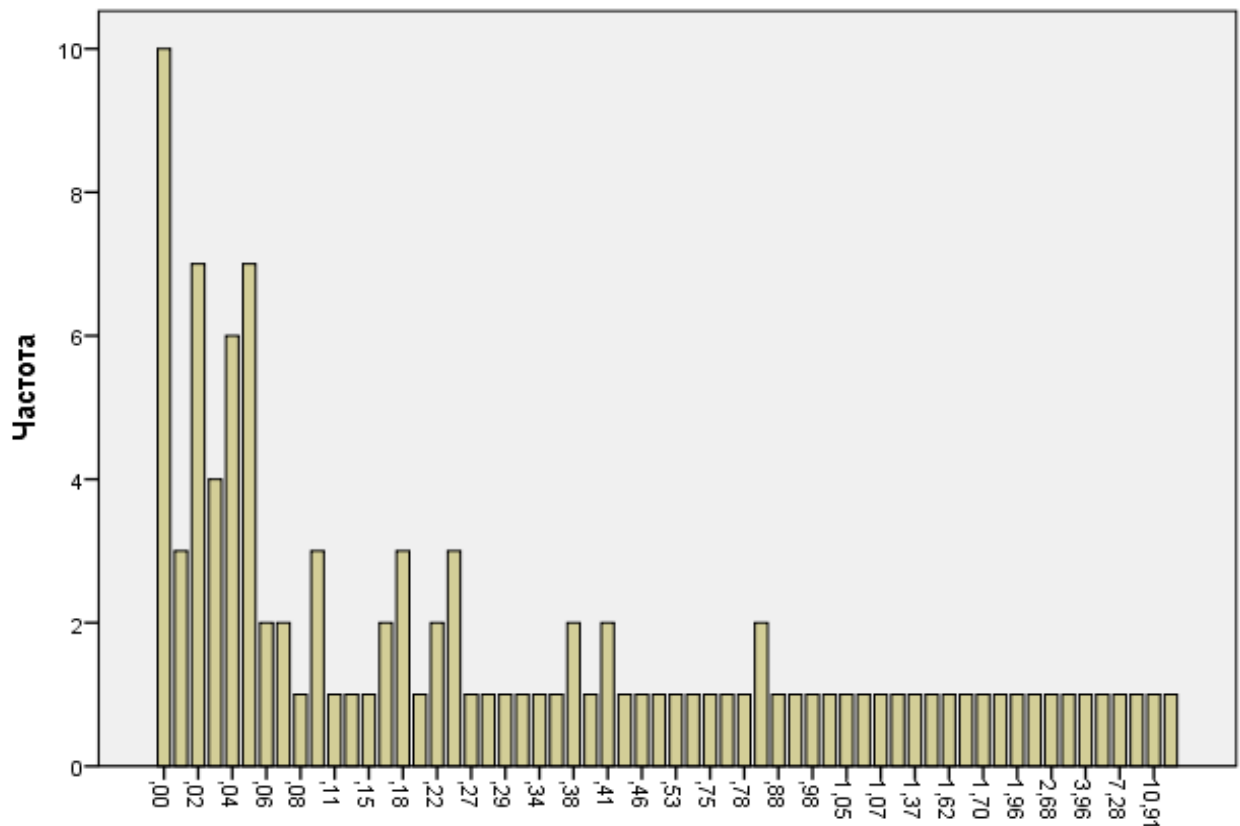

Рис. Б.1. Частота значення змінної імпорту освітніх послуг

Джерело: побудовано автором

Додаток В

Таблиця В.1

Порядок агломерації країн за обсягами імпорту освітніх послуг країнами світу (метод зв'язків Уорда)

Порядок агломерації (кластерів)						
Етап	Об'єднаний кластер		Коефіцієнти	Етап першої появи кластера		Наступний етап
	Кластер 1	Кластер 2		Кластер 1	Кластер 2	
1	2	3	4	5	6	7
1	4	83	0,000	0	0	19
2	3	46	0,001	0	0	32
3	18	102	0,001	0	0	21
4	59	62	0,001	0	0	8
5	48	61	0,003	0	0	43
6	39	86	0,004	0	0	25
7	55	81	0,006	0	0	18
8	59	66	0,008	4	0	27
9	47	95	0,011	0	0	48
10	5	79	0,013	0	0	51
11	67	75	0,016	0	0	40
12	21	99	0,018	0	0	57
13	37	45	0,021	0	0	29
14	17	68	0,024	0	0	49
15	7	106	0,028	0	0	65
16	10	35	0,032	0	0	66
17	8	34	0,037	0	0	24
18	55	84	0,041	7	0	39
19	4	27	0,046	1	0	80
20	73	98	0,051	0	0	60
21	18	100	0,057	3	0	37
22	41	54	0,063	0	0	26
23	13	72	0,069	0	0	79
24	8	38	0,076	17	0	51
25	20	39	0,084	0	6	31
26	41	50	0,091	22	0	63
27	29	59	0,099	0	8	58
28	19	70	0,107	0	0	41
29	37	97	0,115	13	0	45
30	80	82	0,123	0	0	40
31	20	33	0,132	25	0	44
32	3	65	0,142	2	0	63
33	26	85	0,151	0	0	83

Продовження таблиці В.1

1	2	3	4	5	6	7
34	52	108	0,161	0	0	38
35	43	88	0,173	0	0	47
36	32	42	0,186	0	0	62
37	18	93	0,198	21	0	65
38	52	58	0,211	34	0	84
39	55	87	0,225	18	0	71
40	67	80	0,240	11	30	80
41	19	69	0,256	28	0	64
42	30	60	0,274	0	0	66
43	48	53	0,292	5	0	82
44	16	20	0,310	0	31	57
45	37	63	0,329	29	0	58
46	31	49	0,349	0	0	76
47	43	76	0,370	35	0	89
48	47	74	0,390	9	0	74
49	17	78	0,410	14	0	56
50	11	109	0,432	0	0	64
51	5	8	0,455	10	24	88
52	2	77	0,481	0	0	68
53	94	104	0,509	0	0	78
54	1	25	0,537	0	0	71
55	14	24	0,569	0	0	72
56	17	57	0,601	49	0	69
57	16	21	0,640	44	12	78
58	29	37	0,679	27	45	70
59	22	51	0,720	0	0	77
60	73	96	0,762	20	0	77
61	15	40	0,807	0	0	74
62	23	32	0,865	0	36	73
63	3	41	0,930	32	26	85
64	11	19	0,998	50	41	86
65	7	18	1,067	15	37	90
66	10	30	1,136	16	42	81
67	12	91	1,207	0	0	88
68	2	92	1,286	52	0	84
69	17	64	1,386	56	0	85
70	29	56	1,489	58	0	86
71	1	55	1,597	54	39	82
72	14	107	1,706	55	0	97
73	23	90	1,817	62	0	89
74	15	47	1,931	61	48	97
75	9	36	2,049	0	0	94

Закінчення табл. В.1

1	2	3	4	5	6	7
76	31	71	2,176	46	0	83
77	22	73	2,316	59	60	87
78	16	94	2,456	57	53	90
79	13	89	2,596	23	0	94
80	4	67	2,748	19	40	92
81	10	101	2,918	66	0	95
82	1	48	3,107	71	43	102
83	26	31	3,298	33	76	93
84	2	52	3,506	68	38	95
85	3	17	3,788	63	69	98
86	11	29	4,096	64	70	98
87	22	105	4,408	77	0	96
88	5	12	4,727	51	67	92
89	23	43	5,051	73	47	100
90	7	16	5,605	65	78	99
91	6	28	6,232	0	0	101
92	4	5	6,904	80	88	99
93	26	44	7,685	83	0	105
94	9	13	8,531	75	79	100
95	2	10	9,456	84	81	103
96	22	103	10,409	87	0	106
97	14	15	11,820	72	74	101
98	3	11	13,625	85	86	104
99	4	7	15,856	92	90	104
100	9	23	18,529	94	89	102
101	6	14	21,607	91	97	103
102	1	9	25,462	82	100	105
103	2	6	33,572	95	101	106
104	3	4	41,725	98	99	107
105	1	26	52,722	102	93	108
106	2	22	66,519	103	96	107
107	2	3	130,095	106	104	108
108	1	2	216,000	105	107	0

Джерело: розраховано автором

Додаток Д

Таблиця Д.1

Приналежність країн до кластерів за параметрами імпорту освітніх послуг

Спостереження	Приналежність до кластера
1	2
Алжир	1
Бахрейн	2
Єгипет	3
Йордан	3
Ліван	3
Марокко	2
Оман	3
Палестина	3
Саудівська Аравія	1
ОАЕ	2
Ємен	3
Туніс	3
Білорусь	1
Боснія та Герцеговина	2
Болгарія	2
Хорватія	3
Чехія	3
Естонія	3
Угорщина	3
Латвія	3
Литва	3
Чорногорія	4
Польща	1
Молдова	2
Румунія	1
Росія	5
Сербія	3
Словаччина	2
Словенія	3
Македонія	2
Туреччина	5
Україна	1
Вірменія	3
Азербайджан	3
Грузія	2
Казахстан	1
Киргизстан	3

Продовження таблиці Д.1

1	2
Монголія	3
Таджикистан	3
Узбекистан	2
Австралія	3
Індонезія	1
Японія	1
Малайзія	5
Нова Зеландія	3
Філіппіни	3
Сінгапур	2
Таїланд	1
В'єтнам	5
Аргентина	3
Аруба	4
Барбадос	2
Бразилія	1
Чилі	3
Колумбія	1
Куба	3
Еквадор	3
Гренада	2
Гондурас	3
Ямайка	2
Мексика	1
Панама	3
Португалія	3
Перу	3
Венесуела	3
Уругвай	3
Австрія	3
Бельгія	3
Данія	3
Фінляндія	3
Франція	5
Греція	1
Ісландія	4
Ірландія	2
Ізраїль	3
Італія	1
Мальта	2
Нідерланди	3
Норвегія	3

1	2
Португалія	3
Іспанія	1
Швеція	3
Швейцарія	3
Великобританія	1
США	5
Афганістан	3
Бангладеш	1
Іран	1
Непал	1
Пакистан	1
Шрі-Ланка	3
Ангола	2
Буркіна-Фасо	3
Бурунді	3
Камерун	2
Чад	4
Ефіопія	3
Гамбія	4
Гана	3
Гвінея	3
Кенія	2
Мадагаскар	3
Малаві	4
Малі	3
Нігер	4
Танзанія	3
Сенегал	2
Того	2
Уганда	3

Джерело: розраховано автором

Додаток Е
Розрахункові таблиці для кластеризації країн за показниками експорту
освітніх послуг

Таблиця Е.1

Частота значення змінної експорту освітніх послуг країнами світу

		Частота	Проценти	Валідний процент	Накопичений процент
1		2	3	4	5
Валідні	0,00	9	8,7	8,7	8,7
	0,01	3	2,9	2,9	11,7
	0,02	7	6,8	6,8	18,4
	0,03	4	3,9	3,9	22,3
	0,04	6	5,8	5,8	28,2
	0,05	7	6,8	6,8	35,0
	0,06	2	1,9	1,9	36,9
	0,07	2	1,9	1,9	38,8
	0,08	1	1,0	1,0	39,8
	0,09	3	2,9	2,9	42,7
	0,11	1	1,0	1,0	43,7
	0,12	1	1,0	1,0	44,7
	0,15	1	1,0	1,0	45,6
	0,16	2	1,9	1,9	47,6
	0,18	3	2,9	2,9	50,5
	0,21	1	1,0	1,0	51,5
	0,22	2	1,9	1,9	53,4
	0,24	3	2,9	2,9	56,3
	0,27	1	1,0	1,0	57,3
	0,28	1	1,0	1,0	58,3
	0,29	1	1,0	1,0	59,2
	0,31	1	1,0	1,0	60,2
	0,34	1	1,0	1,0	61,2
	0,35	1	1,0	1,0	62,1
	0,38	2	1,9	1,9	64,1
	0,39	1	1,0	1,0	65,0
	0,41	2	1,9	1,9	67,0
	0,44	1	1,0	1,0	68,0
	0,46	1	1,0	1,0	68,9
	0,48	1	1,0	1,0	69,9
	0,53	1	1,0	1,0	70,9
	0,72	1	1,0	1,0	71,8
0,75	1	1,0	1,0	72,8	
0,77	1	1,0	1,0	73,8	
0,78	1	1,0	1,0	74,8	
0,85	2	1,9	1,9	76,7	
0,88	1	1,0	1,0	77,7	
0,96	1	1,0	1,0	78,6	
0,98	1	1,0	1,0	79,6	
1,01	1	1,0	1,0	80,6	
1,05	1	1,0	1,0	81,6	

Закінчення табл. Е.1

1	2	3	4	5
1,06	1	1,0	1,0	82,5
1,07	1	1,0	1,0	83,5
1,36	1	1,0	1,0	84,5
1,37	1	1,0	1,0	85,4
1,57	1	1,0	1,0	86,4
1,62	1	1,0	1,0	87,4
1,66	1	1,0	1,0	88,3
1,70	1	1,0	1,0	89,3
1,92	1	1,0	1,0	90,3
1,96	1	1,0	1,0	91,3
2,01	1	1,0	1,0	92,2
2,68	1	1,0	1,0	93,2
3,63	1	1,0	1,0	94,2
3,96	1	1,0	1,0	95,1
5,62	1	1,0	1,0	96,1
7,28	1	1,0	1,0	97,1
7,59	1	1,0	1,0	98,1
10,91	1	1,0	1,0	99,0
19,16	1	1,0	1,0	100,0
Усього	103	100,0	100,0	

Джерело: розраховано автором на основі [115]

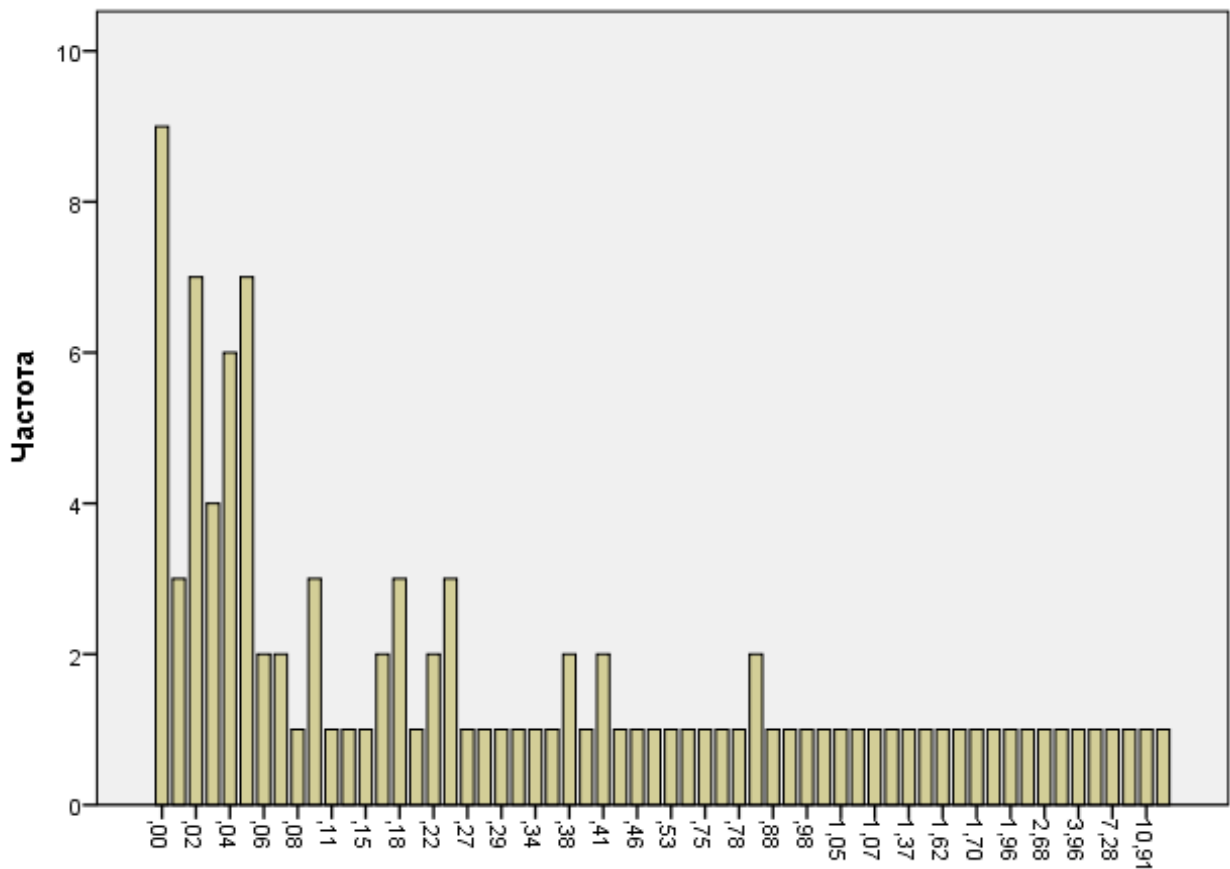

Рис. Е.1. Частота значення змінної експорту освітніх послуг

Джерело: побудовано автором

Зведений звіт по спостереженням за методом середнього зв'язку
(зв'язок між групами)

Спостереження					
Валідні		Пропущені		усього	
N	Проценти	N	Проценти	N	Проценти
80	100,0%	0	0,0%	80	100,0%

Джерело: розраховано автором

Порядок агломерації країн за обсягами експорту
освітніх послуг країнами світу (метод зв'язків Уорда)

Порядок агломерації (кластерів)						
Етап	Об'єднаний кластер		Коефіцієнти	Етап першої появи кластера		Наступний етап
	Кластер 1	Кластер 2		Кластер 1	Кластер 2	
1	2	3	4	5	6	7
1	74	80	0,000	0	0	9
2	11	36	0,000	0	0	5
3	22	75	0,000	0	0	17
4	49	64	0,000	0	0	13
5	11	31	0,001	2	0	12
6	57	71	0,001	0	0	19
7	42	65	0,001	0	0	16
8	33	66	0,002	0	0	19
9	28	74	0,002	0	1	18
10	6	23	0,002	0	0	24
11	13	15	0,003	0	0	17
12	11	77	0,004	5	0	32
13	49	72	0,005	4	0	31
14	8	70	0,006	0	0	32
15	30	59	0,008	0	0	34
16	39	42	0,009	0	7	47
17	13	22	0,011	11	3	25
18	28	76	0,015	9	0	22
19	33	57	0,019	8	6	31
20	17	41	0,024	0	0	51
21	69	79	0,030	0	0	62
22	18	28	0,035	0	18	36
23	29	60	0,042	0	0	55
24	6	32	0,048	10	0	35
25	13	16	0,055	17	0	53
26	1	35	0,062	0	0	58
27	5	9	0,069	0	0	39
28	10	21	0,076	0	0	38

Продовження таблиці Е.3

1	2	3	4	5	6	7
29	34	68	0,086	0	0	40
30	48	58	0,096	0	0	45
31	33	49	0,107	19	13	47
32	8	11	0,118	14	12	36
33	25	51	0,132	0	0	66
34	30	55	0,146	15	0	71
35	6	26	0,161	24	0	41
36	8	18	0,181	32	22	56
37	52	53	0,202	0	0	52
38	10	20	0,224	28	0	49
39	5	73	0,247	27	0	55
40	34	54	0,271	29	0	62
41	6	43	0,296	35	0	53
42	12	62	0,321	0	0	65
43	67	78	0,354	0	0	54
44	44	45	0,387	0	0	68
45	7	48	0,423	0	30	66
46	19	47	0,459	0	0	51
47	33	39	0,496	31	16	56
48	40	61	0,535	0	0	59
49	10	27	0,575	38	0	61
50	38	63	0,615	0	0	57
51	17	19	0,666	20	46	60
52	14	52	0,734	0	37	61
53	6	13	0,807	41	25	64
54	46	67	0,881	0	43	68
55	5	29	0,956	39	23	64
56	8	33	1,074	36	47	58
57	4	38	1,204	0	50	73
58	1	8	1,372	26	56	70
59	2	40	1,544	0	48	67
60	17	24	1,788	51	0	72
61	10	14	2,045	49	52	69
62	34	69	2,411	40	21	69
63	37	56	2,814	0	0	67
64	5	6	3,395	55	53	70
65	3	12	4,063	0	42	71
66	7	25	4,742	45	33	72
67	2	37	5,481	59	63	78
68	44	46	6,449	44	54	74
69	10	34	7,456	61	62	75
70	1	5	8,845	58	64	75
71	3	30	10,286	65	34	74
72	7	17	12,270	66	60	76
73	4	50	15,823	57	0	77
74	3	44	21,734	71	68	77
75	1	10	27,906	70	69	76
76	1	7	40,194	75	72	79

Закінчення табл. Е.3

1	2	3	4	5	6	7
77	3	4	56,239	74	73	78
78	2	3	86,207	67	77	79
79	1	2	158,000	76	78	0

Джерело: розраховано автором

Таблиця Е.4

Приналежність країн до кластерів за параметрами експорту освітніх послуг

Спостереження	Приналежність до кластеру
1	2
Алжир	1
Єгипет	2
Йорданія	3
Ліван	4
Марокко	1
Оман	1
Саудівська Аравія	5
Туніс	1
Білорусь	1
Болгарія	1
Хорватія	1
Чехія	3
Естонія	1
Угорщина	1
Латвія	1
Литва	1
Польща	5
Молдова	1
Румунія	5
Сербія	1
Словаччина	1
Словенія	1
Македонія	1
Туреччина	5
Україна	5
Вірменія	1
Азербайджан	1
Грузія	1
Казахстан	1
Киргизстан	3
Монголія	1

Продовження таблиці Е.4

1	2
Таджикистан	1
Узбекистан	1
Бруней	1
Індонезія	1
Лао	1
Малайзія	2
Нова Зеландія	4
Філіппіни	1
Республіка Корея	2
Таїланд	5
В'єтнам	1
Аруба	1
Антигуа	3
Барбадос	3
Бермуди	3
Бразилія	5
Куба	5
Венесуела	1
Австрія	4
Бельгія	5
Данія	1
Фінляндія	1
Ісландія	1
Ірландія	3
Італія	2
Мальта	1
Нідерланди	5
Норвегія	3
Португалія	1
Іспанія	2
Швеція	3
Швейцарія	4
Бангладеш	1
Іран	1
Непал	1
Ангола	3
Буркіна-Фасо	1
Бурунді	1
Камерун	1
Чад	1
Конго	1
Гана	1

Закінчення табл. Е.4

1	2
Гвінея	1
Мадагаскар	1
Малаві	1
Малі	1
Намібія	3
Нігер	1
Зімбабве	1

Джерело: розраховано автором

Додаток Ж
Витрати на наукові дослідження у розрізі джерел фінансування, %

Країна	2009 р.					2013 р.				
	Бізнес-сектор	Державний сектор	Сектор вищої освіти	Неприбутковий сектор	Іноземний сектор	Бізнес-сектор	Державний сектор	Сектор вищої освіти	Неприбутковий сектор	Іноземний сектор
Канада	48,52	34,56	6,73	3,13	7,07	46,45	34,86	8,85	3,88	5,95
США	60,9	32,65	2,94	3,51	-	59,13	30,76	2,98	3,3	3,8
Мексика	39,06	53,17	5,75	0,27	1,75	31,65	65,5	1,52	0,67	0,66
Австрія	47,06	34,91	0,67	0,56	16,79	44,12	39,07	-	0,46	16,36
Бельгія	58,62	25,31	3,21	0,75	12,11	60,15	23,42	2,87	0,6	12,96
Болгарія	30,23	60,47	0,74	0,18	8,38	19,51	31,62	0,13	0,46	48,27
Хорватія	39,79	51,19	1,95	0,12	6,96	42,79	39,74	1,68	0,31	15,5
Кіпр	15,73	69,0	2,76	0,45	12,06	10,86	66,38	4,59	0,69	17,48
Чехія	39,76	47,77	1,18	0,02	11,28	37,6	34,74	0,45	0,06	27,15
Данія	62,14	26,14	-	3,12	8,61	59,78	29,27	-	3,78	7,18
Естонія	38,49	48,82	0,69	0,68	11,33	42,05	47,22	0,27	0,11	10,34
Фінляндія	68,10	24,00	0,14	1,15	6,61	60,84	26,03	0,23	1,36	11,54
Франція	52,27	38,71	1,2	0,79	7,03	55,38	34,97	1,22	0,82	7,62
Німеччина	66,13	29,77	-	0,26	3,85	66,07	29,21	-	0,39	4,32
Греція	33,48	54,75	2,12	0,94	8,71	30,28	52,27	2,6	0,86	13,98
Угорщина	46,43	41,98	-	0,69	10,9	46,8	35,88	-	0,75	16,57
Ірландія	52,09	29,8	1,11	0,5	16,51	50,34	27,26	0,64	0,41	21,36
Італія	44,16	42,15	1,26	3,01	9,42	44,29	42,55	0,94	2,78	9,45
Латвія	36,9	44,74	3,0	-	15,36	21,79	23,94	2,65	-	51,61
Литва	30,81	52,68	3,21	0,29	13,01	27,47	34,54	0,13	0,75	37,11
Люксембург	70,27	24,26	0,04	0,07	5,37	47,81	30,52	0,06	1,2	20,41
Мальта	51,57	30,01	0,00	0,05	18,37	44,35	33,86	1,29	0,18	20,33
Нідерланди	45,15	4,89	0,29	2,82	10,85	47,1	34,33	0,39	3,91	14,27
Польща	27,1	60,44	6,7	0,26	5,5	37,33	47,24	2,13	0,18	13,12
Португалія	43,87	45,46	2,85	3,73	4,09	46,04	43,13	3,58	2,08	5,17
Румунія	34,75	54,92	1,91	0,08	8,34	31,02	52,29	1,15	0,05	15,5
Словаччина	35,11	50,56	0,59	0,96	12,78	40,19	38,9	2,74	0,2	17,97
Словенія	57,98	35,66	0,29	0,03	6,04	63,85	26,87	0,35	0,02	8,91
Іспанія	43,36	47,1	6,45	0,63	5,46	46,3	41,63	4,08	0,63	7,36
Швеція	59,14	27,26	0,63	2,58	10,39	60,95	28,2	0,99	3,05	6,8
Великобританія	44,54	32,55	1,28	4,99	16,64	46,55	26,99	1,09	4,73	20,65
Азербайджан	24,76	74,35	0,0	0,82	0,07	30,49	68,2	0,82	0,33	0,16
Росія	26,59	66,46	0,39	0,1	6,46	28,16	67,64	1,04	0,12	3,03
Туреччина	40,97	33,96	20,29	3,66	1,13	48,87	26,55	20,44	3,3	0,83
Україна	25,9	49,77	0,31	0,08	22,29	28,99	47,73	0,18	0,14	21,61
Норвегія	43,61	46,77	0,43	0,99	8,2	43,15	45,79	0,53	1,02	9,51
Швейцарія	68,19	22,84	2,33	0,69	5,95	60,78	25,42	1,16	0,57	12,07

Джерело: [153]

Додаток И

Таблиця И.1

Географічні характеристики руху іноземних студентів у світу

Регіони походження більшості іноземних студентів, що навчаються в університетах країн кластеру (експорт освітніх послуг)	Основні країни навчання громадян держав кластеру в іноземних університетах (імпорт освітніх послуг)
1	2
в США: Східна Азія, Південно-Західна Азія, Північна Америка і Східна Європа; в Австралії: Східна Азія, Південно-Західна Азія; у Франції: Арабські країни, Африка, Північна Америка, Західна Європа; у Великобританії: Північна Америка і Східна Європа, Східна Азія, Південно-Східна Азія; у Німеччині: Центрально-Східна Європа, Північно-Західна Європа, Східна Азія.	із США: Великобританія, Канада, Німеччина, Франція, Австралія; із Австралії: США, Нова Зеландія, Великобританія, Німеччина, Франція; із Великобританії: США, Франція, Ірландія, Австралія, Німеччина; із Німеччини: Австрія, Нідерланди, Великобританія, Швейцарія, США.
у Російській Федерації: Центральна Азія, Центрально-Східна Європа; в Японії: Південно-Західна Азія, Північно-Східна Європа.	із Російської Федерації: Німеччина, США, Україна, Франція, Казахстан; із Японії: США, Великобританія, Австралія, Канада, Німеччина;
в Канаді: Східна Азія, Північна Америка і Західна Європа, Південно-Західна Азія; в Китаї: Східна Азія; в Італії: Центрально-Східна Європа і Західна Європа, Східна Азія; в Іспанії: Північна Америка і Західна Європа, Латинська Америка, Центрально-Східна Азія; в Австрії: Північна Америка, Центрально-Східна Європа, Східна Азія.	Із Канади: США, Великобританія, Австралія, Франція, Ірландія; із Китаю: США, Австралія, Японія, Великобританія, Корея; з Італії: Австрія, Великобританія, Франція, Німеччина, США; з Іспанії: Великобританія, Німеччина, Франція, США, Португалія; з Австрії: Німеччина, Великобританія, США, Швейцарія, Франція.
в Арабських країнах (Єгипті, ОАЕ, Лівані, Йорданії, Саудівській Аравії, Бахреїні, Марокко, Кувейті, Алжирі, Катарі, Тунісі, Омані) – Арабські країни, а також Північна Америка та Східна Європа	з Арабських країн (Єгипту, ОАЕ, Лівану, Йорданії, Саудівської Аравії, Бахреїну, Марокко, Кувейту, Алжиру, Катару, Тунісу, Оману) – Північна Америка і Західна Європа
в Центральній і Східній Європі (Україні, Чехії, Туреччині, Польщі, Угорщині, Румунії, Болгарії, Сербії, Білорусії, Словаччині, Литві, Словенії, Латвії, Молдові, Македонії, Естонії)– Центрально-Східна Європа та Центрально-Східна Азія	з Центральної і Східної Європи (України, Чехії, Туреччини, Польщі, Угорщини, Румунії, Болгарії, Сербії, Білорусії, Словаччини, Литви, Словенії, Латвії, Молдови, Македонії, Естонії) – Північна Америка, Європа
в Центральну Азію (Киригизстан, Казахстан, Азербайджан, Вірменію, Таджикистан) – Центрально-Східна Азія, а також Центрально-Східна Європа	із Центральної Азії (Киригизстану, Казахстану, Азербайджану, Вірменії, Таджикистану) – Центрально-Східна Європа, Центрально-Східна Азія
в Східну Азію (Сінгапуру, Нову Зеландію, Таїланд, Фіджі, Індонезію, В'єтнам, Філіппіни) – Східна Азія, а також Південно-Західна Азія	зі Східної Азії (Сінгапуру, Нової Зеландії, Таїланду, Фіджі, Індонезії, В'єтнаму, Філіппін) – Північна Америка, Західна Європа, Східна Азія

1	2
в Латинську Америку (до Куби, Бразилії, Гренади, Венесуели, Барбадосу, Коста-Ріки) – Латинська Америка, а також Північна Америка та Західна Європа	з Латинської Америки (Куби, Бразилії, Гренади, Венесуели, Барбадосу, Коста-Ріки) – Північна Америка і Західна Європа, Латинська Америка
в Північну Америку і Західну Європу (до Швейцарії, Бельгії, Швеції, Нідерландів, Норвегії, Фінляндії, Ірландії, Данії, Португалії, Кіпру, Люксембургу) – Східна Азія, Північна Америка та Західна Європа, Південна і Східна Азія	з Північної Америки і Західної Європи (Швейцарії, Бельгії, Швеції, Нідерландів, Норвегії, Фінляндії, Ірландії, Данії, Португалії, Кіпру, Люксембургу) – Північна Америка і Західна Європа
в Південно-Західну Азію (Іран, Бангладеш) – Південна і Східна Азія, Африка	з Південно-Західної Азії (Ірану, Бангладеш) – Північна Америка і Західна Європа, Східна Азія
в Африку (до Анголи, Гани, Буркіна-Фасо, Намібії, Камеруну, Бурунді, Мадагаскару, Нігеру) – Африка	з Африки (Анголи, Гани, Буркіна-Фасо, Намібії, Камеруну, Бурунді, Мадагаскару, Нігеру) – Північна Америка і Західна Європа, Африка
в Хорватії: Центральна і Східна Європа; в Грузії: Південно-Західна Азія, Центральна Азія, Центральна-Східна Європа; в Монголії: Східна Азія, Центральна-Східна Європа; в Узбекистані: Центральна Азія; в Брунеї: Східна Азія; в Арубі, у Сальваторі, на Віргінських островах, на Кайманових островах: Латинська Америка; в Ісландії: Північна Америка і Західна Європа, Центральна-Східна Європа; в Ліхтенштейні: Північна Америка і Західна Європа; на Мальті: Центральна-Східна Європа; в Непалі: Південно-Західна Азія.	з Хорватії: Австрія, Італія, Німеччина, Словенія, США; з Грузії: Російська Федерація, Німеччина, Вірменія, США, Франція; з Монголії: Корея, Російська Федерація, США, Японія, Туреччина; з Узбекистану: Російська Федерація, Киргизстан, Таджикистан, Казахстан, Німеччина; з Аруби: США, Канада, Великобританія, Тринідад і Тобаго, Ямайка; з Бермуд: США, Канада, Великобританія, Австралія, Гренада; з Віргінських островів: Великобританія, США, Малайзія, Філіппіни, Барбадос; з Кайманових островів: США, Великобританія, Канада, Ірландія, Австралія; із Сальватору: США, Куба, Іспанія, Франція, Гондурас; з Ісландії: Данія, США, Норвегія, Великобританія, Швеція; з Ліхтенштейну: Швейцарія, Австрія, Німеччина, Великобританія, Австралія; з Мальти: Великобританія, Німеччина, США, Італія, Франція; з Непалу: США, Австралія, Японія, Індія, Великобританія; з Малі: Франція, США, Марокко, Канада, Нігерія; з Маврикію: Франція, Великобританія, Австралія, ПАР, Індія; з Зімбабве: ПАР, Великобританія, США, Австралія, Малайзія.

Джерело: складено автором на основі [119].

Додаток К

Таблиця К.1

Результати рейтингування країн за Scimago, 2014 р.

місце	Країна	кількість документів	кількість процитованих документів	кількість цитувань	кількість самоцитувань	кількість цитувань у розрахунку на один документ	Н-індекс
1	2	3	4	5	6	7	
1	Сполучені Штати Америки	552690	494790	352934	194831	0,64	1648
2	Китай	452877	438601	152140	95472	0,34	495
3	Великобританія	160935	141425	111107	36592	0,69	1015
4	Німеччина	149595	136516	98852	35407	0,66	887
5	Японія	114999	107171	51447	18208	0,45	745
6	Індія	114449	106078	34961	15607	0,31	383
7	Франція	104739	96467	64942	19988	0,62	811
8	Італія	93064	84016	60766	22284	0,65	713
9	Канада	88117	80051	57605	15595	0,65	794
10	Іспанія	78817	71795	47018	14359	0,6	591
11	Австралія	77880	70579	52104	16939	0,67	644
12	Південна Корея	72269	68140	30859	9608	0,43	424
13	Бразилія	59736	56368	18521	6654	0,31	379
14	Нідерланди	50732	45774	40745	10248	0,8	694
15	Російська Федерація	50430	49018	15155	6892	0,3	390
16	Іран	39573	37141	14689	7386	0,37	180
17	Швейцарія	38308	34924	33322	7719	0,87	686
18	Тайвань	37966	35926	14562	4178	0,38	331
19	Туреччина	37095	33450	10564	3345	0,28	266
20	Польща	35951	34097	14829	5457	0,41	371
21	Швеція	33847	31076	24987	5722	0,74	614
22	Бельгія	28679	26232	21895	4969	0,76	547
23	Малайзія	25330	24503	7234	3121	0,29	165
24	Данія	22187	20292	19412	4672	0,87	518
25	Австрія	21117	19102	14825	3292	0,7	449
26	Чехія	20137	19098	8919	3033	0,44	294
27	Португалія	19911	18447	10609	2823	0,53	297
28	Норвегія	17767	15800	11291	2978	0,64	402
29	Мексика	17709	16607	6210	1584	0,35	289
30	Південна Африка	17464	16215	8578	2627	0,49	292

Продовження таблиці К.1

1	2	3	4	5	6	7	
31	Ізраїль	17388	15836	11577	2453	0,67	496
32	Фінляндія	17203	15936	11606	2851	0,67	443
33	Сінгапур	17198	16086	12554	2921	0,73	349
34	Греція	16734	15074	9443	2135	0,56	326
35	Саудівська Аравія	16117	15286	9017	2609	0,56	164
36	Гонконг	14982	14145	9432	1937	0,63	359
37	Єгипет	14196	13415	4915	1475	0,35	165
38	Румунія	12563	12091	3973	1215	0,32	167
39	Нова Зеландія	12455	11270	7414	1951	0,6	351
40	Таїланд	12061	11394	4007	1057	0,33	213
41	Аргентина	11472	10679	5130	1235	0,45	273
42	Ірландія	11272	10159	7406	1528	0,66	332
43	Пакистан	10541	9954	3963	1377	0,38	148
44	Чилі	9679	9069	5410	1481	0,56	233
45	Угорщина	9281	8680	4968	1191	0,54	301
46	Україна	9218	8931	2727	913	0,3	174
47	Колумбія	6795	6432	2418	509	0,36	169
48	Словаччина	6711	6459	2147	775	0,32	180
49	Сербія	6391	6010	2581	627	0,4	100
50	Туніс	5863	5480	1408	445	0,24	109
51	Хорватія	5533	5186	2245	518	0,41	177
52	Індонезія	5499	5341	1383	411	0,25	140
53	Словенія	5321	5000	2484	642	0,47	189
54	Нігерія	5155	4815	1106	275	0,21	115
55	Алжир	4619	4449	994	299	0,22	97
56	Марокко	4123	3659	1204	321	0,29	117
57	В'єтнам	3519	3347	1442	371	0,41	133
58	Болгарія	3480	3348	1583	466	0,45	167
59	Бангладеш	3360	3214	1095	271	0,33	124
60	Об'єднані Арабські Емірати	3024	2822	1193	209	0,39	112
61	Литва	2877	2745	1322	337	0,46	133
62	Естонія	2562	2447	2014	401	0,79	162
63	Катар	2350	2183	1309	223	0,56	70
64	Йорданія	2307	2195	752	151	0,33	102
65	Кенія	2067	1910	1308	357	0,63	165
66	Ліван	2045	1861	798	115	0,39	122
67	Казахстан	2032	1983	307	82	0,15	64
68	Куба	1892	1779	435	91	0,23	115
69	Ірак	1810	1706	573	132	0,32	51
70	Філіппіни	1767	1619	781	188	0,44	147
71	Люксембург	1669	1562	949	248	0,57	105

Продовження таблиці К.1

1	2	3	4	5	6	7	
72	Кіпр	1649	1499	996	173	0,6	113
73	Венесуела	1592	1505	468	61	0,29	155
74	Білорусь	1591	1554	642	138	0,4	122
75	Ефіопія	1552	1490	640	128	0,41	88
76	Перу	1508	1356	991	170	0,66	140
77	Латвія	1380	1337	511	136	0,37	104
78	Уругвай	1281	1185	554	121	0,43	124
79	Ісландія	1267	1147	1181	213	0,93	198
80	Оман	1267	1177	407	89	0,32	83
81	Гана	1222	1135	470	71	0,38	92
82	Кувейт	1160	1094	452	57	0,39	100
83	Танзанія	1134	1086	673	157	0,59	113
84	Уганда	1116	1031	753	151	0,67	118
85	Шрі-Ланка	1077	1013	535	96	0,5	107
86	Камерун	1039	979	494	133	0,48	85
87	Вірменія	999	961	640	143	0,64	126
88	Еквадор	880	800	439	115	0,5	100
89	Грузія	847	793	873	86	1,03	101
90	Словенія	829	797	458	110	0,55	47
91	Непал	821	753	268	55	0,33	87
92	Пуерто-Ріко	757	715	747	70	0,99	156
93	Коста-Ріка	756	712	407	77	0,54	127
94	Македонія	699	663	315	65	0,45	74
95	Боснія та Герцеговина	653	612	142	25	0,22	55
96	Азербайджан	594	574	229	40	0,39	58
97	Судан	585	567	181	32	0,31	65
98	Сенегал	576	528	241	50	0,42	89
99	Палестина	535	499	275	59	0,51	53
100	Зімбабве	525	492	251	20	0,48	90
101	Мальта	484	445	229	48	0,47	75
102	Албанія	473	454	50	13	0,11	43
103	Сирійська Арабська Республіка	471	441	97	17	0,21	74
104	Узбекистан	465	452	99	11	0,21	64
105	Малаві	457	410	275	50	0,6	97
106	Панама	436	399	409	53	0,94	128
107	Лівійська Арабська Джамахірія	431	413	122	12	0,28	45
108	Молдова	408	397	210	47	0,51	74
109	Конго	405	357	288	41	0,71	63
110	Буркіна-Фасо	401	379	196	33	0,49	77
111	Тринідад і Тобаго	387	347	96	16	0,25	72

Продовження таблиці К.1

1	2	3	4	5	6	7	
112	Замбія	377	340	247	28	0,66	83
113	Ботсвана	376	330	250	18	0,66	71
114	Бахрейн	369	339	162	16	0,44	48
115	Бенін	363	337	199	41	0,55	59
116	Ємен	346	332	96	25	0,28	46
117	Монголія	330	312	113	14	0,34	65
118	Чорногорія	320	301	156	54	0,49	28
119	Кот-Д'івуар	314	293	117	11	0,37	82
120	Ямайка	284	247	84	13	0,3	71
121	Камбоджа	275	250	251	42	0,91	65
122	Болівія	273	253	125	17	0,46	78
123	Бруней-Даруссалам	262	244	82	32	0,31	49
124	Мадагаскар	252	232	128	28	0,51	68
125	Руанда	234	194	142	10	0,61	48
126	Мозамбік	216	197	119	18	0,55	66
127	Фіджі	207	196	167	14	0,81	52
128	Намібія	198	180	101	10	0,51	67
129	Маврикій	197	185	77	17	0,39	50
130	Нова Каледонія	193	173	151	21	0,78	66
131	Малі	183	170	113	14	0,62	68
132	Лаос	173	165	89	14	0,51	54
133	Гватемала	171	158	130	6	0,76	63
134	Габон	169	159	94	16	0,56	73
135	Папуа-Нова Гвінея	147	137	123	22	0,84	66
136	Того	141	132	43	6	0,3	37
137	Гамбія	139	131	80	10	0,58	90
138	Парагвай	139	128	29	2	0,21	54
139	Гренада	138	120	44	6	0,32	29
140	Гваделупа	130	116	72	5	0,55	49
141	Нігер	127	119	44	10	0,35	54
142	Киргизстан	126	118	36	7	0,29	40
143	М'янма	121	116	46	10	0,38	46
144	Ліхтенштейн	120	112	71	18	0,59	50
145	Барбадос	112	91	166	4	1,48	60
146	Сент-Кітс і Невіс	111	40	16	1	0,14	20
147	Монако	108	98	65	10	0,6	69
148	Сальвадор	108	91	54	6	0,5	40
149	Гаїті	103	91	120	4	1,17	43
150	Гренландія	102	91	87	18	0,85	45
151	Французька Полінезія	102	87	89	16	0,87	54
152	Домініканська Республіка	99	86	40	5	0,4	47

Продовження таблиці К.1

1	2	3	4	5	6	7	8
153	Свазіленд	99	92	47	0	0,47	41
154	Нікарагуа	96	87	31	2	0,32	56
155	Афганістан	91	85	150	11	1,65	29
156	Таджикистан	83	79	17	0	0,2	28
157	Ангола	82	74	21	6	0,26	31
158	Гондурас	73	69	25	2	0,34	48
159	Французька Гвіана	72	64	48	1	0,67	51
160	Бутан	68	66	25	5	0,37	23
161	Сьєрра-Леоне	66	59	121	14	1,83	26
162	Фарерські Острови	55	51	66	6	1,2	45
163	Мартініка	55	46	31	1	0,56	36
164	Гвінея	54	49	114	3	2,11	41
165	Гвінея-Бісау	52	48	33	14	0,63	47
166	Реюньон	52	44	19	0	0,37	34
167	Північна Корея	49	43	4	0	0,08	75
168	Центральноафриканська Республіка	45	42	22	4	0,49	39
169	ГУАМ	44	41	19	2	0,43	52
170	Туркменістан	41	40	20	10	0,49	19
171	Багамські острови	40	33	31	5	0,78	32
172	Мавританія	40	32	15	1	0,38	30
173	Сейшельські острови	38	37	19	4	0,5	41
174	Бурунді	37	33	22	2	0,59	28
175	Демократична Республіка Конго	33	26	8	0	0,24	38
176	Ліберія	31	23	64	4	2,06	19
177	Бермудські острови	30	26	46	2	1,53	69
178	Лесото	30	27	11	3	0,37	26
179	Кабо-Верде	29	29	11	2	0,38	14
180	Домініка	29	26	5	1	0,17	21
181	Вануату	28	25	13	1	0,46	26
182	Беліз	26	21	71	3	2,73	32
183	Еритрея	26	24	14	2	0,54	32
184	Мальдіви	26	21	12	2	0,46	20
185	Гайана	25	25	17	2	0,68	30
186	Соломонові Острови	25	22	24	1	0,96	31
187	Тимор-Лешті	25	24	18	2	0,72	11
188	Самоа	25	21	9	1	0,36	25
189	Чад	24	23	28	1	1,17	32
190	Аруба	21	18	3	1	0,14	11
191	Американське Самоа	21	19	5	0	0,24	20
192	Фолклендські Острови	21	17	10	2	0,48	31

Закінчення табл. К.1

1	2	3	4	5	6	7	8
193	Андорра	20	17	24	0	1,2	20
194	Джибуті	20	20	8	0	0,4	16
195	Сурінам	20	17	7	0	0,35	27
196	Сомалі	18	13	9	0	0,5	14
197	Федеративні Штати Мікронезії	17	13	11	0	0,65	22
198	Сан-Марино	16	16	14	1	0,88	21
199	Нідерландські Антильські Острови	15	12	37	0	2,47	42
200	Кайманові Острови	15	14	6	1	0,4	20

Джерело: [139]

Додаток Л

Структура доходів провідних університетів світу

Таблиця Л.1

Американський університет: структура доходів

Доходи, тис. дол.	2013	2014	2015
Студентська плата за навчання	459962	482906	500208
New Revenue Initiatives	2250	250	2750
Гуртожитки	38955	41979	41254
Auxiliary Enterprises	38133	34540	35114
Інвестиційний дохід	5250	5250	5750
Подарунки	750	750	750
Відшкодування непрямих витрат	1400	1400	1400
Ендаумент	3200	4200	4450
Усього надходжень	572750	593400	615100

Джерело: [96]

Таблиця Л.2

Кембриджський університет: структура доходів

Доходи, фунтів стерлінгів	2013	2014
Грантове фінансування	184	179
Академічна плата і гранти підтримки	182	207
Дослідницькі гранти і контракти	332	371
Послуги з експертизи й оцінки	317	341
Видавничі послуги	263	258
Інші доходи	140	123
Ендаумент та інвестиційний дохід	20	25
Усього доходів	1438	1504

Джерело: [135]

Таблиця Л.3

Гарвардський університет: структура доходів

Надходження, тис. дол.	2013	2014
Плата за навчання студентів (undergraduate programs)	269431	282661
Спонсорська підтримка:		
– федерального уряду	567145	446270
– неурядові спонсори	165228	177420
Подарунки	338535	419171
Інвестиційний дохід	1651364	1691253
Інший дохід	565293	601384
Рента і паркування	130605	137520
Роялті від патентів, авторських прав, товарних знаків	123086	134408
Публікації	79879	89517
Дохід від надання послуг	72793	80552
Плата за медичні послуги	55968	57746
Дохід від продаж	45961	44390
Процентний дохід	9527	9516
Інші надходження від студентів	5995	5669
Інші доходи	41479	42066

Джерело: [118]

Таблиця Л.4

Массачусетський технологічний університет: структура доходів, 2014 р.

Стаття	Сума, тис. дол.	Питома вага, %
Операційні доходи: усього	3124,3	100
Дохід від дослідницької діяльності Лабораторії Лінкольна	828,7	27
Дохід від дослідницької діяльності Кампусу	668,6	21
Повернення інвестицій	625,4	20
Плата за навчання	324,5	10
Подарунки	162,1	5
Допоміжні підприємства	120,1	4
Дохід від дослідницької діяльності MIT Alliance-Singapore	31,6	1
Інші доходи	363,3	12

Джерело: [125]

Таблиця Л.5

Прінстонський університет: структура доходів, тис. дол.

Дохід	2013	2014
Плата за навчання	301535	311426
Урядові гранти та контракти	249132	272280
Приватні подарунки, гранти, контракти	87889	83873
Допоміжні продажі та послуги	99099	101378
Інші джерела	153099	160015
Доходи від інвестицій	784343	840881
Усього операційних доходів	1479205	1566267

Джерело: [134]

Таблиця Л.6

Єльський університет: структура доходів, тис. дол.

Дохід	2013	2014
Плата за навчання, проживання і харчування	271003	287088
Гранти та доходи від контрактів на дослідження і навчання	680261	670981
Дохід від надання медичних послуг	615611	699527
Внески	123780	138245
Розміщення коштів ендаумент-фонду	1018682	1041456
Інший інвестиційний дохід	64031	99655
Охід від публікацій	31423	31926
Інші доходи	132087	141077
Усього операційних доходів	2936878	3109955

Джерело: [161]

Університет Йорку (University of York) : структура доходів, тис фунтів
стерлінгів

Дохід	2012	2013
Плата за навчання та контракти на навчання	85354	107962
Дослідницькі гранти і контракти	46426	49824
Прибуток від вибуття основних засобів та інвестицій	1405	4831
Ендаумент та інвестиційний дохід	1487	1819
Інший дохід, усього,	65341	73117
у тому числі:	27827	31012
Проживання, харчування, конференції		
Інші надана послуги	2448	2926
Доходи від кафедр	2190	1602
Інші освітні послуги	618	470
Доходи від адміністративних відділів	716	174
Доходи від приміщень	1239	1030
Усього доходів	256801	286641

Джерело: [155]

Додаток М

Велична ендаументу у розрахунку на одного студента, дол.

Університет	Велична ендаументу у розрахунку на одного студента, дол.
Єльський університет	3829457
Гарвардський університет	3788847
Прінстонський університет	3450296
Стенфордський університет	2633679
Масачусетський технологічний університет	2440127
Каліфорнійський технологічний університет	1893429
Університет Чикаго	1178539
Колумбійський університет	1077514
Університет Дюка	910378
Північно-Західний університет	895738
Коледж Дартмуф	882677
Вашингтонський університет у Сент-Луїсі	821342
Університет Нотр Дам	809856
Університет Пенсільванії	717275

Джерело: [165]

Міністерство освіти і науки України

Департамент економіки та фінансування

Проспект Перемоги, 10, м. Київ, 01135, тел. (044) 481-47-76, факс (044) 236-10-49,
E-mail: s_danilenko@mon.gov.ua

Від 31.05.2016 № 10/2/11-48-16

На № _____ від _____

У спеціалізовану вчену раду

ДОВІДКА

про впровадження

результатів дисертаційного дослідження

Дяченко Анастасії Леонідівни

«Розвиток міжнародної діяльності підприємницьких університетів»

Науково-методичні розробки, представлені у дисертації аспірантки Дяченко А.Л. на тему «Розвиток міжнародної діяльності підприємницьких університетів», впроваджено у практичну діяльність Міністерства освіти і науки України, зокрема при розробці програмних документів з розвитку національної системи вищої освіти та вищих навчальних закладів, а саме в частині розробки науково обґрунтованих пропозицій з ефективної імплементації в Україні світового досвіду функціонування підприємницьких університетів, що особливо актуалізується з огляду на динамічну трансформацію глобального освітнього середовища, сучасного реформування національної системи вищої освіти з метою підвищення рівня конкурентоспроможності, активізації міжнародної діяльності та виходу українських університетів на лідерські позиції на світовому ринку освітніх послуг.

Директор департаменту,
кандидат економічних наук

С. В. Даниленко

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
Інститут демографії та соціальних досліджень імені М.В.Птухи

бульвар Т.Шевченка, 60, м. Київ, 01032

E-mail: demography@idss.org.ua

Телефон/факс (044) 486-62-37, 486-62-38

Web: http://www.idss.org.ua

Код ЄДРПОУ 26297291

16.05, 2016 № 181-10/170
 на № _____ від _____

До спеціалізованої вченої ради

ДОВІДКА
про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Дяченко Анастасії Леонідівни
«Розвиток міжнародної діяльності підприємницьких університетів»

Науково-методичні розробки, представлені у дисертації аспірантки Дяченко А.Л. на тему «Розвиток міжнародної діяльності підприємницьких університетів», впроваджено у практичну діяльність Інституту демографії та соціальних досліджень імені М.В. Птухи НАН України, зокрема при розробці пропозицій щодо активізації дослідницької та розширення підприємницької діяльності вищих навчальних закладів.

Актуальність та важливість розробок щодо зміцнення економічної потужності вищих навчальних закладів, виведення на новий рівень науково-дослідницької діяльності в країні зумовлені сучасними процесами реформування національної системи вищої освіти в контексті підвищення рівня її соціально-економічної результативності. В умовах децентралізації державного управління зазнає трансформації система місцевого самоврядування, що потребує зміцнення всіх інститутів суспільної та громадської діяльності, у тому числі і навчальних закладів. Важливим кроком у цьому напрямі стає підвищення автономії та розширення економічних функцій закладів освіти, у першу чергу – вищої освіти.

Директор,
 академік НАН України

Елла Лібанова

УКРАЇНА

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Державний вищий навчальний заклад
«КИЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОНОМІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
імені Вадима Гетьмана»

03680, м.Київ, проспект Перемоги, 54/1. Тел. приймальної 456-50-55, факс (044) 226-25-73

19.04.2016р № 082

На № _____

ДОВІДКА
про впровадження
результатів дисертаційного дослідження
Дяченко Анастасії Леонідівни
«Розвиток міжнародної діяльності підприємницьких університетів»

Проведене Дяченко А.Л. дослідження у рамках роботи над дисертацією на тему «Розвиток міжнародної діяльності підприємницьких університетів» має високу практичну цінність і актуальність, по-перше, з огляду на сучасні реформаційні процеси в національній системі вищої освіти, та, по-друге, в контексті динамічної трансформації глобального освітнього середовища. Інтеграція України у світовий науково-освітній простір вимагає регулярного моніторингу ринків освітніх послуг та виявлення тенденцій їх розвитку з метою полегшення та прискорення адаптації вітчизняних вищих навчальних закладів до головних викликів на національному, так і на міжнародному рівні. Здобуття й утримання високих конкурентних позицій на світовому ринку освітніх послуг зумовлює необхідність вивчення досвіду провідних університетів задля сприяння його успішній імплементації в Україні.

Диверсифікація фінансування як актуальна тенденція розвитку сучасних вищих навчальних закладів обумовлює доцільність пошуку освітніми установами додаткових джерел. У світовій практиці апробовані ефективні механізми залучення фінансових ресурсів з іноземних джерел та коштів бізнес-сектору, а також наявний досвід успішного функціонування підприємницьких університетів. Отримані Дяченко А.Л. результати дослідження є цінними для використання Інститутом вищої освіти Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана при проведенні досліджень та розробок програмних документів з розвитку національної системи вищої освіти та удосконалення механізму фінансування вищих навчальних закладів, а саме:

- систематизовані наукові підходи до ефективної організації університетської діяльності та світовий досвід функціонування підприємницьких університетів;
- виявлені тенденції розвитку глобального освітнього середовища;
- дана оцінка ступеню включеності системи вищої освіти України у світовий науково-освітній простір;
- сформульовані пропозиції щодо активізації міжнародної дослідницької діяльності вищих навчальних закладів;
- запропоновані шляхи виходу українських університетів на лідерські позиції на світовому ринку освітніх послуг;
- рекомендації щодо диверсифікації джерел фінансування університетської діяльності.

Директор Інституту вищої освіти
 д.е.н., професор кафедри міжнародної економіки

Л.Л. Антонюк

022197

ЗАТВЕРДЖУЮ

Проректор з науково-педагогічної
роботи ДВНЗ "Київський
національний економічний
університет імені Вадима Гетьмана"
д.е.н., професор

А.М.Колот
"15" "03" 2016 р.

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор з науково-
педагогічної та наукової роботи
ДВНЗ "Київський національний
економічний університет імені
Вадима Гетьмана"

д.е.н., професор
Д.Г.Лук'яненко
"15" "03" 2016 р.

ДОВІДКА

про впровадження результатів дисертаційного дослідження
«Розвиток міжнародної діяльності підприємницьких університетів»
Дяченко Анастасії Леонідівни
в навчальний процес в ДВНЗ «Київський національний
економічний університет імені Вадима Гетьмана»

Деканат факультету міжнародної економіки і менеджменту ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана» підтверджує, що певні наукові положення кандидатської дисертаційної роботи Дяченко А.Л., що були отримані особисто автором, використовуються в процесі викладання наступних дисциплін магістерської програми «Управління міжнародним бізнесом»:

- «Міжнародний менеджмент» (теоретичні засади управління міжнародною та підприємницькою діяльністю у світових університетах, розробки та реалізації стратегій інтернаціоналізації університетів);
- «Глобальна економіка» (визначення сутності та структури глобального освітньо-наукового середовища, динаміки та якісних трендів розвитку ринку освітніх послуг);
- «Міжнародний консалтинг» (аналіз динаміки та структури додаткових послуг світових університетів).

Дяченко А.Л. безпосередньо брала участь у розробці та впровадженні у навчальний процес презентацій і кейсів з оцінки сучасних трендів розвитку експорту та імпорту освітніх послуг, конкурентних позицій університетів та країн у глобальному освітньому просторі.

Декан факультету міжнародної
економіки і менеджменту,
к.е.н., доцент

Ю.М. Солодковський